

YIL: 4 SAYI: 6

MAYIS 2018

ISSN 2459-0223

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

- ▶ **Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik**
Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN
- ▶ **Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırlar ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929)**
Mevlit ÖZÇELİK
- ▶ **Türkiye'de Belgesel Filmlerde Tipografinin Kullanımı ve Gerçeklik İlişkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Öneri**
Hakan AYTEKİN
- ▶ **Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell**
Ece EROL
- ▶ **The Ethics of Capital Punishment**
Ali Abdullah AÇIKGENÇ
- ▶ **Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri**
Fethi GÜRÜN

YIL:4 SAYI:6 MAYIS 2018
YEAR:4 ISSUE:6 MAY 2018

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (ÜSBİD)

Yıl 4 • Sayı 6 • Mayıs 2018 • ISSN 2459-0223

SAHİBİ

Üsküdar Üniversitesi Adına
A. Furkan Tarhan

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Sevil Atasoy
Prof. Dr. Mithat Baydur

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arslan

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Wolfgang Gieler, Friedrich Schiller Jena Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Ömerustaoğlu, Birüni Üniversitesi
Doç. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhuriyet Taş, Üsküdar Üniversitesi

YAZI KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Selin Karana Şenol
Arş. Gör. Ali Ekmekçi
Arş. Gör. Cemal Cem Anarat

BASKI

Armoni Nuans Görsel Sanatlar ve İletişim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Tavukçuyolu Cad. Palas Sok. No: 3 Y.Dudullu – Ümraniye / İSTANBUL Tel: 0216 540 36 11
Baskı Tarihi: Haziran 2018

GRAFİK TASARIM

Devrim Baran

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Üsküdar Üniversitesi Altunizade Mah. Haluk Türksöy Sk. No: 14, 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE

Telefon: +90 216 400 22 22 / Dahili: 2604

E-posta: uusb@uskudar.edu.tr

www.uskudar.edu.tr

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş ve varsayımlar eser sahiplerine aittir;

Üsküdar Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (JOSOC)

Year 4 • Issue 6 • May 2018 • ISSN 2459-0223

OWNER

On behalf of Üsküdar University
A. Furkan Tarhan

EDITORS

Prof. Sevil Atasoy, Ph.D.
Prof. Mithat Baydur, Ph.D.

VICE EDITOR

Asst. Prof. İbrahim Arslan, Ph.D.

EDITORIAL BOARD

Prof. Wolfgang Gieler, Ph.D., Friedrich Schiller Jena University
Prof. Hasan Köni, Ph.D., İstanbul Kültür University
Prof. Adnan Ömerustaoglu, Ph.D., Birüni University
Assoc. Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Cumhuri Taş, Ph.D., Üsküdar University

PUBLICATION BOARD

Asst. Prof. Selin Karana Şenol, Ph.D.
Res. Asst. Ali Ekmekçi
Res. Asst. Cemal Cem Anarat

PRINTED BY

Armoni Nuans Görsel Sanatlar ve İletişim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Tavukçuyolu Cad. Palas Sok. No: 3 Y.Dudullu – Ümraniye / İSTANBUL Tel: 0216 540 36 11
Published in June 2018

GRAPHIC DESIGN

Devrim Baran

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Üsküdar Üniversitesi Altunizade Mah. Haluk Türksöy Sk. No:14, 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE

Telephone: +90 216 400 22 22 ext: 2604
E-mail: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an academic peer-reviewed journal and published biannually in May and November. The opinions, thoughts and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of the Üsküdar University.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Sevil Atasoy, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mithat Baydur, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Dalay, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nazım Engin, Piri Reis Üniversitesi

Prof. Dr. Nazife Güngör, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Kutay Karaca, Nişantaşı Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit Özdağ, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü

Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin Sarı, Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Abulfaz Suleymanov, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Sevtap Demirci, Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı, Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. Ateş Uslu, İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Kartal, Beykent Üniversitesi

**Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir*

ADVISORY BOARD

Prof. Sevil Atasoy, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Mithat Baydur, Ph.D., Üsküdar University

Prof. İsmail Dalay, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Nazım Engin, Ph.D., Piri Reis University

Prof. Nazife Güngör, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Şükrü Sina Gürel, Ph.D., Near East University

Prof. Kutay Karaca, Ph.D., Nişantaşı University

Prof. Ümit Özdağ, Ph.D., 21. Century Turkey Institute

Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Selahattin Sarı, Ph.D., Beykent University

Prof. Ahmet Güner Sayar, Ph.D., Beykent University

Prof. Abulfaz Suleymanov, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Nevzat Tarhan, Ph.D., Üsküdar University

Prof. Mehmet Bülent Uludağ, Ph.D., İzmir Kâtip Çelebi University

Assoc. Prof. Sevtap Demirci, Ph.D., Boğaziçi University

Assoc. Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University

Assoc. Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., Üsküdar University

Assoc. Prof. Ateş Uslu, Ph.D., İstanbul University

Asst. Prof. Atahan Kartal, Ph.D., Beykent University

**The list is in alphabetical order according to surnames.*

İÇİNDEKİLER

Editörden

Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik1-18
Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırlar ve Hırvatlar Arasındaki
Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929) 19-53
Mevlit ÖZÇELİK

Türkiye’de Belgesel Filmlerde Tipografinin Kullanımı ve
Gerçeklik İlişkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Öneri 55-76
Hakan AYTEKİN

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı Siber Kadınsılık:
Ghost in the Shell77-100
Ece EROL

İdam Cezasının Ahlakiliği (İngilizce)..... 101-124
Ali Abdullah AÇIKGENÇ

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri 125-150
Fethi GÜRÜN

YAZIM ESASLARI (Türkçe/İngilizce)..... 153-171

CONTENTS

Editor's Note

Political Psychology and Political Self-Efficacy (Turkish)1-18
Ayça Ferda KANSU and Nevzat TARHAN

Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom: Problems between Serbs and
Croats and the Fall of The Kingdom (1918-1929)(Turkish) 19-53
Mevlit ÖZÇELİK

A Suggestion on How to Analyze the Effects of Typhography Use
on Reality in Turkish Documentary Films (Turkish) 55-76
Hakan AYTEKİN

Cyber Feminine Perspective as the Technologic Destination of
Femme Fatale: Ghost in the Shell (Turkish)77-100
Ece EROL

The Ethics of Capital Punishment 101-124
Ali Abdullah AÇIKGENÇ

The Place of Health Services in Municipalities
in Turkish Legislation (Turkish) 125-150
Fethi GÜRÜN

PUBLICATION GUIDELINES (Turkish/English)..... 153-171

Editörden

Mayıs 2018 itibariyle Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak altıncı sayımıza ulaşmış bulunuyoruz. Şu ana kadar çıkarılan sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da çok disiplinli yaklaşımımızı korumaya özen göstererek, Psikoloji, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Felsefe ve Sağlık Bilimleri alanlarından çok değerli akademisyenlerin yazdığı altı makaleye yer verdik.

İlk makalede, Ayça Ferda Kansu ve Nevzat Tarhan, yürütmüş oldukları saha çalışması zemininde politik psikoloji ve temel kavramlarından biri olan politik öz-yeterlik kavramını ele almaktadırlar. İkinci olarak, Mevlit Özçelik, 1918 ile 1929 yılları arasında yaşanan Sırp-Hırvat çatışmasını temel alarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın iç siyasi yaşamını incelemiştir. Üçüncü çalışmada, Hakan Aytekin, Türkiye'deki belgesel filmlerden örnekler vererek, belgesel filmlerde tipografi kullanımının algılanan gerçekliğe etkileri olabileceğini ileri sürmekte ve bu etkilerin incelenmesine yönelik dört aşamalı bir öneri sunmaktadır. Dördüncü makalede, Ece Erol, teknolojik gelişmeler sonucu insan elinde mekanikleşen kadının alışlagelmiş temsillerinden farklı bir tasvir eğilimine işaret etmiştir. Beşinci olarak, Ali Abdullah Açıkgenç "İdam Cezasının Ahlakiliği" adlı çalışmasında yaşam ve ölüm kavramları üzerinden idam cezası hakkında etik tartışmalara odaklanmaktadır. Fethi Gürün'ün belediyelerin sunduğu sağlık hizmetlerinin Türk mevzuatındaki yerini incelediği makale ise bu sayının altıncı ve son makalesidir.

Ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak amacıyla devam eden çalışmalarımız kapsamında dergimize gönderilen makaleler titizlikle gerekli kontrollerden geçirilmekte ve hakem değerlendirme süreçleri hassasiyetle yürütülmektedir. Bu süreçte değerli tavsiyeleriyle dergimizin kalitesinin üst düzeye çıkmasına katkı sağlayan hakemlerimizin yanı sıra, bu sayının hazırlanması aşamasında gösterdikleri çabalarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arslan ve Dr. Öğr. Üyesi Selin Karana Şenol'a, araştırma görevlilerimiz Ali Ekmekçi, Cemal Cem Anarat, Merve Arlı, Gizem Kurban ve Hasan Özdemir'e teşekkürlerimi sunuyorum. Keyifli okumalar dileklerimle...

Prof. Dr. Mithat Baydur

Editor's Note

As of May 2018, Üsküdar University Journal of Social Sciences has reached its sixth issue. As it is the case with the issues published so far, we have tried to preserve our multidisciplinary approach in this issue. It includes six articles from the disciplines of Psychology, International Relations, Communication, Philosophy and Health Sciences, written by highly valued academics.

In the first article, Ayça Ferda Kansu and Nevzat Tarhan, examine one of the basic concepts of political psychology: self-efficacy, based on the field study they have carried on. Secondly, Mevlit Özçelik, discusses the domestic politics of Kingdom of Serb-Croat-Slovene based on the conflict among Serbians and Croats between 1918-1929. In the third article, Hakan Aytekin studies examples of documentary films from Turkey as the basis and asserts that the use of typography in documentary films can affect perceived reality and he provides a four-step model for analyzing these effects as well. In the fourth article, Ece Erol, highlights the tendency to an unusual depiction of woman, which has been mechanized in the hands of humankind because of the technological advances. Fifthly, Ali Abdullah Açıkgenç's study titled as "The Ethics of Capital Punishment" focuses on ethical discussions about the capital punishment through the notions of life and death. Fethi Gürün's article in which he examines the place of health services offered by the municipalities on Turkish Legislation, is our sixth and last article for this issue.

Within the scope of our endeavor to be included in the national and internationally indexes, we punctiliously examine the articles sent to our journal and strictly follow the peer review process. I would like to thank all the referees for their contributions that put the quality of our journal over the top with their valuable advice, as well as Asst. Prof. İbrahim Arslan, Asst. Prof. Selin Karana Şenol, research assistants Ali Ekmekçi, Cemal Cem Anarat, Merve Arlı, Gizem Kurban and Hasan Özdemir for their rigorous work in preparation of this issue. Wish you a joyful reading..

Prof. Mithat Baydur, Ph.D.

Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik

Political Psychology and Political Self-Efficacy

Ayça Ferda KANSU(*) ve Nevzat TARHAN(**)

Özet

Politik Psikoloji; dünya için yeni ve ülkemizde de henüz uygulama anlamında fazla gelişmemiş olan disiplinler-arası bir bilimdir. Esas itibarıyla yeni keşfedilmiş olmasa da terminolojik olarak literatürde yer alması son yüzyıl içinde gerçekleşmiştir. Psikoloji gibi politikada da insan davranışları önemli temel kavramlardandır. Olaylar, olgular karşısında belli sözel veya davranışsal içerikler doğrudan bireyleri ve kitleleri yönlendirmektedir. İşte bu nedenle günümüzde siyaset bilimi ile psikoloji biliminin kesişmesinin kaçınılmaz olduğu bu kavşak noktasına gelinmiştir. Bu alanda yapılacak her tür araştırmanın da ülkemiz adına, yabancı kaynaklardan ziyade, daha "bize has" bir içerik sunmakta katkı sağlayacağı muhakkaktır. Politik Psikoloji ve temel kavramlarından biri olan "politik öz-yeterlik" kavramının gözden geçirilmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Politikayla ilgilenme süresi, yaş, medenî durum, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi çeşitli değişkenler ile politik yeterlik düzeyi arasındaki ilişkileri incelemiş olduğumuz saha çalışmamız, bu derlemenin zeminini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öz Yeterlik, Politik Psikoloji, Politik Öz-yeterlik, Politika

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
1-18

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 10.02.2018

Kabul Tarihi: 10.04.2018

(*) Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Doktora Öğrencisi,
aycaferda@gmail.com

(**) Prof.Dr., Üsküdar Üniversitesi Rektörü ve İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü
Öğretim Üyesi, nevzat.tarhan@uskudar.edu.tr

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Abstract

Political psychology is an interdisciplinary science, which is new for the world and has not developed in our nation in terms of practice. Taking its terminological place in literature has happened within the last century while it is actually not a new invention. Human behavior are important basic concepts in politics just as they are in psychology. Specific lingual and behavioral contents direct individuals and masses against events and facts. Thus, the junction point is arrived today where sciences of politics and psychology intersect inevitably. It is for sure that any kind of research made in this area will contribute to providing local contents, rather than foreign resources, in the name of our nation. The review of politic psychology and political self-efficacy, which is one of the basic concepts of it, is the main goal of this study. The field study where we examine the relations between political efficacy and different variables like the time of political interest, age, marital status, gender, education level etc. provides the ground of this compilation.

Key Words: *Self-efficacy, Political Psychology, Political self-efficacy, Politics*

Giriş

Disiplinler arası (interdisciplinary) kavramının bizzat kendisinde gözlemlenen çok anlamlılık ve günümüzde bilimlerin örgütlenişindeki farklı yaklaşımlar göz önünde bulundurularak ifade edilmelidir ki; iki ayrı bilim dalı olan siyaset ve psikolojinin bilgi birikimini, ortak bir paydada birleştiren Politik Psikoloji; yeni ve henüz uygulama anlamında fazla gelişmemiş bir çalışma sahasıdır. Uluslararası iletişim ve ilişkiler açısından, yurt içi farklı politik görüşlere sahip gruplar arasında cereyan eden çatışmalı ilişkilere kadar geniş bir kullanım alanı bulunan politik psikoloji, günden güne ülkemizde de önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu alanda akademik ve sosyal araştırmaların yapılması; hem coğrafi ve kültürel dokumuza has hem de evrensel olmaya aday eğitim içeriklerinin, bilginin oluşturulup dünya ile paylaşılabilmesi bilimsel birikime önemli katkı sağlayacaktır.

Psikoloji gibi politikada da insanın “davranış”ı son derece önemli ve temel kavramlardandır. Olaylar, olgular karşısında belli sözel veya

davranışsal içerikler doğrudan bireyleri ve kitleleri yönlendirmektedir. Bu nedenle günümüzde siyaset bilimi ile psikoloji biliminin çalışmaları; kesiştikleri nokta olan politik psikolojide veya bir başka deyişle siyaset psikolojisinde buluşmuştur.

Politik psikoloji; politika ile doğrudan ya da dolaylı bir ilişkisi olan bireylerin; yaşam tarzları başta olmak üzere birçok gelişimsel zeminde kişisel, sosyal, duygusal ve kitlesel anlamda davranışlarını ele alan bir disiplindir. Bu disiplin içinde; ‘belli bir türde davranmanın diğer bireyler ve belli bir kitle üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağı’ gibi özelleşmiş bilgileri içeren teorik ve uygulamalı farklı çalışmalar gün geçtikçe çoğalmaktadır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında bu alanda yapılacak her tür yurt içi araştırmanın, “kültüre has” bir içerik sunmakta katkı sağlayacağı muhakkaktır. Ülkemize has bir tartışma alanı da, Türkçe’de “politik” kelimesini karşılamak üzere kullandığımız bir diğer sözcük olan “siyaset” sözcüğü ile gündeme gelmektedir: Türkiye’de bu alana siyaset psikolojisi mi denmelidir, politik psikoloji mi? Her iki tamlamanın birbirinin yerine kullanılması ne kadar doğrudur? Ya da bu ve benzeri kavramsal sorular, psikoloji felsefesine mi ait sorulardır yoksa sosyal temsiller ve dil bağlamıyla sosyal psikolojinin, dilbilimin mi sorularıdır?

Politik öz-yeterlik kavramı ise politik psikolojinin son yıllarda üzerinde sıkça tartışılan temel kavramlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde insanların öz-yeterlik algı düzeyleri ve siyasete dair yeterlik, güven gibi konulardaki algı düzeyleri; kişi, durum ve olayları ne şekilde algılayıp yorumladıkları ve bunlar arasındaki ilişkiler araştırılmaya değer konulardır. Siyasi davranışın bir parçası sayılabilecek; kişinin kendine dair “algılanan politik öz-yeterlik” duygusunun oluşumu ve kökenleri, oluşmuş bu tarz bir algının, hangi motivasyonlarla siyaseten hangi davranımda bulunmaya yönelttiği gibi sorular önemlidir.

Cevap aranmakta olan tüm soruları ve yalnızca ülkemizde değil dünya genelinde de yeni sayılabilecek bir saha olması münasebetiyle, politik

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

psikoloji alanında yapılmış araştırmaların genellikle yurtdışı kaynaklı araştırmalar olması; konu üzerinde etraflı çalışmalar yapmamız gerektiğini göstermektedir. Umarız ki bu gözden geçirme çalışması saha araştırması yapacak çalışmacılar için bir zemin yaratacaktır.

Siyasi Davranış Nedir?

Genel anlamda siyasi davranış, terörizm ve savaş gibi u davranışlardan başlayarak oy verme gibi olağan davranışlara kadar, siyasi olarak sonuçlanmak üzere tasarlanmış her türlü eylem şeklinde tanımlanabilir. Siyasi davranış aynı zamanda, «ırkçılığın nedenleri, soykırım ile insanların niçin bir şekilde ilişkili oldukları, insanların oy tercihlerini nelerin belirlediği, devletlerin niçin savaştıkları...» gibi soruları da gündeme getirir. Bu tür soruları cevaplamamanın birçok farklı yolu vardır, kimi cevaplar iktisad mantığı takip ederken kimi cevaplar sosyolojinin grup odağından hareketle oluşmuştur.¹ Siyasi davranışın kökenini inceleyen politik psikoloji ise birey ve gruplar ile çalışarak tüm bu siyasi tutum ve duyguların getirisi olan rasyonel ve irrasyonel davranışları açıklamaya çalışır.² Birey ve grubun dâhil olduğu toplumsal olaylar ile siyasetin doğrudan bağı bu durumu kaçınılmaz kılmaktadır.

Politik psikolojide yapılan analizler gerçek olaylar ile bu olayların psikolojik yorumlarını birbirinden ayırır. İlkinin her zaman nesnel nedenleri vardır, ama psikolojik nedenler de olayın çıkışına katkıda bulunur; çıkan olay daha sonra toplumun psikolojisini etkileyerek kısırdoğg hatta bir tür sarmal yaratır.³

¹ David Patrick Houghton, *Siyaset Psikolojisi*, ev. H.İnanç ve D.şekeroğlu, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay. 2015), s.18.

² Bahar Senem evik Ersaydı, “İnterdisipliner bir bilim olarak politik psikoloji ve kullanım alanları”, *21.Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 2012-2013, S:2, 39-62, s.40.

³ Gündüz Aktan, *Açık Kriptolar*, (Ankara: Aşına Kitaplar Yay. 2006), s.299.

Politik Psikoloji Nedir?

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önce dünyadaki iki süper güç tüm dünyayı mahvedecek kapasitesi olan konvansiyonel ve nükleer silah yarışı içindeyken, bugün artık bu iki büyük güç arasında diyalog kurmak için bazı kişilerin gayri resmi girişimlerde bulunduğunu bilmekteyiz. Sovyetler'de Mikhael Gorbaçov'un yönetime gelişiyle birlikte, bu gayri resmi görüşmelerle dünya için daha barışçıl bir ortam yaratılıp yaratılamayacağı düşünceleri gelişmeye başlamıştır ve bu tür gayriresmi diyalog kavramı o dönemde yalnızca iki süper güç için değil, Filistin ve İsrail için de ilgi çekici gelmiştir. İşte bu diyaloglar psikolojinin uluslararası anlamda ve diğer büyük gruplar arası ilişkilerde oynadığı rolü yavaş yavaş ortaya çıkararak politik psikoloji teriminin oluşmasına yol açmıştır.⁴

Politik psikoloji teriminin doğmasında en büyük adım ise 1970'lerde, tek başına bilimlerin dünyada olup bitenleri anlamaya ve sorunların ayrıntılı biçimde değerlendirilip açıklanmasına yardımcı olmadığı görüşünden yola çıkarak, çeşitli bilim dallarından bazı akademisyenleri bir araya getirme fikriyle Los Angeles California Üniversitesi'nde Psikiyatri ve Biyodavranış Bilimleri Bölümü'nden Jean N.Knutson'un attığı adımdır. Bunu takip eden gelişmelerin ardından Politik Psikoloji bazı üniversitelerde yeni bir bilim dalı olarak öğretilmeye başlanmıştır.⁵

Tarih, felsefe, antropoloji, coğrafya gibi farklı sosyal bilimciler ana disiplin olarak merkeze farklı disiplinleri yerleştirebilse bile⁶ politik psikoloji insan ve grup politik davranışının kökenlerini, bu davranışların temelindeki zihinsel süreçleri inceleyen bir bilim dalı olarak yeni keşfedilmiş bir alan olmayıp terminolojik olarak literatürde yer bulması son yüzyıl içindedir. Disiplinler-arası bir bilim olan ve ilk kez 1978'de psikiyatri profesörü Jeanne N. Knutson tarafından kurulan Uluslararası

⁴ Abdülkadir Çevik, *Politik Psikoloji*, (Ankara: Dost Yay. 2010), s.11

⁵ A.g.e., s.12.

⁶ David Patrick Houghton, *a.g.e.*, s.36.

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Politik Psikoloji Derneği (International Society for Political Psychology-ISSP) ile kurumsallaşan⁷ politik psikoloji Türkiye’de henüz yeterince bilinmemekte veya farklı konular ile kavram karmaşası yaşamaktadır.

Siyasi davranış, tutum ve duyguların kökenini inceleyen politik psikoloji toplumsal ve siyasal süreçlerle ilgili rasyonel ve irrasyonel davranışları açıklamaya çalışır. Kuklinski’nin tanımına göre politik psikoloji bunların altında yatan zihinsel süreçleri araştıran bir alandır.⁸ Çevik’e göre de politik psikoloji; bunların yanı sıra, büyük gruplar ve uluslarla, bu ulusların liderleri ve liderler arasındaki ilişkilerin psikolojik boyutlarını ele almaktadır.⁹ Iyengar ise bu alanı; siyaset bilimciler, psikologlar, tarihçiler, psikiyatristler, sosyologlar ve hukukçuların katkıda bulunduğu, siyaset bilimi ve psikolojinin kesiştiği bir kavşak olarak tanımlamaktadır.¹⁰

Bütün bu tanımlama çabalarına rağmen eklemek gerekir ki; tek bir “politik psikoloji” yoktur. Tarhan’a¹¹ göre; “farklı psikolojik teorilerin kullanıldığı, psikolojik bir yaklaşımla araştırılmış bir dizi politik fenomen mevcuttur. Bu anlamda bir kaç ‘politik psikoloji’ söz konusudur.”

Politik Psikoloji 1920’lerden 2000’lere

Birey ve grupların davranışlarının yönlendirilmesi, şiddet veya isyan gibi eylemlerin nedenlerini araştırılması gibi amaçlarla yola çıkmış olan politik psikoloji sistematik olarak Birinci Dünya Savaşı Sırasında ABD’de kullanılmıştır. Savaş yıllarından başlayarak farklı kuramlara ağırlık verilmiş, psikanalitik kuram ve yöntemlerle başlayan çalışmalar biyo-politik ile günümüze kadar gelmiştir.¹²

⁷ Bahar Senem Çevik Ersaydı, *a.g.m.*, s.55.

⁸ *A.g.m.*, s.40.

⁹ Abdülkadir Çevik, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰ *A.g.m.*, s.40.

¹¹ Nevzat Tarhan, *Asimetrik Savaş Politik Psikoloji*, (İstanbul: Timaş Yay. 2010), s.12.

¹² *A.g.m.*, s.43.

Tablo: Politik Psikoloji 1920'lerden 2000'lere

Evre	Konu	Teori
1920'ler ve 30'lar	Kişilik ve Kültür	Psikodinamik kuramlar
1940'lar ve 50'ler	Oy verme ve tutumlar	Davranışçı kuramlar
1970'ler ve 90'lar	İdeolojiler ve çatışmalar	Bilişsel kuramlar
1990'lar ve 2000'li yıllar	Biyopolitik, Nöropolitik	Nörobiyoloji

Kaynak: William J. McGuire'nin "The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair" çalışmasında bulunan versiyonun gözden geçirilmiş şeklidir.¹³

Türkiye'de Politik Psikoloji

Politik Psikoloji dünyada 1970'lerden itibaren sesini duyurabilir hale gelmişse de Türkiye'de tanınır olması, ancak 1980'li yılların başında ve dar bir çevre ile sınırlı olmuştur. Süleyman Demirel ve Erdal İnönü hükümet ortaklığı döneminde 1992 yılında Devlet Bakanı Ekrem Ceyhan'a bağlı olarak Politik Psikoloji Merkezi kurulmuştur. Psikanalitik yöntemini benimseyen ve inter-disipliner bir danışma kurulu ile çalışmakta olan Başbakanlık Politik Psikoloji Merkezi; toplumsal çatışmaların çözümü, terör, göç, toplumsal yas, kimlik alanlarda çalışarak, çeşitli seminer ve toplantılar hazırlamış ve raporlar sunmuştur. 1993 yılında bu merkez Türkiye'de bir ilk olan psiko-politik bir çalıştay düzenlemiştir. Bu çalışmaya mecliste temsili olan partilerin her birinden birer milletvekili, Milli İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma ve Genel Kurmay Başkanlığı'ndan birer gözlemci olmak üzere elli kişi katılmıştır.

Bu psiko-politik çalıştay ilk kez Türk ve Kürt kanaat önderlerini bir araya getirerek gayri resmî diplomasi yöntemi ile girişimde bulunmuştur. Ancak çalıştay çeşitli nedenlerle devam ettirilememiştir. İkinci bir

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
1-18

¹³ A.g.m., s.43.

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

kurumsal girişim ise 2002 yılında başkanlığını Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın yaptığı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (ASAM) politik psikoloji masası kurulması ile devam etmiştir. ASAM bünyesindeki bu politik psikoloji masası Büyükelçi Gündüz Aktan yönetiminde de devam etmiş ve Özdağ ve Aktan'ın çalışmalarının politik psikoloji ile doğrudan ilgili olması, bu disiplinin kamuoyu nezdinde tanınmasına yardımcı olmuştur.¹⁴

Politik Psikoloji alanında Türkiye'den dünyaya katkı sağlayan bilim insanlarından Prof. Dr. Vamık Volkan'ın psiko-politik, psiko-analitik konularda birçok yayını vardır ve Uluslararası Politik Psikoloji Derneği'nin kurucu üyesidir. Çatışmaları olgunlaşmanın kaynağı olarak göyerek; gruplar arası ve uluslararası çatışmaları da bireyin psikolojik olarak yaşadığı çatışmalar ile ilintilendiren Volkan, Amerikan Psikiyatri ve Dış İlişkiler Komitesi'nin 1982-1985 yılları arasında başkanlığını yapmıştır.¹⁵ Yine Politik Psikoloji çalışmalarına kurumsal bir kimlik sağlamak gayreti içinde olan bilim insanlarından Prof. Dr. Abdulkadir Çevik, 2011 yılında Ankara Üniversitesi Politik Psikoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi (POLPAUM) inter-disipliner bir ekiple kurulmuştur.¹⁶

Tüm çabalara rağmen politik psikoloji Türkiye'de halen yeterince bilinmemektedir. Disipline özellikle psikolojik operasyon uygulamaları gibi çeşitli kuşkular ile yaklaşılmakta ve tanımı üzerinde karar kılınamamaktadır.

Kavramsal Açıdan Öz-Yeterlik

Geleneksel davranışçılık kuramlarının bilişsel kuramlara doğru evrilişi en iyi Bandura'nın çalışmalarında izlenebilmektedir. Bu çalışmaların hemen fark edilebilir yönü radikal davranışçılığı yadsıdığı şu noktadır:

¹⁴ A.g.m., s.44

¹⁵ Vamık Volkan, *Politik Psikoloji*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay. 1993), s.1-4

¹⁶ Ankara Üniversitesi Politik Psikoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, <http://polpaum.ankara.edu.tr/>

Bandura'ya göre insanın dışarıdan gelen uyarıcılara tepki vermesi, ödül ceza gibi pekiştirmelerle öğrenmeler gerçekleştirmesi doğaldır. Ancak insanlar edilgen biçimde, yalnızca dışarıdan bir uyarana tepki veren canlılar olmaktan ibaret değildir. İnsanlar yalnızca insana has becerilere de sahiptir. İnsan gelişim süreçlerini bir farenin pedala basmasına indirgeyen radikal davranışçılığın göz ardı ettiği bu noktanın ardında, insan davranışının en önemli nedenleri ve insan kişiliğinin kaynakları yatmaktadır. Bu kaynakların bilginin simgesel işleyişini ve düşünmeyi içermesinden dolayı, Bandura yaklaşımına *sosyal-bilişsel* kuram adını vermiştir.¹⁷

Sosyal-bilişsel kuramın insan davranışını anlamaya yönelik belki de en büyük katkısı; insanların gözlemleyerek, diğer insanların davranışları ve çevreleri hakkında bilgi topladığı düşüncesidir. Sosyal-bilişsel teori birçok davranışın öğrenilmesinde gözlem, taklit ve kendi kendini ödüllendirmenin altını çizmektedir.¹⁸ Bandura gözlem ve taklidin öğrenmedeki önemli rolünü anlatmak üzere XVIII. Milletlerarası Psikoloji Kongresi'nde verdiği bildiride birebir şu ifadeye yer vermektedir:

*"...virtuel olarak bütün öğrenme olayları (enstrümental cevapların kazanılması, klasik şartlanma, davranış inhibisyonu ve sönme) başkalarının etkisine bağlı bir temel üzerinde meydana gelir; bu temel, sosyal modellere bağlı davranışın vebunun pekiştirici sonuçlarının gözlemiyle kurulur. Bu sonuçlar, şahsiyetin bazı paternlerin başlangıçta taklit ya da özdeşleşme (identifikation) yolu öğrenme ile kazanıldığını kabul eden teorilerin gelişmesini destekler durumdadır."*¹⁹

Nitekim bu görüşü ispat için Bandura ve asistanlarının bir dizi araştırma ile taklide dayanan saldırganlığı ortaya koyduğu Bobo Bebek Deneyi de kuramın en yaygın olarak bilinen deneyidir.²⁰

¹⁷ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yay. 2006), s.530.

¹⁸ Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, çev. Tamer Geniş, (İstanbul: Kaknüs Yay. 2009), s.459.

¹⁹ Nezahat Arkun, "Psikolojide yeni çalışmalar", *XVIII. Milletlerarası Psikoloji Kongresi Moskova 1966*, II.Baskı, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1982), s.47.

²⁰ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, (İzmir: İzmir Kitaplığı Yay. 1995), s.260.

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Bandura'nın davranış üzerinde son derece önemli olduğuna inandığı "algılanan öz-yeterlik" kavramı en temel kavramlardandır. Ona göre bireyin herhangi bir konuda bir performans sergileyebilmek için öz düzenleme kapasitesini kullanabileceğine -kendi davranışları üzerindeki kontrol yeteneği- dair fikrine; gerekli etkinlikleri organize ederek hayata geçirebileceğine, başarıyla yapma kapasitesine sahip olup olmadığına dair kendi yargısına öz-yeterlik denir.²¹

Diğer bir deyişle öz-yeterlik bireyin karşılaşabileceği güçlüklerde olayın üstesinden gelip gelemeyeceğine ilişkin kendine duyduğu inanç, kendi hakkındaki yargısıdır.²² Öz-yeterlik ya da bir başka deyişle kendine yeterlik, bir problemi çözmek veya bir görevi tamamlamak için gereken belli hareketleri organize ve icra etme kabiliyetinize olan güveninizdir.²³

Günümüzde, Bandura'nın geliştirmiş olduğu öz-yeterlikten türemiş onlarca kavrama rastlanmaktadır. Sosyal öz-yeterlik, kariyer ve mesleki öz-yeterlik, matematik ve bilim öz-yeterliği, internet öz-yeterliği ve teknoloji öz-yeterliği gibi kavramları bunlara örnek olarak saymak mümkündür.²⁴ Politik öz yeterlik de bu bağlamda ele alınabilir.

Politik Öz-Yeterlik

Campbell, Gurin, ve Miller (1954) 'ın ufuk açan çalışmasında, politik öz-yeterlik, 'bireyin yaptığı politik eylemlerin ya da politik duruşunun politik süreçler üzerinde etkisi olduğunu hissetmesi' şeklinde tanımlanmaktadır.²⁵

²¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim - Kuramdan Uygulamaya*, (Ankara: Yargı Yay. 2015), s.234.

²² Nuray Senemoğlu, *a.g.e.*, s.234.

²³ Rod Plotnik, *a.g.e.*, s.460

²⁴ Abdullah Yalnız, "Akademik Öz-yeterlik: olumlu ve olumsuz duygulanımın yordayıcı rolü", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2014, III/2: 95-101, s.96.

²⁵ Michelle Vecchione, Gian Vittorio Caprara, Maria Giovanna Caprara, Guido Alessandri, Carmen Tabernerro, José Luis González-Castro, "The Perceived Political Self-Efficacy

Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuram (1986, 1997) politik yeterlik kavramının ortaya atılmasından sonra literatüre girse de siyasal alanda yeterlik kavramının nasıl açıklanacağına katkı sağlamaktadır. Bandura'ya (1997) göre bireysel öz-yeterlik algısı; bireyin becerileri değil, daha ziyade işleyen herhangi bir alanda (siyasi zemin gibi) bir eyleme geçmeyi ve o eylemi sürdürmeyi sağlayan kişisel yeteneklerine dair inancıdır.²⁶

Bu noktadan hareketle en kısa bir tanım ile politik öz-yeterliği, bireyin, politik alanda eyleme geçmeyi ve o eylemleri sürdürmeyi sağlayan kişisel yeteneklerine dair inancı olarak tanımlamak mümkündür.

Kavramsal Açıdan Politik Öz-Yeterlik

Politik yeterlik ve güven kavramları, politik tutumlara dair yaygın olarak kullanılmakta olan araştırma ölçümleri içinde, güvenilirlik ve geçerlik açısından zaman zaman eleştirilmektedir.²⁷ Bunun yanı sıra bazı durumlarda ise; siyasal taleplerinin hükümetlerde karşılık bulmadığı kanaati, bireydeki siyasal etkinlik duygusunu zayıflatmakta ve ondaki siyasal ilgi ve katılım yönelimini olumsuz etkilemektedir.²⁸ Bununla birlikte bu kavramların uzun yıllardır çeşitli araştırmacılar tarafından farklı tanımları yapılagelmektedir.

Bir duygu olarak politik yeterlik kavramının ilk tanımlanışı Campbell ve arkadaşları tarafından; “siyasal süreçler üzerinde bireysel eylemin bir etkiye sahip olduğu ve vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmeye değer bulunması duygusu” olarak yapılmıştır. Bu tanım kendi içinde “vatandaşın

Scale–Short Form (PPSE-S): A Validation Study in Three Mediterranean Countries”, *Cross-Cultural Research*, 2014, XLVIII/4: 368–384, s.369.

²⁶ Tuğba Yılmaz Bingöl, “Politik psikoloji”, Ahmet Akın (ed.) *Güncel psikolojik kavramlar IV* içinde, (Ankara: Nobel Yay. 2015), s.28.

²⁷ Stephen C. Craig, Richard G. Niemi, Glenn E. Silver, “Political efficacy and trust: A Report on the NES Pilot Study Items”, *Political Behavior*, 1990, XII/ss.289-314.

²⁸ Tuğba Yılmaz Bingöl, Ahmet Akın (ed.), *a.g.e.*

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

içinde olduğu bir siyasal ve sosyal değişimin mümkün olduğu ve bireyin bu değişimde önemli bir rol oynayabileceği yönündeki hissi²⁹ de barındırmaktadır.

Pingre'ye (2008) göre ise politik yeterlik, kişinin demokratik süreçlere etkin katılım yeteneğine güvenmesi duygusudur. Siyasi yeterliği yüksek bireyler, oy verme, toplumsal protestolara katılma, gazetelerde yazma ya da imza toplama gibi, demokratik toplumlarda sergilenen aktivitelere katılmakta tereddüt etmezken politik yeterlik düzeyi düşük olduğunda bireyler, siyasi güç deneyimlerine yabancılaşmaya, ilgisizliğe ve siyasi eylemsizliğe daha yatkın olabilmektedirler.³⁰

Bu açıdan bakılacak olur ise, siyasal etkisizlik algısı ve sisteme duyulan güvensizlik, oy vermeme ya da siyasal sisteme karşı ilgisiz olma durumunun temel nedeni olarak gösterilebilir. Bu noktada bir diğer tutum ise yüksek siyasal etkinlik duygusu, düşük siyasal güven ile birleştiğinde beliren tutumdur. Öyle ki bu birleşimden bireyde siyasal yabancılaşma belirmekte ya da sıra dışı siyasal katılım yollarını benimseme gibi siyasal aktiviteler tercih edilebilmektedir. Belki de bunun bir devamı olarak yordanabilecek şekilde, bireylerde siyasal güven azaldıkça merkezde siyaset yapan köklü siyasal hareketler zayıflarken, görece daha uç politik hareketlere yönelim artmaktadır. Demokratik siyasal yaşam kalitesinin siyasal yeterlik algısı ve siyasal katılım düzeyinin yüksekliği ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.³¹

Birçok araştırmacı “politika alanında arzu edilen sonuçları yaratabileceğine kişisel olarak inanmak” (dâhili politik tesir) ve “politik sistemlerin bireylerin etkisiyle değişmekle mükellef olmasına inanmak” (harici politik tesir) durumlarını birbirinden ayırmaktadır.³²

Anderson'a göre de politik yeterliğin içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutu vardır:

²⁹ Tuğba Yılmaz Bingöl, Ahmet Akın (ed.), a.g.e., s.29

³⁰ A.g.e., Ahmet Akın (ed.), a.g.e., s.30.

³¹ A.g.e., s.34.

³² Michelle Vecchione v.d., a.g.m.

1) İçsel boyut: Bireyin kendi siyasal yeteneklerini değerlendirmesi, siyasal sistemin gereklerini karşılayabilmesidir. Bir başka deyişle algılanan yeterlik ve algılanan etkililik olmak üzere iki bölümden oluşan içsel politik yeterlik, bireyin politik süreçlere etkin katılımı ve politik süreçleri anlama yeteneklerine ilişkin bireysel değerlendirmeleridir.

2) Dışsal boyut: Siyasal kişi veya kurumların, vatandaşın siyasal taleplerine karşı, algılanan ya da hissedilen duyarlılığıdır. Bir başka deyişle dışsal politik yeterlik, bireyin kamu kurumu ve kamu görevlilerine ilişkin görüşleri olarak tanımlanmaktadır.³³

Bireysel siyasal egonun güçlenmesi içsel yeterlikle, siyasal sistemin desteklenmesi ise dışsal yeterlikle ilişkili bir durumu ifade etmektedir.³⁴

İçsel Boyutun içinde ele alınabilir gibi görülen bir diğer kavram ise “*Epistemik Siyasal Yeterlik*” kavramıdır. Siyasi soruların somut yönleri hakkında makul bir sebebe ulaşma yeteneğini referans alır. Politik süreçlere dair katılım, farklılık yaratma yeteneğine duyulan inanç vb. ile ilgili güven şeklini anlatan politik yeterlik kavramından farklı olarak epistemik siyasal yeterlik, öncelikle bilgi arayışı ve düşünce şeklini açığa çıkarır. Siyasi konulara inanma, kanaat geliştirme vb. kararları ise bireyin yüksek epistemik siyasal yeterlik inancıyla açıklanır.³⁵

Algılanan Politik Öz-Yeterlik

Politik öz-yeterlik, politik katılımın önemli yapıtaşlarından biri ve politik katılımın yordayıcısıdır. Politik öz-yeterlik düzeyi yüksek bireyler politik süreçlere daha fazla katılarak sosyal ve politik değişimlerde rol oynamaktadır.³⁶

³³ Erol Ugur ve Ahmet Akın, “Yaşam Bağlılığı Ölçeği Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması», *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2015, IV/ss.424-432.

³⁴ A.g.e., s.41.

³⁵ A.g.e., s.42.

³⁶ A.g.e.

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Beaumont, 2010; Becker, 2004 tanımına göre; Politik öz-yeterlik, bireyin politik süreçler üzerinde etkili olduğuna/olabileceğine ilişkin inançlarıdır. Algılanan politik öz-yeterlik ise bireyin kendi kapasitesinin, politik sistemlerle ilişkisine dair yargıları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal ve demografik faktörlerden etkilenen algılanan politik öz-yeterlik düzeyi; Craig ve Maggiotto'ya göre; eğitim, sosyo-ekonomik ve politik bilgi düzeyi yüksek olan bireylerde, sosyo-ekonomik ve politik bilgi düzeyi düşük olan bireylere göre daha yüksektir ve buradan hareketle bireysel ve sosyal değişkenlerin algılanan politik öz-yeterlik düzeyinde ve dolayısıyla politik katılım üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.³⁷

Tartışma ve Öneriler

Politik öz-yeterlik ile ilgili araştırmaların henüz bulunmamasının nedeni; “politik öz-yeterlik” (political self-efficacy ya da bir başka deyişle political efficacy) kavramının genç bir bilim alanı olan politik psikolojinin, yeni sayılabilecek bir kavramı olmasıdır. Bu durum bu konudaki tartışma zeminimizi daraltmakta olduğundan, politik öz-yeterlik diyalekti; “öz-yeterlik” kavramının kendisi ile ilgili çalışmaların incelenmesi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Ülkelerin siyasal yaşam kalitesinin, demokrasi ve insan hakları gelişmişlik düzeyinin yükselbilmesi için genelde tüm vatandaşların; özelde ise politikayla ilgilenen bireylerin entelektüel, sosyal, bireysel, duygusal ve davranışsal anlamda gelişmeleri önemlidir. Bu tür çalışmaların yapılmasına zemin oluşturacak kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada amaç; bu yeni disiplin ve kavramlarının bilinirliğini artırmak yoluyla, ülkemizde gelişmekte olan politik psikoloji alanına katkı sağlayabilmektir. Bilinirliği artırmak tartışma zemini için ön koşul olmasa da bilinirlik sağlanmadan tartışmaların anlamlı olması beklenemeyecektir. Bilimsel ve toplumsal ilerleme adına bir tartışma önerisi olarak ise; “güven

³⁷ A.g.e.

- öz güven – öz yeterlik – politik öz-yeterlik” gibi kavramların korelasyonel ilişkilerinin incelenmesi sunulabilir.

Erken çocukluk dönemi deneyimleri ile temelleri atılan güven duygusu; belki de, bugün politik psikoloji terminolojisinde “politik öz-yeterlik” adını verdiğimiz bu yeni kavramın bir öncülü dolayısıyla toplumsal ilerlemenin de bir yordayıcısıdır.

Çocuk gelişiminde küçük yaşlardan itibaren ve aile içinden başlayarak çocuklara; özgür irade kullanımı, kendi tercihini yapma gibi konularda fırsat tanınmalıdır. Bunların yapılmadığı, çocuklara bu imkanların tanınmadığı ortamlarda güvensizlik, ümitsizlik ve dolayısıyla gelecek korkusu artacaktır. Buna karşın özgürlükçü hoşgörü ortamlarında yetişen bireyler özgüveni yüksek insanlar olurlar. Bireyler için geçerli olan bu durum toplumlar için de geçerlidir. Demokratik toplumlarda insanlar hata yapma riskini de içerecek şekilde ama yine de özgür iradeleri ile davranışta bulunurlar.³⁸

Sonuç

Bireylerin başaramayacaklarını düşündükleri görevlerden kaçınma eğiliminde oldukları göz önünde bulundurulur ise; politik öz-yeterlik düzeyi yüksek olan ve böyle olduğu için de politik katılımdan kaçınmayarak demokrasi ve insan haklarının gelişimi için tüm dünyada gösterilen gayretin paydaşı olabilen bireyler, bu gibi çalışmalarla birikerek sağlanacak toplam farkındalıktan yararlanabilecektir.

Neredeyse tamamı yabancı kaynaklı olan politik psikoloji kavramlarının akademik ve kültürel değerlere uygun biçimde ölçülmesi; bu alandaki eksikliklerin belirlenmesini sağlayabilecek ölçme ve değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi ve gerekli çözüm önerilerinin sunulması için saha çalışmaları her zamanki önemini korumaktadır. Saha araştırma tespitleriyle örtüşen eğitim programlarının, yerel ve ulusal bazda

³⁸ Nevzat Tarhan, *Asimetrik Savaş Politik Psikoloji*, (İstanbul: Timaş Yay. 2010), s.25.

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

yürütülmesine ve böylelikle bir millet için en gerekli ve değerli kaynak olan insan gücünün en uygun biçimde işletilmesine sağlanacak irili ufaklı her katkının, olumlu sonuçları olacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah Yalınz, “Akademik Öz-yeterlik: olumlu ve olumsuz duygulanımın yordayıcı rolü”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 2014, 3(2), 95-101

Abdülkadir Çevik, *Politik Psikoloji*, IV.Basım. (Ankara: Dost Yay.2010)

Ahmet Akın, Mustafa Savcı, Ümran Akın, Basri Özçelik, “Algılanan Politik Öz-yeterlik Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği”. *The Journal of International Social Research*, 2014, 35(7), 501-505.

Ali Arslan, “İlköğretim Öğrencilerinin Öz Yeterlik inancı kaynaklarının öğrenme ve Performansla ilgili ÖzYeterlik inancını Yordama Gücü”. *Bülent Ecevit Üniversitesi Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 2012, 12(3), 1907-1920.

Bahar Senem Çevik Ersaydı, “İnterdisipliner bir bilim olarak politik psikoloji ve kullanım alanları”. *21.Yüzyılda Sosyal Bilimler*. 2012-2013, 2, 39-62.

David Patrick Houghton, *Siyaset Psikolojisi*. Çev. H.İnanç ve D.Şekeroğlu, 1. Basım. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay. 2015).

Erol Uğur, Ahmet Akın, “Yaşam Bağlılığı Ölçeği Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 2015, 4(2), 424-432.

Fatma Hazır Bıkmaç, “Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretiminde Öz Yeterlilik İnancı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Milli Eğitim*. 2004, Kış, 161.

Gündüz Aktan, *Açık Kriptolar*, (Ankara: Aşına Kitaplar Yay. 2006).

Hakkı Aktaş, Eylem Şimşek, (2013), Pozitif psikoloji bağlamında Türk kültüründe yaşamın anlamı ve yaşam doyumunun analizi: Neşet Ertaş türküleri örneği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 207, 389-420.

Jerry M. Burger, *Kişilik*, Çev. İ.D.E.Sarıoğlu. 1.Basım. (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yay. 2006).

Michelle Vecchione, Gian Vittorio Caprara, Maria Giovanna Caprara, Guido Alessandri, Carmen Taberner, Josê Luis González-Castro, “The Perceived Political Self-Efficacy Scale–Short Form (PPSE-S): A Validation Study in Three Mediterranean Countries”, *Cross-Cultural Research*, 2014, XLVIII/4, 368–384, s.369.

Nevzat Tarhan, *Asimetrik Savaş Politik Psikoloji*, (İstanbul: Timaş Yay. 2010).

Nezahat Arkun, *Psikolojide yeni çalışmalar XVIII. Milletlerarası psikoloji kongresi Moskova 1966*. II.Baskı. (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası 1982).

Nuray Senemoğlu, *Gelişim, öğrenme ve öğretim (kuramdan uygulamaya)*. 24.Basım. (Ankara: Yargı Yay. 2015).

Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojiye Giriş*. 3.Basım. (İzmir: İzmir Kitaplığı Yay. 1995).

Rod Plotnik, *Psikolojiye giriş*. Çev. T.Geniş, 1.Basım. (İstanbul: Kaknüs Yay. 2009).

Stephen C. Craig, Richard G. Niemi, Glenn E. Silver, “Political efficacy and trust: A Report on the NES Pilot Study Items”, *Political Behavior*, 1990, XII/3, 289-314.

Tuğba Yılmaz Bingöl, “Politik psikoloji”, *Güncel psikolojik kavramlar IV* içinde, ed. Ahmet Akın, (Ankara: Nobel yayınları 2015).

Ayça Ferda KANSU ve Nevzat TARHAN

Vamık Volkan, *Politik Psikoloji*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay. 1993).

Viktor Frankl, *İnsanın anlam arayışı*, Çev. S.Budak, 18.Basım. (İstanbul: Okuyan Us Yay. 2016).

Üsküdar
University
Journal
of Social
Sciences, 2018;
issue: 6,
1-18

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırp ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929)^(*)

Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom: Problems between Serbs and Croats and the Fall of The Kingdom (1918-1929)

Mevlit ÖZÇELİK^(**)

Özet

1 Aralık 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı tarihte ilk defa Güney Slav halklarının bir araya gelmesiyle kurulmuş ve bu nedenle tarihte Birinci Yugoslavya olarak anılmıştır. Krallık kurulduğu andan itibaren Sırp ve Hırvat temelli bir çatışmanın içerisine girmiştir. Her iki kesim de tarihsel milliyetçi dayanaklarından hareket etmiş ve Sırp "Büyük Sırbistan" idealine uygun olarak krallığın merkezi bir yapıda olmasını savunurken, Hırvatlar ise "tarihi Hırvat devlet geleneği" fikrine uygun biçimde federal bir devlet yapısının olması gerektiğini ifade etmiştir. 1921'de Sırp tezlerinin garantisi niteliğindeki Vidovdan Anayasası kabul edilmiştir. Böylece Sırp'ların görüşlerine uygun olarak krallık merkezi bir idari yapıya sahip olmuştur. Bu tarihten sonra krallık içerisinde Hırvat muhalefeti artmış ve 1929'da krallık ortadan kalkana kadar da devam etmiştir. Hırvatların Sırp'lara karşı muhalefeti, Sırp-Hırvat-

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 01.02.2018

Kabul Tarihi: 02.05.2018

^(*) Bu makale "Avrupa'da Milliyetçilik ve Yugoslavya'da Milliyetçi Dağılım" başlıklı yürüttüğüm yüksek lisans tezimin ilgili bölümünün gözden geçirilmesiyle üretilmiştir.

^(**) Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Kocaeli, mevlitttozcelik124@gmail.com

Mevlit ÖZÇELİK

Sloven Krallığı'nın iç siyasetini şekillendirmiştir. Bu makalede 1918 ile 1929 yılları arasında yaşanan Sırp-Hırvat çatışması temel alınarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın iç siyasi yaşamı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Yugoslavya, Büyük Sırbistan, Vidovdan Anayasası, Federalizm, Milliyetçilik

Abstract

Kingdom of Serb-Croat-Slovene was first founded in December 1918 by the Southern Slavic peoples and therefore the state was named as the First Yugoslavia. The kingdom was get into a conflict based on Serbian and Croatian crisis just after the foundation. Both Serbians and Croatians had taken action by the historical roots of their nationalist grounds. Serbians were supporting the idea of 'Great Serbia' which they were the centre of state. On the other hand Croatians had the idea of 'Historical Croatian state tradition' which was allowing them a federal state structure. As a guarantee of the Serbian claims, the Constitution of Vidovdan was adopted and therefore a Serbian centric state occurred in 1921. After this event opposition against Serbian in the state increased and lasted until the kingdom was dissolved in 1929. This opposition against Serbians formed the internal politics of the Kingdom. In this article the internal political life of Kingdom of Serb-Croat-Slovene will be discussed based on the conflict among Serbians and Croatians between 1918-1929.

Key Words: First Yugoslavia, Great Serbian, Vidovdan Constitution, Federalism, Nationalism

Giriş

1 Aralık 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmadan evvel, Güney Slav halkları arasında birleşmeye dair birçok fikir ortaya atıldı. Sırp siyasetçi İlija Garasanin tarafından hazırlanan Nacertanije¹ isimli bir program

¹ Sırpça "taslak" anlamına gelmektedir.

oluşturuldu ve bu program ile “Büyük Sırbistan” idealinin temelleri atıldı. Garasanin bu programla Orta Çağ’da Duşan tarafından kurulan görkemli Sırbistan Krallığı’na atıfta bulundu ve program kapsamında Bosna-Hersek ve Kosova bölgelerinin ilhak edilmesi ile Karadağ, Voyvodina ve Kuzey Arnavutluk’un birleştirilmesi hedeflendi.² Bir başka Sırp düşünür Vuk Stefan Karadžić ise Sırp dilinin kurucusu unvanını aldı. Karadžić, Stokavca lehçesiyle konuşan herkesin Sırp olarak sayılması gerektiğini düşünerek bu kategorinin içine hem Bosnalıları hem de Hırvatları ekledi.³

Hırvatlar arasında da birtakım görüşler ortaya atan düşünür ve siyasetçiler bulunmaktadır. 1836 yılında Hırvat dilbilimci Ljudevit Gaj tarafından İliya Hareketi meydana getirildi. Hareketin temel amacı tüm etnik kimlikleri bırakıp Güney Slav halkların İliir adı altında birleşmesini sağlamaktı. Daha sonra bu hareket, Strossmayer ve Racki’nin öncülüğünü yaptığı Yugoslavizm düşüncesine dönüştü. Yugoslavizmin temel amacı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında tüm Güney Slavların birleşip federal bir yapıyı meydana getirmektir. Daha sonra bu düşünce Sırp Prenslüğü ile birleşerek bir Yugoslav devleti kurmayı amaçladı.

Sırlar ve Hırvatlar sahip oldukları devlet tecrübesi açısından birbirlerinden farklılık taşırlar. Sırlar, uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu’nun altında kalarak Doğu’nun etkisine tabi oldular. Sırbistan, 1804 ve 1815

² Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar, Cilt 1, İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç, (İstanbul: Küre Yayınları 2016), s.270, 361; İlija Garasanin’in Nacertanije’si, Sırp ulusu için ilk kapsamlı Sırp ulusal programıdır. Daha evvel hazırlanan programlardan farklı olarak bağımsız ve merkezîyetçi bir yapıda örgütlenmiş bir Sırp devleti tasavvur etmişti. Bir başka deyişle Nacertanije, büyük ve güçlü bağımsız bir Sırp devletinin kurulması gerektiğini ifade etmişti. Sırp milliyetçileri için en önemli hedef olan “Büyük Sırbistan Projesi”, Garasanin’in Nacertanije ile ortaya çıktı. Ayrıntılı bilgi edinmek için Bkz. Edislav Manetovic, “İlija Garasanin: Nacertanije and Nationalism”, The Historical Review/La Revue Historique, Vol. 3, 2006, ss.137-173.

³ Ivo Banac, “Sırbistan’da Milliyetçilik”, Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar içinde, Yay. Haz. Kemal Saybaşı ve Gencer Özcan, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık 1997), s.93.

Mevlit ÖZÇELİK

yıllarında Osmanlı'ya karşı milli temelli isyanlar ile önce 1830'da özerk bir prenslik ve daha sonra 1878'de Berlin Antlaşması ile de bağımsız bir devlet haline geldi. Hırvatlar ise Avusturya-Macaristan yönetimi altında uzun yıllar kendi meclisine sahip yarı-özerk bir şekilde yaşadılar. Bu durum Hırvatlarda "tarihi Hırvat devlet geleneği" düşüncesinin sürekliliğinin oluşmasına katkı sağladı. Hem Sırlar hem de Hırvatların farklı deneyimler yaşamaları Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına da yansdı.

1914'te Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın kıvılcımı çakıldı. Savaş sırasında Sırlar ve Hırvatlar geçmiş tecrübelerinden hareket ettiler ve buna göre Sırlar, savaş sonrasında merkezi bir yapıda Büyük Sırbistan'ı kurmak isterken Hırvatlar ise federal yapıda örgütlenen bir devlet hedefledi. 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulduğunda, savaş sırasındaki hedeflerini uygulamaya dökmek isteyen Sırlar ve Hırvatlar arasında bir siyasi mücadele yaşanmaya başladı. 1921'de kabul edilen *Vidovdan Anayasası* ile krallık, Sırların savunduğu şekilde merkezi bir yapıya kavuştu.

Krallıkta Sırp üstünlüğüne karşı en sert muhalefeti yapan Hırvatlar, uzun yıllar krallık meclisini boykot ederek oturumlara katılmama kararı aldılar. 1918-1929 yılları arasında krallığın iç siyasetine Sırlar ve Hırvatlar arasındaki siyasi mücadele egemen oldu. En sonunda krallık 6 Ocak 1929'da ortadan kalktı. Bu makale üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde krallığın kurulma süreci anlatılacak; ikinci bölümde 1918-1929 yılları arasında krallığın geleceğini belirleyen Sırp-Hırvat mücadelesine değinilecek; son bölümde ise 1928'de yaşanan olaylar sonucunda krallığın ortadan kalkmasına yer verilecektir. Bu bağlamda Sırlar ve Hırvatlar arasındaki çatışmanın Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ortadan kalkmasında rol oynadığı görüşü savunulacak ve bu görüş makalenin temel amacı olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Kurulması

Birinci Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliht prensi Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da ordunun denetimini yapmak üzere geldiği sırada Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle başladı.⁴ Suikast sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından Sırbistan'a 23 Temmuz'da, 48 saat içinde cevaplama gereken bir ultiatom verildi.⁵ Belgede, Sırbistan'da imparatorluk karşıtı tüm faaliyetlerin bastırılarak ortadan kaldırılması ve Habsburg görevlilerinin de suikastın soruşturulmasına katılması yönünde istekler yer aldı.⁶ Sırbistan hükümeti, kendi topraklarında imparatorluk görevlilerinin araştırma yapmalarını öngören istek dışındaki tüm istekleri kabul etti ancak Avusturya-Macaristan yetkilileri verilen bu cevabı bahane ederek Sırbistan'a 28 Temmuz 1914'de savaş ilan etti.⁷

⁴ Keith Robbins, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Müfit Günay, (Ankara: Dost Kitabevi 2005), s.15; Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, (İstanbul: Doğan Kitap 2009), s.104; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, Çev. Şirin Tekeli, (İstanbul: İletişim Yayınları 2015), s.72; Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası: Bosna Hersek*, (İstanbul: Birikim Yayınları 1994), s.35; Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Çev. Hayati Torun, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2000), s.190. Arşidük'ün ziyaret ettiği tarih çok manidardı. Çünkü 28 Haziran Sırp milliyetçilerinin hafızalarında önemli bir yere sahipti. 28 Haziran 1389'da, Kosova'nın Gazimestan Meydan'ında Osmanlı İmparatorluğu ile Sırp Krallığı karşı karşıya gelmişti. Savaş sonunda galip gelen Osmanlı İmparatorluğu için Balkan kapıları ardına kadar açılırken, Sırp Krallığı için ise bir yıkımdı. Daha sonra yüzyıllar boyunca Osmanlı egemenliğinde yaşayan Sırlar bu günü en kutsal günleri olarak kutlamaya başladılar. Nitekim Arşidük, Kosova Savaşı'nın 525.yıldönümünde ziyaret ettiği sırada bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldü.

⁵ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2001), s.318.

⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Cilt 2, Çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur, (İstanbul: Küre Yayınları 2006), s.121.

⁷ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, (İstanbul: Milliyet Yayınları 1995), s.397.

Mevlit ÖZÇELİK

Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın kıvılcımı çakıldı ve sanki bir barut fişisini andırıcasına Avusturya ile Sırbistan arasında başlayan savaş kısa sürede bir dünya savaşına dönüştü. Rusya 31 Temmuz'da; Fransa 1 Ağustos'ta; Almanya 1 Ağustos'ta; İngiltere ise 4 Ağustos'ta seferberlik ilan ederek savaşa dahil oldu.⁸

Savaşın başlamasının ardından Sırbistan hükümeti, Belgrad'dan ayrıldı ve Niş'e yerleşerek faaliyetlerine bir süre burada devam etme kararı aldı. Sırbistan hükümetinin başbakanı Nikola Pasic 7 Aralık 1914'de Sırbistan'ın savaş amaçlarını içeren Niş Deklarasyonu isimli bir bildiri yayımlandı.⁹ Bildiriye göre Sırbistan hükümetinin savaş amacı, Avusturya-Macaristan boyunduruğu altında yaşayan Güney Slav halkların özgür hale gelmesini sağlamak ve savaş sonunda Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'i de kapsayacak merkezi yapıda bir Güney Slav devleti kurmaktır.¹⁰

Birinci Yugoslavya'nın kurulmasında sürgündeki Sırp hükümeti, Dalmaçyalı siyasilere önderliğinde kurulan Yugoslav Komitesi ve Zagreb'de kurulan Ulusal Konsey'den meydana gelen üç kurumun katkısı büyük oldu ve 1914 ile 1918 yılları arasında bu üç kurum arasındaki ilişkiler Birinci Yugoslavya'nın kurulmasını dönemin uluslararası ortamının da etkisiyle şekillendirdi.¹¹

⁸ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, (Ankara: İmge Kitabevi 2002), s.297.

⁹ Andrej Mitrovic, "The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference, 1914-1920", *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, Ed. Dejan Djokic, (London: Hurst&Company 2003), s.44; John Lampe, *Yugoslavia as History: Twice there was a Country*, (London: Cambridge University Press 2000), s.102; Latinka Perovic, "The Kingdom of Serbians, Croats and Slovenians (1918-1929) / the Kingdom of Yugoslavia (1929-1941): Emergence, Duration and End", Belgrade, 2015, s.5.

¹⁰ Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırlar (1878-1918)*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2013), s.338-339 100; Andrej Mitrovic, *Serbia's Great War, 1914-1918*, (London: Purdue University Press 2007), s.96.

¹¹ Caner Sancaktar, *The Serbo-Croat Relations in Yugoslavia*, (İstanbul: TASAM Publication 2010), s.17.

1915 yılında Alman, Avusturya ve Bulgar ordularının Sırbistan'ın tamamını ele geçirmeleri üzerine Sırbistan hükümeti ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Prens Aleksander yönetimi altında ve Nikola Pasic liderliğinde Korfu'da bir Sırp sürgün hükümeti kuruldu.¹² Sırlar topraklarını kaybetmiş olsalar da, savaş amaçlarını muhafaza etmişlerdi. Bu savaşta Sırp milliyetçilerinin en büyük ideali Büyük Sırbistan'ı kurarak Sırp ulusal bilincinin oluşmasını sağlamaktı. Bu nedenle Sırp hükümeti Bosna-Hersek'in ele geçirilmesini ve Adriyatik'e bir çıkış noktasının sağlanmasını ve aynı zamanda Habsburg egemenliği altında Sırların yaşadıkları bölgelerin ele geçirilmesini istediler, çünkü ancak bu sayede Sırbistan, Karayorgiyeviç hanedanlığı yönetimi altında merkezi bir Ortodoks devlet olarak kalmaya devam edebilecekti.¹³

Savaşın başlamasının ardından imparatorluk topraklarından ayrılan Sırp, Hırvat ve Sloven entelektüel ve siyasetçiler 30 Nisan 1915'te Paris'te *Yugoslav Komitesi* adlı bir örgüt kurdular. Yugoslav Komitesi, 1905 yılında Sırp-Hırvat koalisyonunun kurulmasında aktif rol alan Dalmaçyalı siyasetler Ante Trumbiç ve Frano Supilo önderliğinde kuruldu.¹⁴ Komite kısa süre sonra, önce Paris'e sonra da Londra'ya yerleşti. Ayrıca Komite kısa süre içinde kendisine destek bulmayı başardı. "... reklamcı R. W. Seton-Watson ve H. W. Steed'in desteğiyle, savaşın sonuna kadar Hırvat, Sloven ve Sırp dayanışmasının sözcülüğünü yaptı. Birleşik Amerika'daki etkin göçmen topluluklar, kısa sürede Komite'nin savunduğu tezi benimseyip etrafında birleştiler." Ayrıca Fransız Ernest Denis, Emile Haumont ve Louis Leger gibi isimler de Komiteye destek verdiler.¹⁵ Komite'nin temel amacı

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

¹² Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Sabah Kitapları 2001), s.153.

¹³ Sancaktar, *a.g.e.*, ss.17-18.

¹⁴ Hakan Demir, "Federalizm-Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929)" *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2013, C: II, S: 2, 91-114, s.94; Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.154.

¹⁵ Castellan, *a.g.e.*, ss.414-415.

Mevlit ÖZÇELİK

Avusturya-Macaristan topraklarında yaşayan Güney Slavların sorunlarını müttefiklere bildirmek ve Yugoslav devletinin birliğini sağlamak için bir propaganda kampanyası yürütmektir.¹⁶ Bu nedenle Komite üyeleri Woodrow Wilson, Lyold George, Fransız Dışişleri Bakanı Pichon gibi üst düzey isimlerle temaslarda bulundu.¹⁷ 1916 yılına kadar Komite'nin başkanlığını yürüten Hırvat siyasetçi Frano Supilo, kurulması muhtemel Yugoslav devletinin federal bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtti. Ayrıca devletin Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek ve Karadağ ile birlikte beş federe birimden oluşması gerektiğini daha SHS Krallığı kurulmadan evvel dile getirdi. Komite içinde yer alan bir diğer Hırvat siyasetçi Ante Trumbiç, Supilo ile aynı görüşlere sahiptir.¹⁸ Sırp sürgün hükümetinin başbakanı Nikola Paşiç ise Sırbistan önderliğinde merkezi (üniter) bir devlet yapısını savunmaktadır.¹⁹

Müttefikler savaş devam ederken, aslında İttifak Devletleri içinde yer alan ancak henüz savaşa girmeyen İtalya'yı kendi saflarına çekmek istediler. Bunun için 26 Nisan 1915'te, İtalya ile Müttefikler arasında Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla İtalya'ya Güney Avusturya'nın Trentin ve Tirol topraklarını, Slav halkın ağırlıklı olduğu Trieste, Görz ve Gradiçka'yı ve Fiume haricinde İstria'yı, Zara'dan Sebenico'ya kadar olan Dalmaçya kıyılarını, Arnavutluk'ta yer alan Volona Limanı ile On İki Adaları vermeyi taahhüt ettiler.²⁰ Bu antlaşma bir anlamda İtalya'nın savaş amaçlarının tamamını yansıtmaktaydı.

¹⁶ İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları 2016), s.34.

¹⁷ Sancaktar, *a.g.e.*, s.18.

¹⁸ Demir, *a.g.m.*, s.94.

¹⁹ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, (İstanbul: Birikim Yayınları 1991), s.33.

²⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Cilt 1, (Ankara: İmge Kitabevi 2013), s.382; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 2, (İstanbul: Alkım Yayınevi 2012), s.155; Roger Cohen, *Yıkık Evler Kırık Yüreklere*, çev. Füsün Doruker, (İstanbul: Sabah Kitapları 1999), s.169; Castellan, *a.g.e.*, s.414.

1917 yılında Viyana Parlamentosu'nda bir Yugoslav Kulübü kuruldu. 30 Mayıs 1917'de Yugoslav Kulübü'nde, Anton Koroseç başkanlığında (Sloven Halk Partisi lideri) bir deklarasyon yayımlandı. "Mayıs Deklarasyonu" olarak adlandırılan belgede "Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar tarafından yurt edinilen krallık çapındaki bütün toprakların birleşmesi" için çağrı yapıldı. Bir başka ifadeyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında yaşayan tüm Sırp, Hırvat ve Slovenlerin toprakları birleştirilecek ve bu sayede imparatorluk içinde bağımsız ve demokratik bir devlet kurulacaktır.²¹ Sancaktar'a göre onların amacı Yugoslavya'nın kurulmasını sağlamak değildi; imparatorluk içinde Yugoslavların birleşmesini sağlamaktı.²²

Müttefiklerin İtalya'ya toprak garantisi vermesi ve imparatorluk içinde yaşanan olaylar hem Yugoslav Komitesi'ni hem de sürgündeki Sırp hükümetini telaşlandırdı. Bunun üzerine 1917 Temmuzunda Sırp hükümeti başbakanı Pasiç ile Yugoslav Komitesi başkanı Ante Trumbiç arasında Korfu Adası'nda görüşmeler gerçekleştirildi. Görüşmeler sırasında gelecekte kurulacak devletin merkezi mi yoksa federal bir yapıda mı olacağı üzerine konuşuldu. Karşılıklı görüşmeler sonunda 20 Temmuz 1917'de Korfu Deklarasyonu yayımlandı.²³ Belgeye göre Karayorgiyeviç hanedanlığı altındaki Sırp, Hırvat ve Sloven halklarının siyasal, kültürel ve dinsel açıdan eşit haklara sahip olacakları bir monarşi tasavvur edildi. Ayrıca bu devlet, bağımsız, demokratik ve hem Latin hem de Kiril alfabelerinin kullanım eşitliğini kabul eden bir sistemde olacaktı.²⁴

²¹ Dejan Djokiç, *Elusive Compromise: A History of Interwar Yugoslavia*, (London: Hurst&Company Press 2007), s.23.

²² Sancaktar, *a.g.e.*, s.18-19; Malcolm, *a.g.e.*, s.258.

²³ Tihomir Cipek, "The Croats and Yugoslavism", *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, Ed. Dejan Djokic, (London: Hurst&Company 2003), s.74; Diana Johnstone, *Ahmakların Seferi: Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları*, (Ankara: Bağlam Yayınları 2004), s.196; Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.155.

²⁴ M.Murat Taşar vd., *Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık 1996), s.36; Zdenko Zlatar, "The Building of Yugoslavia: The Yugoslav Idea

Mevlit ÖZÇELİK

Pasiç ve Trumbiç arasında görüş ayrılıkları olsa da, meydana gelen olaylar her ikisini de anlaşılmak zorunda bıraktı. Jelavich'e göre beş nedenden dolayı anlaşma sağlandı:

Birincisi, Korfu'da bulunan Sırp hükümeti ve Prens Aleksander'in ciddi sorunlarla uğraşmasıdır. Pasiç ve Prens Aleksander, Albay Dimitriyeviç (Apis) ve Crna Ruka'yı kontrol edememekteydi. Crna Ruka, Sırp hükümetini tehdit etmekteydi. İkincisi, dış ilişkilerden kaynaklanan bir sorundu. Karadağ Kralı Nikhola, Sırp egemenliğini kabul etmediği gibi Sırbistan'ın istediği topraklara da göz dikmişti. Üçüncüsü, Makedonya ile ilgili sorunların savaş sırasında tekrar ortaya çıkma olasılığının belirmesidir. Dördüncüsü, Rus Çarlığının savaştan çekilmesidir. Rusya, Sırbistan'ın en önemli destekçisi olmuştu ve Rusya'nın savaştan çekilmesi Sırp'ların uluslararası arenada yalnız kalmasına yol açtı. Beşincisi ise, yukarıda açıklanan Londra Antlaşması'nda İtalya'ya Yugoslav topraklarının bir bölümünün bırakılmasıdır ve bunun sonucunda Pasiç ve Trumbiç anlaşma yoluna gittiler.²⁵

Sancaktar da, Jelavich'in ileri sürdüğü beş nedenin yanında üç başka nedenden daha bahsetmektedir:

Birincisi, Macar milliyetçilerinin, Koroseç tarafından imparatorluk içinde Güney Slavların birleşmesini öngören açıklamalarına tepki göstermesidir. Macarların bu tavrı dolayısıyla, Koroseç ve Güney Slav milletvekilleri Sırp hükümeti ve Yugoslav Komitesi ile işbirliğine yöneldiler. İkincisi, Sırp, Hırvat ve Sloven toprak sahiplerinin ve burjuvazilerinin, ürünlerini satabilmek için bir pazara ihtiyaç duymasındadır. Dolayısıyla Güney Slav birleşmesi onlar için karlı bir ortak pazarı ifade etmekteydi. Üçüncüsü ise, Sırp, Hırvat ve Slovenler arasında dinsel ve ufak tefek dilsel farklılıklar

and First Common State of the South Slavs", *Nationalities Papers*, Vol. 25, No. 3, 1997, s.395; Castellon, *a.g.e.*, s.415.

²⁵ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.155.

olsa da, kültürel ve etnik bir yakınlığın bulunmasıdır. Bu yakınlık onların birleşmelerini kolaylaştırmaktadır.²⁶

Sırp hükümeti ile Yugoslav Komitesi arasında imzalanan ilk ortak belge olmasına rağmen Korfu Deklarasyonu'nda sadece üç halka (Sırp-Hırvat-Sloven) değinildi. Bunların dışından kalan Makedonlar, Karadağlılar, Arnavutlar ve Bosna-Hersek'te yaşayanlar ayrı bir halk olarak düşünülmedi. Ayrıca bu belge her iki tarafın niyet beyanından öte bir şey değildi. Yani belgenin hiçbir bağlayıcılığı ve yasal gücü bulunmamaktaydı.²⁷

1 Ekim 1918'de Viyana yönetimi tarafından imparatorluk içinde yaşayan Güney Slavların taleplerini dikkate alacak şekilde monarşinin yeniden yapılandırılması kararı alındı. Ancak bu karar savaşın sonlarına doğru alındığı için geç kalınmıştı.²⁸ 8 Ekim 1918'de Hırvatistan, Slavonya, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve imparatorluk içinde yaşayan diğer Güney Slav partileri Sloven, Hırvat ve Sırp Ulusal Konseyi'ni kurdular.²⁹ Ulusal Konsey, kendisini, "Hırvatistan-Slavonya, Fiume, Dalmaçya, Bosna-Hersek, İstria, Trieste, Carnola, Gorica, Styria, Karintiya, Backa, Banat, Baranja, Medjumurje ve diğer Güney Slav" topraklarında yaşayan Sloven, Hırvat ve Sırların siyasi temsilcisi ilan etti. Konseyin amacı imparatorluk topraklarında yaşayan tüm Güney Slav halklarını bağımsız bir devlet çatısı altında toplamaktır.³⁰ 29 Ekim 1918'de Hırvat Sabor'u (Hırvat meclisi), Avusturya-Macaristan'dan ayrıldığını ilan etti ve yönetimi Ulusal Konsey'e devretti. Böylece Slovenlerin, Hırvatların ve Sırların içinde yer aldığı yeni

²⁶ Sancaktar, *a.g.e.*, s.20.

²⁷ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.156.

²⁸ Demir, *a.g.m.*, s.96.

²⁹ Aleksander Pavkovic, *The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinational State*, (London: MacMillan Press 1997), s.3.

³⁰ Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, (Ankara: Palme Yayınları 2005), s.41; Sancaktar, *a.g.e.*, s.21.

Mevlit ÖZÇELİK

bir bağımsız devletin ortaya çıktığı ilan edildi.³¹ Ulusal Konsey, Yugoslav Komitesi'ne uluslararası arenada kendi temsilcileri olması yönünde bir yetki verdi. Kasım 1918'de Karadağ ve Voyvodina yönetimleri de yeni kurulan konseye katılmaya karar verdiler. Daha sonra Bosna-Hersek yönetimi de Ulusal Konsey'e katılma yönünde karar aldı.³²

Savaşın sona ermesinden sonra Pasiç Cenevre'ye gitti. Cenevre'de muhalefet liderleri, Yugoslav Komitesi ve Ulusal Konsey üyeleriyle görüştüktan sonra Pasiç, Zagreb'de bulunan Ulusal Konsey'i eski Avusturya-Macaristan yönetimi altındaki Güney Slavların meşru hükümeti olarak tanıdı ve onları İtilaf Devletleri'yle olan ilişkilerinde destekleme yönünde karar aldı. Ancak 9 Kasım 1918'de Pasiç tarafından imzalanan Cenevre Deklarasyonu, Prens Aleksander'ın ve Zagreb'in karşı çıkması ile uygulanamadı.³³ Bu zaman zarfında İtalya, Londra Antlaşması'yla kendisine verilen toprakları ele geçirmeye başladı. İtalya'nın İstria ve Dalmaçya'yı ele geçirmesi üzerine Sırbistan ile birleşmesi fikri yoğunluk kazanmaya başladı.³⁴

Zagreb'de görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. Trumbiç'in liderliğini yaptığı bir grup, öncelikle Habsburg topraklarının bir araya getirilmesini ve daha sonra Belgrad yönetimiyle eşit bir şekilde müzakereye girilmesini dile getirdi. Sırp Bağımsız Partisi'nin başkanı Svetozar Pribiçević'in öncülüğünü yaptığı bir grup, bir an önce birleşmenin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etti. Hırvat Köylü Partisi lideri Stefan Radiç ise, Sırbistan ile derhal birleşmesi fikrine şiddetle karşı çıktı.³⁵ Konsey'de Drinkoviç'in birleşme yönünde yaptığı konuşma Zagreb'deki siyasiler üzerinde büyük etki bıraktı:

³¹ Malcolm, *a.g.e.*, s.261.

³² Frederick Bernard Singleton, *Yugoslavia; The Country and Its People*, (London: Quenn Anne Press 1970), s.33.

³³ Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History of an Idea*, (USA: New York University Press 2002), ss.105-106.

³⁴ Demir, *a.g.m.*, s.96.

³⁵ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, ss.156-157.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırlar ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929)

*Bizler ne Büyük Sırbistan'ı ne de Büyük Hırvatistan'ı kuruyoruz, kurduğumuz devlet büyük, sağlam ve güçlü Yugoslav devletidir. Fakat bizim bu savaşta Sırp Krallığının kazanan taraf bizlerin de yenilen taraf olduğunu itiraf etmemiz gerekmektedir. Ortak akıl ve dürüstlük her vatansaverlerden millet ve devletin birleşmesinin desteklemesi yönünde talepte bulunmaktadır.*³⁶

Bu tartışmalardan sonra Sırlar ile görüşmek üzere bir heyet görevlendirildi. Heyet 28 Kasım'da Belgrad'a vardı ve Prens Aleksander'a resmi bir bildiri sundu. Bildiride birleşmenin gerçekleşmesinin mutlak bir zorunluluk olduğu vurgulanarak Ulusal Konsey'de Sloven, Hırvat ve Sırların tek bir devlet çatısı altında Sırbistan ve Karadağ ile birleşmesinin kararlaştırıldığı belirtildi. Böylece naip Prens Aleksander'ın bildiriye kabul etmesiyle "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" 1 Aralık 1918'de resmen kuruldu.³⁷ SHS Krallığı, Karayorgiyeviç Hanedanlığının yönetimi altında Sırların, Hırvatların ve Slovenlerin birlikte yaşadıkları, yine Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler için ortak bir vatandaşlık ve dinsel açıdan eşitliğin olduğu, hem Kiril hem de Latin alfabelerinin aynı anda kullanılabileceği, seçimlerde gizli oy-açık sayım ilkesinin uygulanacağı ve doğrudan halkın seçtiği kişilerden oluşan bir meclisin yer aldığı parlamenter bir monarşi olarak kurulmuştu.³⁸

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

³⁶ Sevda Abdula, "Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp milliyetçiliği Örneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.81.

³⁷ Stevan K. Pavlowitch, "The First World War and Unification of Yugoslavia", *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, Ed. Dejan Djokic, (London: Hurst&Company Press 2003), s.27; Leslie Benson, *Yugoslavia: A Consice History*, (New York: Palgrave MacMillan Press 2001), s.26; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç*, (İstanbul: İz Yayıncılık 2012), s.373; Catherine Samary, *Parçalanan Yugoslavya: Bosna'da Etnik Savaş*, Çev. Bülent Tanatar, (İstanbul: Yazın Yayıncılık 1995), s.149; Stevan K. Pavlowitch, 2002, *a.g.e.*, s.108; Mitrovic, 2003, *a.g.e.*, s.53; Bora, 1994, *a.g.e.*, s.35; Johnstone, *a.g.e.*, s.196; Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.157; Babuna, *a.g.e.*, s.191.

³⁸ SHS Krallığı, kurulduğu andan itibaren en önemli sorun Sırlar ve Hırvatlar arasında devletin nasıl yapılanması gerektiğine ilişkin oldu. Bu mevcut sorun İkinci Dünya Savaşı'nda, Birinci Yugoslavya yıkılana kadar devam etti. Sırlar ve Hırvatlar tarihi açıdan farklı deneyim yaşadılar. Sırlar yıllarca Osmanlı İmparatorluğu altında kaldıktan sonra

Mevlit ÖZÇELİK

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Sırp-Hırvat Çatışması

SHS Krallığı kurulduğunda bünyesinde çok sayıda etnik unsur yer almıştır. Krallık 12 milyonluk bir nüfusa sahipti. SHS Krallığı'nda Sırp %38.83 (4.666.851), Hırvatlar %23.77 (2.856.551), Slovenler %8.53 (1.024.761), Bosnalı Müslümanlar %6.05 (727.650), Makedon ve Bulgarlar %4.87 (585.558), diğer Slavlar %1.45 (174.466), Almanlar %4.27 (513.472), Macarlar %3.93 (472.409), Arnavutlar %3.68 (441.740), Romenler, Ulahlar ve Çingeneler %1.91 (229.398), Türkler %1.40 (168.404), Yahudiler %0.53 (64.159), İtalyanlar %0.11 (12.825), diğerleri %0.67 (80.079) nüfusa sahipti.³⁹ Bu kadar karmaşık bir nüfusa sahip olan SHS Krallığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu andırırmaktaydı.

Bu etnik çeşitlilik Birinci Yugoslavya'nın varlığı süresince birçok sorunun yaşanmasında temel etken olacaktır. Kenar, bu sorunlu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Bu devlet içerisinde bir araya gelen halklar birbiri hakkında çok az şey biliyorlardı, ekonomi karışık, sosyal gerginlikler yüksekti. Yugoslavya'nın yaratılması, birbirinden farklı, çoğu zaman da birbirine karşıt altyapıları bir araya getirmişti; örneğin yasal sistem pek çok alt parçalara ayrılmıştı, yeni devlet içinde tek bir para birimi kullanılmıyordu. Daha önemlisi, çok farklı hükümet sistemleri ve kurumlar bir araya getirilmişti.⁴⁰

1878'de bağımsızlık ilan ettiler. Hırvatlar ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu altında geçirdikleri yıllarda özerkliğe sahip olsalar da hiç bağımsız olmamışlardı. Bu nedenle Sırbistan, SHS Krallığı'nın merkezinde yer almak ve adeta İtalya'nın birleşmesinde aktif olan Piyomente'nin rolünü oynamak istiyordu. Hırvatlar ise Avusturya-Macaristan altında sahip oldukları özerkliğin devam etmesinden ve bu yüzden SHS Krallığı'nın merkezi değil, federal bir yapıda olmasını istediler. Bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.230.

³⁹ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, (London: Cornell University Press 1984), s.58; Lampe, *a.g.e.*, s.131.

⁴⁰ Kenar, *a.g.e.*, s.45.

SHS Krallığı kurulduktan sonra 16 Aralık 1918'de geçici bir meclis oluşturuldu.⁴¹ Sırp Radikal Parti'den Stojan Protiç başbakan; Anton Koroseç başbakan yardımcısı; Trumbiç de Dışişleri Bakanı oldu. Bu geçici hükümetin temel amacı, kurucu meclis için gerekli hazırlıkların yapılmasını sağlamaktır.⁴² Sırlar, krallıkta %40'tan az nüfusa sahip olmalarına rağmen ilk hükümet içerisinde 20 bakanlıktan 13'ünü üstlendiler. Bunun dışında kalan bakanlıkların 4'ü Hırvatlara, 2'si Slovenlere ve 1'i de Bosnalı Müslümanlara tahsis edildi.⁴³ Yani SHS Krallığı kurulduktan hemen sonra Sırp egemenliği kendisini hissettirmeye başladı ve bu üstünlük krallıkta gelecek yılların siyasi hayatını şekillendirdi.

Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı toplandı.⁴⁴ Pasiç'in içinde yer aldığı heyet Paris Barış Konferansı'nda tanınma yönünde siyaset yürüttü. Bu doğrultuda SHS Krallığı ilk olarak 26 Ocak 1919'da Norveç tarafından tanındı. Daha sonra Şubat 1919'da ABD, Haziran 1919'da İngiltere ve Fransa, SHS Krallığı'nı tanıdılar.⁴⁵ 10 Eylül 1919'da krallık ile İtilaf Devletleri arasında Saint Germain Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Avusturya tarafından SHS Krallığı tanındı ve ayrıca SHS

⁴¹ Sancaktar, *a.g.e.*, s.23.

⁴² Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.157.

⁴³ Demir, *a.g.m.*, s.98.

⁴⁴ Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da galip devletler (İtilaf) ile yenilen devletler (ittifak) arasında barış antlaşmaları imzalamak için toplandı. Sırasıyla 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles Barış Antlaşması, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint Germain Barış Antlaşması, 27 Kasım 1920'de Bulgaristan ile Neuilly Barış Antlaşması ve 6 Haziran 1920'de de Macaristan ile Trianon Barış Antlaşması imzalandı. Bkz. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2010*, (İstanbul: Der Yayınları 2010), ss.613-618; Birinci Dünya Savaşı o kadar yıkıcı oldu ki, milyonlarca insan yaralandı, sakat kaldı ya da yaşamını yitirdi. İnsanlar evlerini kaybettiler, yıllardır yaptıkları birikimlerini ekonomik sorunlar nedeniyle kaybettiler. Ayrıca yüzyıllardır uluslararası arenada hakim güç olan Rus Çarlık İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silindiler.

⁴⁵ Stevan K. Pavlowitch, 2002, *a.g.e.*, s.110.

Mevlit ÖZÇELİK

Krallığı uluslararası arenada bağımsız bir devlet olarak yer edindi.⁴⁶ Ayrıca İtalya ile var olan toprak sorunlarını çözmek amacıyla 12 Kasım 1920'de Rapollo Antlaşması imzalandı.⁴⁷

1 Aralık 1918'de kurulan SHS Krallığı, 1929 yılında ülkede yaşanan karışıklıklar nedeniyle Güney Slavları anlamına gelen Yugoslavya Krallığı'na dönüştürüldü. 1918-1928 yılları arasında parlamenter demokrasi ile yönetilen SHS Krallığı'nın siyasi yaşamına birçok parti etkide bulundu. 1919 sonrasında ise ülke Kral Aleksander tarafından ilan edilen dikta rejimi ile yönetildi. Kurucu Meclis için yapılacak Kasım 1920 seçimlerine 40 civarında siyasi parti katıldı.

Krallık içinde partilerin neredeyse tamamı milli temelle kuruldu. Milletaşı iki siyasi parti mevcuttu: Burjuva Demokratik Parti ve Yugoslavya Komünist Partisi. Bu iki parti dışındaki Sırp Radikal Halk Partisi, Hırvat Köylü Partisi, Sloven Halk Partisi ve Bosna-Hersek'in en güçlü partisi Yugoslavya Müslüman Organizasyonu milli temelli partilerdir.⁴⁸

Yugoslavya'da en güçlü ve etkili partili Nikola Paşiç'in liderliğini yaptığı Sırp Radikal Partisi'dir.⁴⁹ İlk ortaya çıktığında tabanı köylülerden oluşsa da, bu dönemde işadamları, tüccarlar, bürokratlar, üniversite mezunları, ordu ve yargı mensuplarının da yer aldığı bu parti, Sırp orta sınıfının çıkarlarını temsil etmekteydi. Ancak hala birçok Sırp köylüsü Radikal Parti'ye desteğini vermektedir ve seçimlerde köylülerden oy alabilmektedir. Bu durumun nedeni Sırp Radikal Partisi'nin Sırp ulusal haklarını

⁴⁶ Gülşah Kurt Güveloğlu, "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi'nde Yugoslavya'nın Siyasi Hayatı ve Türkiye ile Siyasi İlişkiler", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.61; J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, (İstanbul: İnkılap Kitabevi 2015), s.616.

⁴⁷ Castellan, *a.g.e.*, s.417.

⁴⁸ Bora, 1991, *a.g.e.*, s.36.

⁴⁹ Sancaktar, *a.g.e.*, s.24.

savunmasından kaynaklanmaktaydı.⁵⁰ Radikal Parti, merkeziyetçi bir idari yapıyı destekledi ve SHS Krallığı'nı, Büyük Sırbistan düşüncesinin gerçekleştiği bir devlet olarak gördü.⁵¹

Bir diğer önemli Sırp partisi ise Sırp Demokratik Partisi'dir. Bu parti, 1919 yılında sol kanattan bir grubun Ljubomir Davidoviç ve Svetozar Pribiçević'in liderliğinde bir araya gelmesiyle kuruldu.⁵² Radikal Parti gibi merkez bir devlet yapısını savunan Sırp Demokratik Partisi, krallık içerisinde Sırların, Hırvatların ve Slovenlerin Yugoslav adı altında birleşmelerini savunmaktaydı. Bir başka ifadeyle bu halkların devlet tarafından Yugoslavlara dönüştürülmesini istemektedir.

Hırvatistan'da en güçlü parti 1904 yılında Ante Radiç ve Stefan Radiç kardeşler tarafından kurulan Hırvat Köylü Partisi'dir. Parti oy hakkının sınırlı olmasından dolayı Sabor'a ancak birkaç temsilci gönderebildi. Savaştan sonra tüm yetişkin erkeklere oy hakkı tanındı ve bu değişiklikle Hırvat Köylü Partisi, krallık parlamentosunda en etkili partilerden biri haline geldi. 1919 yılında Ante Radiç'in ölmesiyle partinin tek hakimi Stefan Radiç oldu.⁵³ Paris Barış Konferansına "Tarafsız Hırvat Köylü Cumhuriyeti"nin kurulmasını içeren bir dilekçe gönderdi.⁵⁴ Hırvat Köylü Partisi, ülkede yaşayan Sırp, Hırvat, Sloven, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya, Voyvodina gibi tarihi halkları ve bölgeleri içeren gevşek bir konfederal yapının savunucusu oldu.⁵⁵ Radiç dilekçenin sunulmasından sonra tutuklandı. Parti içindeki üst düzey yöneticiler de Radiç ile aynı kaderi paylaştılar. Radiç ve diğer Hırvat Köylü Partisi yetkilileri 1920 seçimlerine kadar hapiste kaldılar.⁵⁶

⁵⁰ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.157-158.

⁵¹ Demir, *a.g.m.*, s.100.

⁵² Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.158.

⁵³ *A.g.e.*, s.158-159.

⁵⁴ Demir, *a.g.m.*, s.99.

⁵⁵ Banac, 1997, *a.g.e.*, s.99.

⁵⁶ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.159.

Mevlit ÖZÇELİK

Krallığın kurucularından olan Slovenya'da, Sloven halkın hak ve menfaatleri Anton Koroseç liderliğindeki Sloven Halk Partisi tarafından savunuldu.⁵⁷ Bu parti, 1905 yılında Avusturya ve Slovenya'daki Katoliklerin birleşmesi sonucu kuruldu. Sloven Halk Partisi imparatorluk içinde aktif bir siyaset izledi ve bu sayede büyük bir deneyim kazandı. Ayrıca bu parti, merkezîyetçi bir devlet yapısının oluşmasına karşı çıkmakta ve Lubliyanada bölgesel bir meclisin kurulmasını istemekteydi. Koroseç tarafından asıl amaçlanan ise krallık içerisinde Slovenya'ya otonominin verilmesiydi.⁵⁸

Bosna-Hersek'te Müslümanların büyük bir kısmı tarafından desteklenen parti, Şubat 1919'da Saraybosna'da Mehmet Spaho liderliğinde kurulan Yugoslavya Müslüman Organizasyonu'dur.⁵⁹ Parti Boşnak toprak sahiplerinin menfaatlerini korumak için kurulmuş olmasına rağmen, parti bünyesine kısa sürede din adamları, entelektüeller, tüccarlar ve köylüleri de çekti. Partinin temel amacı Krallık içerisinde Bosna-Hersek'in özerk kimliğini muhafaza etmektir. Ayrıca Kosova ve Makedonya'daki Türk ve Müslüman Arnavutlar tarafından Dzemijet isimli bir parti kuruldu ve bu parti 1920 seçimlerine katıldı.⁶⁰

SHS Krallığı'nda bir başka güçlü parti Yugoslavya Komünist Partisi'dir. Nisan 1919'da kuruldu. Başlangıçta Yugoslavya İşçi Partisi adını almış olsa da, 1920 yılında Yugoslavya Komünist Partisi adını aldı.⁶¹ Yugoslavya Komünist Partisi, SSCB Komünist Partisi ve Komintern'in etkisinde kaldı; partinin sendikalar ve gençlik yapılanmaları ile ilişkileri bulunmaktaydı. Ayrıca bu parti Sovyet güdümündeki Üçüncü Komünist Enternasyonal'in de bir üyesiydi.⁶²

⁵⁷ A.g.e., s.159.

⁵⁸ Demir, a.g.m., s.99.

⁵⁹ Malcolm, a.g.e., s.263.

⁶⁰ Sancaktar, a.g.e., s.25.

⁶¹ Bora, 1991, a.g.e., ss.36-37.

⁶² Sancaktar, a.g.e., s.25.

28 Kasım 1920'de Kurucu Meclis için seçimler gerçekleştirildi. Adil bir şekilde yapılan seçimlerde bir düzine parti 419 sandalyeyi paylaştılar.⁶³ Krallıktaki 2.480.623 oy hakkına sahip seçmenden 1.607.205 kişi oy kullandı. Seçimlere katılım %65 civarında oldu. Seçim sonuçlarına göre "419 sandalyeden, Sırp Demokratları 94, Sırp Radikalleri 89, Komünist Parti 58, Hırvat Köylü Partisi 50, Sloven ve Hırvat Ruhban Partileri 27, Bosnalı Müslümanlar 24, sosyal demokratlar da 10 sandalye kazandı. Geriye kalanlar diğer küçük partilerin temsilcilerinin oldu." Hiçbir partinin salt çoğunluğu elde edememesi nedeniyle koalisyon kurma yoluna gidildi ve merkezîyetçi yapıyı savunan iki Sırp Partisi –Sırp Radikal Partisi ile Sırp Demokratik Parti –bir araya gelerek bir koalisyon hükümeti kurdular. Yeni hükümette Sırp Radikal Parti'den Nikola Paşiç başbakan oldu. Bu hükümetin temel amacı, anayasanın hazırlanmasını sağlamaktı.⁶⁴ Hükümetin göreve başladıktan sonra ilk icraatı tüm milletvekillerinin 12 Aralık 1920'de açılacak mecliste, kralın önünde yemin etme kararı almasıdır. Hırvat Köylü Partisi'nden Radiç bu kararı tanımayacağını çünkü anayasa hazırlanmadan böyle bir kararın alınmasının Sırp üstünlüğünün bir kabulü anlamına geleceğini belirtti.⁶⁵ Ayrıca Radiç anayasanın hazırlanmasında tüm bölgelerin dikkate alınacağını ve anayasanın bir anlaşma ile kabul edileceğini düşünmekteydi. Ancak yeni anayasanın mecliste çoğunluk oyu dikkate alınarak kabul edileceğini öğrendiğinde Radiç, partisinin ismini Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi olarak değiştirerek Kurucu Meclisi boykot etme kararı aldı.⁶⁶

Komünist Parti seçimlerde büyük başarı sağlayıp en fazla milletvekili çıkaran üçüncü parti olarak Karadağ'da %38, Makedonya, Kosova ve Sancak'ta %27, Sırbistan ve Dalmaçya'da ise %16 oy almayı başardı.

⁶³ Castellan, *a.g.e.*, s.427.

⁶⁴ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.160.

⁶⁵ Güveloğlu, *a.g.t.*, ss.75-76.

⁶⁶ Demir, *a.g.m.*, s.101.

Mevlit ÖZÇELİK

Kenar'a göre bu durum, krallıkta yaşanan sosyal gerginliklerin, sınıfsal farklılıkların ve Prens Aleksander'ın merkezîyetçi yönetimine karşı bir tepkinin sonucuydu.⁶⁷ Haziran 1921'de Prens Aleksander'a suikast girişiminin yaşanması ve içişleri bakanının bir komünist tarafından öldürülmesi sonucunda, Temmuz 1921'de Devlet Savunma Kanunu (Kamu Güvenliği ve Düzeni Koruma Yasası) çıkarılarak Komünist Parti yasadışı ilan edildi ve en sonunda parti kapatıldı. Parti teşkilatı yeraltına inerek faaliyetlerine illegal bir şekilde devam etti.⁶⁸ İkinci Dünya Savaşı'na kadar Komünist Parti'ye ait tüm yayınlar ve çalışmalar durduruldu; meclis içerisinde Komünist Parti milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı; parti uzun yıllar yasadışılığa mahkum edildi.

Kurucu Meclis'te en hararetli tartışma konusu anayasanın nasıl olacağıyla ilgili oldu. Mecliste iki farklı görüşü temsil edenlerin bir tarafında merkezîyetçiler diğer tarafında ise federal sistemi savunanlar vardı. Koalisyon hükümeti tarafından merkezîyetçi bir anayasa taslağı hazırlandı. Sırlar anayasanın kabul edilmesi için Yugoslav Müslüman Organizasyonu ile Makedonya ve Kosova'da Müslümanların etkisinde bulunan Dzemijet'in desteğine ihtiyaç duydular. 1921 yılında Sırp tarafı hem Yugoslav Müslüman Organizasyonu hem de Dzemijet ile anlaşma sağladı.⁶⁹ Böylece Sırlara hareket serbestisi sağlandı ve bu doğrultuda anayasa çalışmaları Haziran 1921'de tamamlandı. Hazırlanan anayasa tamamen Sırp tarafının çıkarlarına hizmet etmekteydi. 28 Haziran 1921'de mecliste oylamaya sunulan anayasa, 35 oya karşı 223 oyla kabul edildi. Hırvat Köylü Partisi lideri Radiç, meclis boykot etme kararını anayasa oylaması anında da devam ettirdi ve anayasa oylamasına katılmadı.⁷⁰ SHS

⁶⁷ Kenar, *a.g.e.*, s.51.

⁶⁸ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.159-160; Ülger, *a.g.e.*, s.38.

⁶⁹ Demir, *a.g.m.*, ss.101-102.

⁷⁰ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.160.

Krallığı'nın anayasası 28 Haziran 1921'de ilan edildi.⁷¹ Bu anayasaya, Sırların kutsal kabul ettiği 28 Haziran Vidovdan gününe atfen "Vidovdan Anayasası"⁷² denildi.⁷³ Anayasa ile kurulan yeni yönetim meşruti bir monarşi olacak; krallık meclisi dört yıl için gizli oyla seçilen 315 vekilden oluşacak; iktidarın merkezi ise Sırbistan'ın başkenti Belgrad olacaktır.

SHS Krallığı kurulduğunda temel prensip olarak tek dil, tek millet anlayışını savunmakta ancak uygulamada ise tam tersi şekilde eski Sırp Krallığı'nın genişlemiş ve birleşmiş bir versiyonunu ifade etmekteydi. Başbakan Nikola Paşiç'e göre SHS Krallığı Sırlar için yeni bir devlet değildi; tüm Sırların birleşmesi için Sırbistan tarafından verilen savaşların bir ürünüydü.⁷⁴ Ayrıca Sırlar savaş sırasında Hırvat ve Slovenlere göre çok daha fazla insan kaybı ve maddi kayıp yaşamışlardı. Sırbistan'da yarım milyon insan hayatını kaybetti; ülke içindeki fabrikalar, demiryolu hatları ve köprüler yok edildi.⁷⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda kahramanca mücadele ettiklerinden bu kahramanlık, Sırlara göre yeni devlette kendilerine ayrıcalıklar kazandıracaktı. Sırların fiili de olsa bağımsızlık deneyimlerinin olması, onlara otomatik olarak bir ayrıcalık kazandırdı. Sırp Radikal Partisi yöneticilerinden biri 1920 yılında Hırvat heykeltıraş İvan Mestrovic'e şunları söyledi:

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

⁷¹ Glenny, *a.g.e.*, s.332.

⁷² Vidovdan Anayasası, Sırlar açısından önemli birbirine zıt iki olayı çağrıştırmaktaydı. İlki, 28 Haziran 1389'da Kosova'da Osmanlı ordusu ile Sırp ordusu arasında bir savaş yapıldı ve savaş sonrasında Sırlar, Osmanlı egemenliğini kabul ettiler. Sırp milliyetçileri açısından çok önemli olan bu gün bayram olarak kutlanmakta ve bu bayrama da Aziz Vitüs Günü –Vidovdan –denilmektedir. Diğeri, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan'ın veliht Prensi Franz Ferdinand'ın Bosnalı bir Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından öldürüldüğü günü ifade etmektedir. Bu durum Sırlar için birisi "ölüm", diğeri de "yeniden diriliş" anlamına gelmekteydi.

⁷³ Güveloğlu, *a.g.t.*, s.76.

⁷⁴ Banac, 1997, *a.g.e.*, s.98.

⁷⁵ Sancaktar, *a.g.e.*, s.27.

Mevlit ÖZÇELİK

“Eğer sizinkiler hepimizin eşit olacağını sanıyorlarsa henüz gerçeği kavramamış demektirler. Bu en azından önümüzdeki birkaç yıl içinde imkansızdır. Sırbistan kendi kurumlarına sahip bir devletti ve bunu bir gece içinde sökemezsiniz. Başka bir şey daha söyleyeyim... Eğer Almanlar ve Avusturyalılar savaşı kazanmış olsalardı, şimdi bunları Zagreb’de oturmuş konuşuyor olacaktık. Biz Sırplar çoğunlukta olmamıza rağmen siz Hırvatların sesinizin daha güçlü olduğu gerçeğini yutmak zorunda kalacaktık.”⁷⁶

Sırplar, Hırvatların muhalefetine karşı derin bir nefret duyuyorlardı. Kendilerini, Güney Slavları, hem Osmanlı hem de Avusturya-Macaristan idaresinden kurtaranlar olarak görüyorlardı. Sırplar arasında ulusal bilinç ve kiliselerine bağlılık diğer Güney Slav halklarına kıyasla daha fazladır.⁷⁷ Sırplar, anayasadan da kaynaklanan avantaj ile uzun yıllar krallık içerisinde hakim unsur oldular. Bu hakimiyet özellikle askeri ve siyasi alanda kendini gösterdi. Jelavich Sırpların Yugoslav hayatı üzerindeki hakimiyetini şu sözlerle ifade etti:

“İki savaş dönemi arasında sadece tek bir hükümeti, Sırp olmayan bir başbakan yönetti ve genellikle hükümetteki önemli bakanlıklar (dışişleri, içişleri, ordu ve donanma bakanlıkları gibi) sadece Sırlara veriliyordu. Parlamenter demokrasi dönemi Aralık 1918-Ocak 1928 tarihleri arasında iktidara gelen 24 kabinenin 7 başbakanının hepsi de Sırptı. Bunu izleyen dönem olan Ocak 1929 ve Mart 1941 tarihleri arasında, on beş farklı kabinenin toplam 121 bakanının beşte üçü (73) Sırptı. Sloven Anton Koroseç 27 Temmuz 1928’den 6 Ocak 1929’a kadar başbakanlık yaptı. Sadece savaştan hemen sonra kurulan altı kabinede (20 Aralık 1918’den 1 Ocak 1929’a kadar) Sırp olmayan tek bir kimse (Hırvat Ante Trumbić) dışişleri bakanlığı yaptı. Koroseç, içişleri bakanlığı yapan tek Sırp olmayan kişiydi (iki kez: 27 Temmuz 1928 – 6 Ocak 1929; 24 Haziran 1935 – 21 Aralık 1938). 39 kabinenin tamamında ordu ve donanma bakanı her

⁷⁶ Glenny, a.g.e., s.333.

⁷⁷ Barbara Jelavich, 2006, a.g.e., s.161.

zaman muvazzaף kadrodan bir Sırp generali oldu. Yine, 1938'deki 165 generalden sadece ikisi Hırvat, ikisi Sloveni; geri kalanların tamamı Sırpı."⁷⁸

Stravrianos da, Birinci Yugoslavya'da Sırp hegemonyasını şu sözlerle açıkladı:

"1918 Aralık ayından 1929 Ocak ayına kadar olan parlamento dönemi boyunca – 121 aylık bir periyotta – Sırlar 117 ay süreyle Başbakanlık, 121 ay süreyle ordu ve donanma bakanlığı, 111 ay süreyle içişleri bakanlığı (polisi kontrol eden), 100 ay süreyle dışişleri bakanlığı, 118 ay süreyle ekonomi bakanlığı, 110 ay süreyle eğitim bakanlığı, 105 ay süreyle adalet bakanlığı yaptılar. Ocak 1929'dan Mart 1941'e kadar olan diktatörlük döneminde – 147 aylık bir periyotta – Sırlar 147 ay süreyle başbakanlık, ordu ve donanma bakanlığı, dışişleri bakanlığı, 129 ay süreyle içişleri bakanlığı, 98 ay süreyle ekonomi bakanlığı ve 132 ay süreyle de adalet bakanlığı yaptılar."⁷⁹

Yeni anayasaya en sert muhalefet Hırvatlardan geldi, çünkü Hırvatlar 1868'de Nagodba (Uzlaşma) ile kazandıkları özerk statüyü kaybetmişlerdi. Nagodba ile Hırvatistan'ın, Habsburg İmparatorluğu egemenliğinde olsa da, kendisine ait Saboru ve banı vardı. Vidovdan Anayasası ile tüm kazanımlar ortadan kalktı.⁸⁰ Hırvat milliyetçileri tarafından vurgulanan tarihi Hırvat devlet geleneği fikri kesintiye uğradı.

Slovenler ve Boşnaklar, Sırlar ile Hırvatlar arasındaki çatışmadan bir miktar kazanç elde etmişlerdi. Müslüman siyasiler toprak reformu ile ilgili kazançların yanı sıra kültürel ve dinsel imtiyazlar da elde ettiler ve bu sayede mevcut yapıya destek verdiler. Slovenler ise 1918 yılından sonra SHS Krallığı'nda daha önce sahip olmadıkları eğitim kurumlarını

⁷⁸ A.g.e., s.162.

⁷⁹ L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, (New York: Holt 1958), ss.624-625.

⁸⁰ Sancaktar, a.g.e., s.29.

Mevlit ÖZÇELİK

oluşturacaklarını ve mevcut kültürlerini koruyacaklarını düşündüler. Ayrıca “Slovenya, Sırp nüfusun bulunmaması nedeniyle, hiçbir zaman “Büyük Sırbistan” taraftarlarının çıkar ve ilgi alanında olmamıştı”.⁸¹ Sloven siyasiler, Avusturya-Macaristan yönetiminde yetenekli politikacılar haline geldiler. Ayrıca dilleri Sırpça ve Hırvatça’dan farklı olduğu için bir istiladan korkmuyorlardı. Merkezîyetçi bir devlet yapısına karşıydılar ancak yeni sistem, onlara çok şey kazandırdı.⁸² Koroseç 1924 yılında bir Hırvat Köylü Partisi üyesine bu konuda şunları söyledi:

“... Avusturya-Macaristan idaresinde, biz Slovenlerin kendimize ait liselerimiz yoktu ve bir Sloven üniversitesi ütöpik bir hayal gibi görünüyordu. Hırvatların ilkokuldan üniversiteye kadar kendi okulları vardı; Hırvat topraklarında resmi dil Hırvatça’ydı. Sloven vilayetlerinde ise Almanca dayatılıyordu. Yeni devlette, Slovenler daha önce sahip olmadıkları her şeye; liselere, üstüne üstlük bir de üniversiteye sahip oldu. Partim hükümette temsil edildiği müddetçe, Belgrad Slovenya’yı kendi arzularımıza göre idare etmemize izin verecektir.”⁸³

Böylece, denilebilir ki, Sırp milliyetçiliğine ve siyasi yaşamın merkezi bir yapıya bürünmesine en güçlü muhalefet, Birinci Yugoslavya boyunca, hep Hırvatlardan gelecektir. Bu muhalefetin lideri de 1928 yılında öldürülünceye kadar Hırvat Köylü Partisi’nin lideri Stefan Radiç olacaktır.

Başbakan Nikola Paşiç 18 Mart 1923’te seçimlere gitme kararı aldı. Seçimlerden Sırp Radikal Partisi ile Hırvat Köylü Partisi milletvekili sayısını artırarak çıktılar. Sırp Radikal Partisi 108, Hırvat Köylü Partisi 70 sandalyeye sahip oldu. Yugoslavya Komünist Partisi ise siyasi faaliyetlerinin yasaklı olmasından dolayı seçimlerde yer alamadı. Sırp Demokratik Parti ise seçimlerden önce kendi içerisinde ayrışma yaşamasından dolayı

⁸¹ Kenar, *a.g.e.*, s.48.

⁸² Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.162.

⁸³ *A.g.e.*, s.163.

ancak Radikal Parti'nin yarısı kadar milletvekili çıkarabildi. Seçimlerden sonra Radiç, bir koalisyon hükümeti kurmak için çaba harcarsa da başarı sağlayamadı.⁸⁴ Nisan ayında Pasiç-Pribiçeviç hükümeti (P-P hükümeti) kuruldu ancak kısa sürede koalisyon çöktü. Haziran ayında yeni bir hükümet kuruldu. Ancak Davidoviç tarafından kurulan hükümet de dağıldı ve yerine Kasım ayında yeniden Pasiç-Pribiçeviç hükümeti kuruldu.

Hırvat Köylü Partisi milletvekilleri meclisin oturumlarına katılmama kararlarını devam ettirdiler ve Temmuz 1923'te Radiç, federal Hırvatistan isteğine destek aramak için yurtdışına gitti.⁸⁵ 1924 yılında Radiç tarafından gerçekleştirilen uluslararası ziyaretler SHS Krallığı'ndaki Sırp siyasilere telaşlanmasına neden oldu. Özellikle Moskova ziyareti sonrasında Radiç'e karşı şüpheler arttı. Radiç Moskova ziyaretinde, Hırvat Köylü Partisi'ni Bolşeviklerin desteklediği Köylü Enternasyonal'in bir üyesi yaptı.⁸⁶

Bu dönemde SHS Krallığı tarafından SSCB resmi olarak tanınmamaktaydı ve Yugoslavya Komünist Partisi ise yasaklanmıştı. 1924 Ağustosunda ülkeye dönen Radiç sert bir muhalefete başladı ve toplu gösteriler vasıtasıyla Belgrad yönetimini şiddetli bir şekilde eleştiriye tabi tuttu. Kasım ayında tekrar iktidara gelen Pasiç, Radiç ve Köylü Partisi'ne karşı sert tedbirler almaya başladı. Aralık ayında Hırvat Köylü Partisi yasadışı ilan edildi ve çıkarılan Devleti Koruma Kanunu ile Pasiç-Pribiçeviç hükümeti, Radiç ve Mladko Macek'i tutuklattı.⁸⁷ Bu kanunun amacı "komünistlerle mücadele ve Köylü Partisi ve liderlerine yöneltilen suçlama Komintern'le işbirliği etmektir".⁸⁸ Radiç'in Moskova'ya gitmesi ve Komintern ile ilişkide bulunması, onun suçlanmasına ve hapse atılmasına yol açtı.

⁸⁴ Demir, *a.g.m.*, s.104.

⁸⁵ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.164.

⁸⁶ Demir, *a.g.m.*, s.106.

⁸⁷ Djokiç, *a.g.e.*, s.61.

⁸⁸ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.165.

Mevlit ÖZÇELİK

1925 seçimlerinde 2.177.051 kişi oy kullandı. Seçimlere katılım %73.7 oldu. Seçim sonuçlarına göre Sırp Radikal Partisi 143, Hırvat Köylü Partisi 67, Sırp Demokratik Parti 37, Sloven Halk Partisi 21, Bağımsız Sırp Demokratik Parti 21, Yugoslavya Müslüman Organizasyonu ise 15 milletvekili kazandı. Seçimlerin ardından Radiç önceki meclis dışında kalma politikasından vazgeçerek parlamentoda daha aktif siyaset yürütmeyi hedefledi. Ayrıca federalizm ya da konfederalizm yönündeki taleplerinden vazgeçerek Hırvatistan için otonomi statüsünü kabul edeceğini ifade etti.⁸⁹ Radiç'in cezaevindeyken yazdığı bir mektubu, yeğeni (Pavle Radiç) tarafından mecliste okundu. Radiç mektubunda şunları belirtti:

“Vidovdan Anayasası bugün de facto olarak buradadır ve Karacorçeviç hanedanının devlet başkanı olduğu bu durum politik bir gerçektir. Bu gerçeği koşulsuz olarak kabul ediyor ve onaylıyoruz. Kardeşlerimiz taviz vermiş gibi görünüyorsa da, kardeşlerimiz Sırp halkıdır ve ortak geleceğimizi temsil etmektedirler.”⁹⁰

Radiç'in söylemleri Sırp Radikal Partisi içinde de olumlu karşılandı ve 1925 yılında Radiç'in katılımıyla SHS Krallığı'nda ilk kez bir Sırp-Hırvat koalisyonu kuruldu. Nikola Paşiç yeni hükümette başbakan olurken, Radiç kendi isteği doğrultusunda eğitim bakanı oldu. Bu hükümette dört Hırvat Köylü Partisi üyesi de yer aldı. Radiç eski eğitim bakanı Pribiçeviç tarafından görevlerinden uzaklaştırılan Zagreb üniversitesi profesörlerini tekrar görevlerine döndürdü. Bunun yanında kırsal alanda yaşayanlara yönelik ilköğretim ve mesleki eğitim konularında çalışmalar yürüttü ve bir Yugoslav tarihi, dili ve kültürü yaratmak yerine Hırvat tarihini, dilini ve kültürünü öne çıkaran çalışmalar gerçekleştirdi.⁹¹

⁸⁹ Demir, *a.g.m.*, ss.107-108.

⁹⁰ Glenny, *a.g.e.*, s.334.

⁹¹ Sancaktar, *a.g.e.*, ss.36-37.

Radiç'in siyasi mizacı değişti. Koalisyon içerisinde bulunsa da, siyasi rakiplerine “domuz”, “kumarbazlar”, “gangsterler”, “zorbalılar” ve “ajanlar” şeklinde ithamlarda bulunmaya devam etti ve en sonunda Nisan 1926'da hükümetten ayrıldı.⁹² Pasiç de aynı şekilde oğlunun yolsuzluğa karışmasından dolayı hükümetten ayrılmak zorunda kaldı. Pasiç, birkaç ay sonra 81 yaşında hayatını kaybetti ve böylece Pasiç dönemi resmen sona erdi. Hükümet bir yıl daha yeni Radikal Parti lideri Nikola Uzunoviç ve bir başka Radikal Parti üyesi Velimir Vukiçeviç başbakanlıklarıyla ayakta kalsa da Eylül 1927'de seçimlere gitme kararı alındı.⁹³ Seçimlerden Sırp Radikal Partisi 112 milletvekili çıkarırken, Sırp Demokratik Parti ise bir önceki seçimlere göre oylarını artırdı ve milletvekili sayısını 37'den 61'e çıkarmayı başardı. Hırvat Köylü Partisi oy kaybı yaşayarak 61, Yugoslav Müslüman Organizasyonu ise 18 milletvekili çıkardı.⁹⁴

Seçimlerden sonra SHS Krallığı'nın siyasi hayatı çok karışık bir hal aldı. 1928 yılında bu karışıklık hali kendisini net bir şekilde gösterecektir. Svetozar Pribiçeviç liderliğindeki Sırp Bağımsız Demokratik Parti ile Stefan Radiç liderliğindeki Hırvat Köylü Partisi arasında bir yakınlık oluştu ve iki parti “Demokratik Köylü Koalisyonu” adında birleşerek muhalefet etmeye başladılar.⁹⁵ Krallıkta siyasi dengeler bozulmuştu. Bütünüyle Sırları içeren partilerde bile hizipleşmeler görülmekteydi.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Sonu

SHS Krallığı için 1928 yılı bir anlamda sonun başlangıcıdır. 1918'den beri ülkede Sırp-Hırvat çekişmesi yaşanmaktaydı ve bu çekişme 1928 yılında bir eyleme dönüştü. Bu durumun yaşanmasında eski liderler Nikola Pasiç ve krallığın ilk başbakanı olan Protiç'in ölümlerinin de etkisi

⁹² Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.165.

⁹³ Djokiç, *a.g.e.*, s.64.

⁹⁴ Demir, *a.g.m.*, s.109.

⁹⁵ Güveloğlu, *a.g.t.*, s.79.

Mevlit ÖZÇELİK

bulunmaktadır. Çünkü bu siyasilere her ne kadar sert politikalar yürütseler de ülke içerisinde karışıklıkların çıkmasını engelleyebilecek güce sahiplerdi. Krallığın bir başka sorunu tarihsel nedenlerden kaynaklanıyordu. Birinci Yugoslavya altında yaşayan halklar uzun yıllar boyunca farklı devletler altında yaşayarak birbirlerinden farklı tecrübeler kazandılar. Bu tecrübeler siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve dinsel değişiklikler olmak üzere birçok alanda kendini gösterdi. Bu yüzden Birinci Yugoslavya'da iki alfabe (Kiril ve Latin), üç din (Ortodoks, Roma Katolik ve Müslümanlık), üç büyük dil (Sırpça-Hırvatça, Slovence ve Makedonca) ve beş ulus (Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak, Makedon ve Karadağ) gibi karmaşık bir ortam oluştu.⁹⁶

SHS Krallığı'nda 20 Haziran 1928 tarihinde gerçekleşen olaylar krallığın siyasi tarihini değiştirecek ve artık yeni bir dönem başlayacaktır. Vukiçević tarafından yeni hükümetin kurulmasının ardından mecliste yolsuzluk üzerine sert tartışmalar yaşanmaya başladı, bu tartışmalar fiziki temaslara kadar vardı. Sırp Radikal Partisi'ne yakın olan birçok yayın organında *–Jedinstvo, Politika gibi* –Hırvat Köylü Partisi ve özellikle parti lideri Radiç hakkında çeşitli yazılar kaleme alınıyordu. Hatta Politika adlı yayın organında Radiç'in öldürülmesi gerektiği çünkü bir hain olduğu bile yazıldı. Sırp Radikal Parti üyesi Punisa Raçiç'e karşı usulsüz şekilde toprak kazanımında bulunduğu gerekçesiyle yapılan suçlama sonrasında, Raçiç ve bir diğer Radikal Parti üyesi Toma Popoviç, Radiç'in bir an önce öldürülmesi gerektiğini söylemeye başladılar. Onlara göre Radiç, Sırp-Hırvat barışının önündeki en büyük engeldi.⁹⁷ Pek çok siyasi Radiç'e meclise gitmemesi yönünde uyarıda bulundu. Bu konuda Karadağ federalistlerinin bir üyesine Radiç şunları söyledi:

“Pavle de öldürülebileceğim hakkında dün beni uyardı ve ben bile ortada hoş olmayan bazı şeyler döndüğünü hissediyorum. Ama Sekula, ben

⁹⁶ Sancaktar, *a.g.e.*, s.30.

⁹⁷ Demir, *a.g.m.*, s.110.

*Hırvat halkının hakları için siperde çarpışan bir asker gibiyim. Siperimden ya muzaffer olarak çıkacağım ya da Hırvat halkı oradan cesedimi çıkaracak.*⁹⁸

Tüm uyarılara rağmen Radiç meclise gitmeye karar verdi. 20 Haziran 1928'de Radikal Parti milletvekili Raçiç, mecliste oturum devam ederken silahını çekerek beş Hırvat Köylü Partisi milletvekiline ateş etti. Radiç'in de yer aldığı üç kişi yaralandı ve diğer iki kişi, Radiç'in yeğeni Pavle Radiç ile Djuro Basaricek hemen oracıkta yaşamlarını yitirdiler.⁹⁹ Radiç ise olaydan bir ay sonra 8 Ağustos 1928'de öldü.¹⁰⁰

Radiç'in ölümünden sonra Hırvat milletvekilleri meclise gitmeme kararı aldılar ve federal bir sistem uygulamaya konuluncaya kadar gösterilere devam edeceklerini belirttiler. Hırvatların federalizm istekleri hükümet tarafından reddedilince, Hırvat milletvekilleri Zagreb'de ayrılıkçı bir Hırvat meclisi kurdular.¹⁰¹ 1 Aralık'ta krallığın kuruluşunun yıl dönümü kutlamaları için Zagreb'de resmi törenler düzenlendi. Bu törenlerde öğrenciler üç siyah bayrak açtılar. "Bunlardan biri Yugoslavya'nın kurulması, ikincisi Sırp askerlerinin bir gösteride on dört kişiyi öldürmesi, üçüncüsü de Radiç'in ölümü için açılan yas bayraklarıydı." Bu sırada polis ve göstericiler arasında olaylar çıktı ve üç öğrenci olaylar sırasında polisin sert müdahalesi sonucu hayatını kaybetti.¹⁰²

Temmuz'da Sırp olmayan bir hükümet Sloven Halk Partisi lideri Koroseç'in başbakan olmasıyla kuruldu. Hırvat Köylü Partisi'nin liderliğine Radiç'ten sonra ikinci adam Vladko Macek getirildi. Koroseç hükümeti uzun ömürlü olamadı ve kısa sürede hükümet düştü. Ayrıca

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

⁹⁸ Glenny, *a.g.e.*, s.336.

⁹⁹ Djokiç, *a.g.e.*, s.65; Perovic, *a.g.e.*, s.12.

¹⁰⁰ Glenny, *a.g.e.*, s.338.

¹⁰¹ Güveloğlu, *a.g.t.*, s.80.

¹⁰² Glenny, *a.g.e.*, s.338.

Mevlit ÖZÇELİK

SHS Krallığı'nda Hırvatların boykotu devam etmekteydi ve parlamento içerisinde hala bir huzursuzluk bulunmaktaydı. Tüm bu sorunları göz önüne alan Kral Aleksander, ülkede yaşanan krizi sonlandırma düşüncesiyle hareket ederek Macek ve Pribiçević ile bir görüşme gerçekleştirdi.¹⁰³ Macek ve Pribiçević krallıkta birtakım reformlar yapılması gerektiğini belirttiler. Ayrıca tarihi bölgelere dayanan bir federalleşmenin olmasını öngörüyorlardı; bu plan uyarınca yerel birimler, yalnızca dış politika, savunma, gümrük ve parasal konularda merkeze karşı sorumlu olacaktı. Kral ise sembolik bir konumda sadece birleştirici misyona sahip olacaktı.¹⁰⁴ Kral Aleksander bu istekleri kabul etmenin Sırp egemenliğini sonlandıracağını varsaydı ve ülke içindeki azınlıkların sadece krala bağlanarak bir arada yaşayabileceğine inandı.¹⁰⁵ Böylece SHS Krallığı, Kral Aleksander'ın 6 Ocak 1929'da diktatörlüğünü ilan etmesiyle son buldu. 1921 yılında kabul edilen Vidovdan Anayasası yürürlükten kaldırıldı ve parlamento feshedildi.¹⁰⁶ Kral Aleksander, General Peter Zivkovic'i başbakan olarak atadı. Ayrıca 3 Ekim 1929'da, Kral Aleksander, SHS Krallığı'nın ismini değiştirerek "Yugoslavya Krallığı" yaptı.¹⁰⁷

Sonuç

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı boyunca Sırlar ile Hırvatlar arasındaki devletin yapısına dair merkezîyetçilik-federalizm mücadelesi

¹⁰³ N. Alex Dragnich, *The First Yugoslavia: Search for Viable Political System*, (California: Hoover Institution Press 1983) s.75-76.

¹⁰⁴ Barbara Jelavich, 2006, *a.g.e.*, s.166.

¹⁰⁵ Sina Akşin ve Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar*, (İstanbul: OBİV Yayınları&Eren Yayınevi 1993), s.103.

¹⁰⁶ Castellan, *a.g.e.*, s.429; Singleton, *a.g.e.*, s.49; Wachtel, *a.g.e.*, s.120; Sancaktar, *a.g.e.*, s.39; Samary, *a.g.e.*, s.149.

¹⁰⁷ Özer Sükan, *21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, (İstanbul: Harp Akademileri Yayınları 2001), s.34-35; Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, (New Haven: Yale University 1997), s.129; Perovic, *a.g.e.*, s.13.

devam etmiştir. Bu mücadelenin köklerini her iki ulusun geçmiş tarihi tecrübelerinde aramak gerekir. Sırlar uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olmuşlar ve bu yıllar boyunca da Doğu'nun kültürel ve siyasal ikliminden etkilenmişlerdir. Hırvatlar ise Macaristan ve Habsburg İmparatorluğu altında geçirdikleri asırlar boyunca Batı'nın kültürel ve siyasal hayatından etkilenmişlerdir. 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığı kazanan Sırlar, Hırvatlardan farklı olarak bağımsız devlet tecrübesi kazanmışlardır. Hırvatlar ise Habsburg İmparatorluğu yönetimi altında otonom bir bölge olarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulana dek yaşamışlardır. Daha 1914 yılında savaş yaptığı dönemde Niş'e yerleşen Sırp hükümetinin lideri Paşiç, savaş amaçlarının merkezi bir Güney Slav Devleti kurmak olduğunu söylemiştir. Nitekim bu tarihsel ayırmda Sırların bağımsız ve merkezi bir devlet tecrübesi yaşamaları ve Hırvatların da Habsburg İmparatorluğu'nda federalizm tecrübesi yaşamaları, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na da sirayet etmiştir. Bu doğrultuda Sırp tarafı, altyapısı İlija Garasanin tarafından hazırlanan Büyük Sırbistan Projesini hayata geçirmek için Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı bir fırsat olarak görmüştür. 1921 yılında kabul edilen Vidovdan Anayasası, Sırp tarafının istediği gibi krallığın Belgrad merkezli olacak şekilde örgütlenmesine yol açmıştır. Hırvatlar krallığın merkezi yapıda örgütlenmesini meşru bulmamışlardır. Ayrıca 1921 yılından itibaren krallık içinde Sırp-Hırvat çatışması giderek şiddetlenmiştir. Hırvatlar, krallıktaki diğer uluslarla ittifaklar kurarak kendi isteklerini hayata geçirmek isteseler de, Sırlar tarafından sürekli engellenmişlerdir. Sırp-Hırvat mücadelesi 1929 yılında krallığın yıkılmasında başat rol oynamıştır ve geleceğe dair Sırlar ve Hırvatlar arasına güvensizlik tohumları ekmiştir. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yıkılsa da, 1930 yılından itibaren Yugoslavya Krallığı'nda, İkinci Dünya Savaşı'nda ve 1945 yılından itibaren de Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde de Sırp-Hırvat mücadelesi devam etmiştir.

Mevlit ÖZÇELİK

KAYNAKÇA

A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, (Ankara: İmge Kitabevi 2002).

Abdula Sevda, "Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği Örneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Andrej Mitrovic, "The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference 1914-1920", *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, ed. Dejan Djokiç. (London: Hurst&Company Press 2003), pp. 42-56.

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu. (İstanbul: Doğan Kitap 2009).

-----, *Serbia's Great War, 1914-1918*, (London: Purdue University Press 2007).

Aleksander Pavkovic, *The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinational State*, (London: MacMillan Press 1997).

Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, çev. Hayati Torun. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2000).

Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*. (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2013).

Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Cilt 1, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı ve Haşim Koç. (İstanbul: Küre Yayınları 2016).

-----, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Cilt 2, çev. Zehra Savan ve Hatice Uğur. (İstanbul: Küre Yayınları 2006).

Caner Sancaktar, *The Serbo-Croat Relations in Yugoslavia*, (İstanbul: TASAM Publication 2010).

Catherine Samary, *Parçalanmış Yugoslavya: Bosna'da Etnik Savaş*, çev. Bülent Tanatar. (İstanbul: Yazın Yayıncılık 1995).

Dejan Djokiç, *Elusive Compromise: A History of Interwar Yugoslavia*,

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırp lar ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929)

(London: Hurst&Company Press 2007).

Diana Johnstone, *Ahmakların Seferi: Yugoslavya, NATO ve Batının Aldatmacaları*, çev. Emre Ergüven ve Ergin Bulut. (Ankara: Bağlam Yayıncılık 2004).

Edislav Manetovic, “İlija Garasanin: Nacertanije and Nationalism”, *The Historical Review/La Revue Historique*, Vol. 3, pp. 137-173.

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 2. (İstanbul: Alkım Yayınları 2012).

Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu. (İstanbul: Milliyet Yayınları 1995).

Gülşah Kurt Güveloğlu, “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi’nde Yugoslavya’nın Siyasal Hayatı ve Türkiye İle Siyasi İlişkiler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.

H. Yıldırım Aġanođlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi: Göç*, (İstanbul: İz Yayıncılık 2012).

Hakan Demir, “Federalizm-Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Siyasal Yaşam (1918-1929)”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C: II, S: 2.

Ivo Banac, “Sırbistan’da Milliyetçilik”, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar içinde*, Yay. Haz. Kemal Saybaşı ve Gencer Özcan. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık 1997),

-----, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, (London: Cornell University 1984).

İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları 2016).

John Lampe, *Yugoslavia as History: Twice there was a Country*, (London: Cambridge University Press 2000).

Keith Robbins, *Birinci Dünya Savaşı*, Çev. Müfit Günay. (Ankara: Dost Kitabevi 2005).

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
19-53

Mevlit ÖZÇELİK

L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, (New York: Holt 1958).

Latinka Perovic, "The Kingdom of Serbians, Croats and Slovenians (1918-1929) / the Kingdom of Yugoslavia (1929-1941): Emergence, Duration and End", Belgrade, 2015, pp. 1-26, www.yuhistorija.com/yug_first_txt01.html 12.02.2018

Leslie Benson, *Yugoslavia: A Concise History*, (New York: Palgrave MacMillan Press 2001).

M. Murat Taşar, Burhan Metin ve Altay Ünaltay, *Bosna Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık 1996).

Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923*, çev. İdil Eser. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2001).

Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, çev. Mehmet Harmanlı. (İstanbul: Sabah Kitapları 2001).

N. Alex Dragnich, *The First Yugoslavia: Search for Viable Political System*, (California: Hoover Institution Press 1983).

Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, (Ankara: Palme Yayıncılık 2005).

Noel Malcolm, *Bosna*, çev. Aşkın Karadağlı. (İstanbul: Om Yayınevi 1999).

Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, (İstanbul: Der Yayınları 2010).

Roberts J. M., *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna. (İstanbul: İnkılap Kitabevi 2015).

Roger Cohen, *Yıkık Evler Kırık Yürekler*, çev. Füsün Doruker. (İstanbul: Sabah Kitapları 1999).

Sina Akşin ve Fırat Melek, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar*, (İstanbul: OBİV&Eren Yayınevi 1993).

Singleton Frederick Bernard, *Yugoslavia; The Country and its People*, (London: Quenn Anne Press 1970).

Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-*

Doğu, çev. Şirin Tekeli. (İstanbul: İletişim Yayınları 2015).

Stevan K. Pavlowitch, “The First World War and Unification of Yugoslavia”, *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, ed. Dejan Djokiç. (London: Hurst&Company Press 2003).

-----, *Serbia: The History of an Idea*, (USA: N. Y. University Press 2002).

Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, (İstanbul: Birikim Yayınları 1991).

-----, *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası: Bosna Hersek*, (İstanbul: Birikim Yayınları 1994).

Tihomir Cipek, “The Croats and Yugoslavism”, *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea* içinde, ed. Dejan Djokiç. (London: Hurst&Company Press 2003).

Tim Judah, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, (New Haven: Yale University 1997).

Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Cilt 1. (Ankara: İmge Kitabevi 2012).

Özer Sükan, *21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye*, (İstanbul: Harp Akademileri Yayınları 2001).

Zdenko Zlatar, “The Building of Yugoslavia: The Yugoslav Idea and First Common State of the South Slavs”, *Nationalities Papers*, Vol. 25, No. 3, 1997.

Türkiye’de Belgesel Filmlerde Tipografi Kullanımının Gerçekliğe Etkilerini İncelemek Üzerine Bir Öneri

A Suggestion on How to Analyze the Effects of Typography Use on Reality in Turkish Documentary Films

Hakan Aytekin^(*)

Özet

Belgesel sinema hakkında yerleşik bir ön kabul vardır; izleyiciler genel olarak bir belgesel filmde dile getirilen pek çok şeyi “gerçek” ve “doğru” kabul etmektedir. Ancak belgesel sinemacının ele aldığı konuya, nesneye, insana, vb. nereden baktığı, tümel gerçekliği sınırlandırmakta ve olguyu yönetmenin gerçekliğine dönüştürmektedir. Dolayısıyla ele alınan gerçekliğe eklenen yönetmenin gerçekliği, doğru kabul edilen bilgiyi tartışmalı hale getirebilir. Belgesel filmlerde yer alan tipografik unsurlar gerek gerçeğin bir parçası olsun, gerek yönetmen tarafından çekim sonrası süreçte filme eklensin, gerçeklik bağlamında dikkati çekmemektedir. Oysa kurgu sürecinde filme eklenen filmin adı, kişi-yer-zaman bildiren ibareler, ara yazılar, alt yazılar ve jenerikler gibi pek çok tipografik unsur gerçekliği değiştirme ya da izleyici algısını yönlendirme potansiyeli taşımakta ve tartışılmayı hak etmektedir. Bu makalede, Türkiye’deki belgesel filmlerden örnekler verilerek, belgesel filmlerde tipografi kullanımının

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
55-76

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 28.02.2018

Kabul Tarihi: 20.04.2018

^(*) Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü Öğretim Üyesi, hakan.aytekin@maltepe.edu.tr

Hakan Aytekin

gerçekliğe etkileri olabileceği ileri sürülmekte ve bu etkilerin incelenmesine yönelik dört aşamalı bir öneri sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Belgesel sinema, Tipografi, Gerçeklik

Abstract

There is an established assumption about documentary film; audience generally regards all the things depicted in a documentary film as 'real' and 'true'. However, the universal reality is limited by documentary filmmaker's perspective about the topic, object and people that are dealt with and thereby, the reality reflected in the film becomes the reality of the director. Consequently, the director's version of reality is added to the reality that already exists and makes information that is accepted as very debatable. Typographical elements in documentary films are not noticed in the framework of reality whether they are a part of reality or the additions of the director to the film in the post shot period. In fact, many typographical elements such as the name of the film, references of people, place and time (lower thirds) intertitles, subtitles, and credits that are added to the film in the editing process bare the potential to modify the reality or manipulate audience perception and thus deserve discussion. This article takes examples of documentary films from Turkey as the basis and asserts that the use of typography in documentary films can affect reality. It provides a four-step model for analyzing these effects as well.

Keywords: Documentary Film, Typography, Reality.

Giriş

“Gerçek” ve “gerçeklik” sanatın ve felsefenin en temel konularından biridir. Fotoğraf ve filmin dış gerçekliği kaydeden birer teknik buluş olarak ortaya çıkmasından sonra bu tartışma daha da derinleşmiştir. Sinemanın bir türü olarak belgesel sinema denilince de akla ilk gelen kavramlardan biri “gerçek” ya da “gerçeklik” olmaktadır. Bu yaklaşım gerek izleyicilerin algısında, gerekse belgesel film yönetmenlerinin iddiasında da yerleşik bir ön kabuldür. Çünkü genel olarak belgesel sinema, yaratıcısının

imgeleminde yaratılarak sunulan olay örgüleri ve karakterler içermez; gerçek insanların, gerçek mekânların, gerçek olayların anlatıldığı bir türdür. Belgesel sinemacının amacı ise ele aldığı gerçeklikten “doğru” bilgiye erişmektir. Ancak “gerçeklik” nereden bakıldığına bağlı olarak değişen bir kavramdır.¹ Filmin yapım sürecinde ele alınan olgunun gerçekliği yönetmenin gerçekliğine dönüşmekte, yönetmenin gerçekliği, “doğru” kabul edilen bilgiyi de tartışmalı hale getir(ebil)mektedir. Gerçekliği aktarma biçimi pek çok medya alanından epeyce farklı olsa bile belgesel sinema gerçekliği ele alırken sadece var olan anlamı aktarmakla kalmamakta, inşa da etmektedir. Çünkü belgesel sinemacı hayatı sadece kayıt altına alan değil, aynı zamanda onu yorumlayan kişidir.²

Her film türü gibi belgesel film de görsel tasarımıyla var olur. Bu tasarımda çekimlerde elde edilen görüntüler ile bu görüntülere kurgu aşamasında eklenen arşiv görüntüleri, yazılar, çizimler, animasyonlar yer alır. İşlevleri, gerçekleştirme yöntemleri, finans olanakları ve gösterim biçimleriyle kurmaca sinemadan ayrılan belgesel sinemanın görsel öğeleri arasında çekimlerle elde edilen görüntüler öne çıkarken, belgesel filmlere çekim sonrasında eklenen ve bir görsel unsur olan tipografik öğeler ise belgesel filmin gerek yaratıcılarının, gerek izleyicilerinin ve gerekse yorumlayıcılarının genellikle dikkatinden uzak düşmektedir. Yönetmenler bağlamında bu öğelerin belgesel filmlerde pek belirginleşmediği, bilinçli ya da bilinçsiz bir yaklaşımla bu öğelerin kullanımından kaçınıldığı; kullanılan çoğu örnekte bu öğelere gereğinden fazla önem verilmediği, kimi zaman öğelerin gelişigüzel kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak tipografik öğeleri kullanma konusundaki bilinçli ve mesafeli bir duruştan söz edilebilir. Bu öğeler ele alınan gerçekliğin filme dönüşmesinde kavratıcı, yönlendirici hatta belirleyici olma potansiyeli taşımaktadır.

¹ Uğur Kutay, *Gerçeği Öldüren Kamera*, (İstanbul: Es Yayınları 2009), s.13.

² Asuman Susam, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2015), s.130.

Hakan Aytekin

“Işık” sinema için nasıl sadece görüntüyü oluşturan bir fiziksel etken değil, aynı zamanda önemli bir anlatım unsuruysa, “tipografi” de yazı için oldukça önemli bir anlatım unsurudur. Bir başka deyişle, “aydınlatma” ışığı kullanarak; “tipografi” ise yazıyı kullanarak anlam yaratmaktır. Dolayısıyla ışık yoluyla yaratılan anlatım farklılıkları gibi, tipografiyle de anlatım farklılıkları yaratılabilir. Belgesel filmlerde kullanılan herhangi bir yazı ögesi sadece yazının içerdiği bilgiyi aktarmakla kalmamakta; aynı zamanda anlamı daha katmanlı ya da daha sık hale getirebilmektedir. Bu bağlamda, tipografinin yarattığı anlam, belgesel sinemanın “gerçek” ya da “gerçeklik”le kurduğu ilişkiyi doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir ve belgesel filmlerde tipografinin kullanımı titizlik gerektirmektedir.

Çalışmada, belgesel filmlerde anlam yaratan bir unsur olarak tipografik öğelerin kullanımının gerçeklikle ilişkisinin incelenmesi üzerine bir öneri tartışmaya açılmaktadır.

1. Tipografik Özellikler

Klasik ifadeyle uygarlığın başlatıcı unsuru olan “yazı”, düşüncenin ve bilginin görünür biçimidir,³ yazının özüne, biçimin işlenmesidir. Yazının harf, sözcük, satır, boşluklama için gereksinen diğer öğelerle bir bütün olarak, belirlenmiş ortam üzerinde görsel ve işlevsel düzenlemesi olarak kavramlaştırılan tipografi sözcüğü Yunanca *typos* (form) ve *graphia* (yazmak) sözcüklerinden türetilmiştir ve “*forma uygun yazmak*” anlamına gelmektedir. Tipografi; “*harflerin ve yazınsal-görsel iletişime ilişkin diğer öğelerin hem görsel, işlevsel ve estetik düzenlemesi hem de bu öğelerle oluşturulan bir tasarım dili, anlayışıdır.*”⁴ Ulufer Teker’in deyişiyle, “*yazı aracılığıyla gerçekleştirilen grafik iletişimdir.*”⁵

³ Namık Kemal Sarıkavak, *Çağdaş Tipografinin Temelleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık 2004), s.3.

⁴ *A.g.e.*, s.10.

⁵ Ulufer Teker, *Grafik Tasarım ve Reklam*, (İstanbul: Yorum Sanat Yayınları 2009), s.177.

Belgesel Filmlerde Tipografi Kullanımının Gerçekliğe Etkilerini İncelemek Üzerine Bir Öneri

Tipografi sadece izlemeye dönük görsel bir unsur değildir, yazının kullanılması görmenin yanı sıra okuma gereğini de beraberinde getirmektedir. Bu öğeler izleyici tarafından okunduğunda görsel olarak algılanmış ve bir anlamda işitsel olarak yorumlanmış olacaktır.⁶ Dolayısıyla yazı sadece görülen değil, filmde okunması, algılanması, yorumlanması gereken önemli bir yapısal parçadır. Filmlerdeki en önemli tipografik öğe olan yazıların özellikleri tipografik unsurlara yer verilen belgesel filmlerde de gerçekliğin inşasında önemli etkenlerdir.

Tablo:1 Yazının Özellikleri (Ketenci-Bilgili, 2006: 243-250'den yararlanılarak)

Yazı Karakterleri	Yazının Özellikleri	Yazının Ailesi	Yazının Stili	Yazının Anatomisi	Satır Aralığı	Metinde Bloklaşma	Yazının Rengi	Yazının Kişiliği
<ul style="list-style-type: none">• Tırnaklı (Serifli)• Tırnaksız (Serifsiz)• El yazısı (İtali)• Dekoratif (Özel)	<ul style="list-style-type: none">• Büyüklük (Majiskül Miniskül)• Etilik (<i>Light Regular Book Bold Demibold Heavy Black Extrabold</i>)• Genişlik	Değişik et kalınlıkları, daraltma, genişletme, eğim, <i>outline</i> gibi özelliklerle oluşturulan aileler	<ul style="list-style-type: none">• Etilik• Eğiklik• Kontür• Gölge	<ul style="list-style-type: none">• Punto büyüklüğü• Büyük harf büyüklüğü• Küçük harf büyüklüğü• Tırnak (Serif)• Üst kuyruk• Alt kuyruk• Zemin hattı	<ul style="list-style-type: none">• Estetik• Okuma kolaylığı	<ul style="list-style-type: none">• Başa (sola) dayalı• Ortalı• Sona (sağa) dayalı• Başa – Sona (sola-sağa) dayalı	<ul style="list-style-type: none">• Tek renk• Çok renk	<ul style="list-style-type: none">• Yazı karakterinin kendi kişiliğinden kaynaklanan mesaj gücü

Okuma eylemi okuyucuların bilinçaltılarıyla birlikte gerçekleşir. Kullanılan alfabeğe göre yazıların okunma yönleri yerleşik hale gelmiştir. Okuyucular sayfaları ya da yazı gruplarını birbiriyle ilişkilendirir. Uzak mesafede olanlardan okuyucunun dikkati uzaklaşırken, yakın mesafedekilere bağlılığı artar. Büyük ve koyu olanlar önemli, küçük ve soluk olanlar daha az önemli sayılır.⁷ Batı kültüründeki yazılı iletişim insanları sol üst köşeden sağ alt köşeye doğru okumaya alıştırmıştır.⁸

Metin düzenlemelerinde büyük ve küçük harf kullanımı işlevsellikleri (tanımlanma, kolay okunma) nedeniyle farklı etkilere sahiptir; harf

⁶ Emre Becer, *İletişim ve Grafik Tasarımı*, 3. basım (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları 2002), s.184.

⁷ Alex W. White, *The Elements of Graphic Design*, (New York: Allworth Press 2002), s. 71.

⁸ Emre Becer, *a.g.e.*, s.31.

Hakan Aytekin

biçimlerinin çeşitliliği, okunabilirliği etkileyen bir zıtlık yaratmaktadır.⁹ Başlık, alt başlık gibi kısa yazılarda büyük harfler kullanarak görsel etki yaratılabileceği; ancak okunması uzun sürecek olan yazı öbeklerinde küçük harf kullanılması önerilirken,¹⁰ büyük harflerle dizilen sözcüklerde harflerin eşit yüksekliklerinin oluşturduğu durağan hattın okunaklılığı azalttığı, algılama süresini uzattığı belirtilmektedir.¹¹

Bir tasarımcı yazı ve görsel gibi pozitif alanlar kadar, boşluklar gibi negatif alanları da tasarlar. White boşluk dahil her şeyin bir şeklinin olduğunu, doluluğun boşlukla dengelenmesi gerektiğini belirtirken,¹² Ragıp İstek de boşluğu görsel tasarımda “*en önemli şey*” olarak ifade etmektedir.¹³ Düzenlemelerde harf-sözcük-satır arasındaki boşluklar ve sola-sağa-ortalı bloklamalar da önemli öğelerdir. Bloklama düzeni okumayı kolaylaştıracak biçimde tasarlanır, çünkü izleyicilerin ardışık imgelerin takibindeki alışkanlıkları önemlidir.

Tipografinin zeminle ilişkisi de önemlidir; sinemada tek renk zemin ya da dokunun üzerine bir tipografik unsur yerleştirildiğinde genel tasarım kurallarına uygun hareket edilebilir, pozitif - negatif alan ilişkisi çözümün anahtarı olabilir. Sinemada herhangi bir görüntünün üzerine uygulanan tipografide ise alt görüntü bir ölçüde negatif alan olarak yer alacaktır; ancak o da bir görüntüdür ve kendi içinde birçok görsel unsur barındırmaktadır. Bu bağlamda, alt görüntünün üzerine eklenenecek olan tipografik unsurun boşlukta yüzen anlamsız bir nesneye dönüşmesi ya da bu görüntülerin arasında kaybolması ihtimali söz konusudur.

⁹ Hatice Öz, “Sinema Jeneriklerinde Görsel Tasarım Açısından Grafik Öğelerin Kullanımı”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Ankara, 2006, s.145.

¹⁰ Tefik Fikret Uçar, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımı*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları 2006), s.130.

¹¹ Emre Becer, *a.g.e.*, s.186.

¹² Alex W. White, *a.g.e.*, s.71.

¹³ Ragıp İstek, *Görsel İletişimde Tipografi ve Sayfa Düzeni*, (İstanbul: Pusula Yayınları 2004), s.62.

Sinema çerçevesi iki boyutludur; grafik düzenlemeler derinlik duygusu verecek biçimde düzenlenerek üçüncü boyut yaratılmaya çalışılsa da sonuç olarak iki boyutlu bir yüzey görüntüsü halindedir. Grafik tasarım yüzeyi yatay ve dikey eksenlerle bölündüğünde iki eksenin kesiştiği geometrik merkez odak noktasını oluşturur. İnsan gözünün merkez olarak algıladığı optik merkez ise geometrik merkezin biraz daha üstünde yer alır. Çerçeve içindeki grafik düzenlemelerde optik merkez ve ardışık imgelerin takibine uygunluk faktörleri algıyı hızlandırmak ve kolaylaştırmakta önemli bir etkidir. Grafik düzenlemesinin gerek kendi bütünlüğü içinde, gerekse de bu düzenlemelerin sinema çerçevesiyle yeniden sınırlandırılması-düzenlenmesi sırasında (örneğin kamera hareketi olduğunda) bu etkenler farklı etkiler yaratır. Dolayısıyla tipografik özelliklerin yanı sıra yazının görüntü çerçevesine yerleştirilme biçimi de sinemada anlam yaratırken önemli olmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Tipografik Unsurların Çerçeve İçine Yerleştirilmesi

Zemin	Konum	Hareket	Giriş-Çıkış	Süre
<ul style="list-style-type: none">• Görüntü• Doku• Renk	<ul style="list-style-type: none">• Alt• Orta• Üst• Merkez• Köşe	<ul style="list-style-type: none">• Sabit• Hareketli	<ul style="list-style-type: none">• Doğrudan• Efektli	<ul style="list-style-type: none">• Okunabilirlik• Standart

2. Belgesel Filmlerde Karşılaşılabilecek Tipografik Öğeler

Tipografik öğeler belgesel filmlerde iki biçimde; ya görüntünün organik bir parçası olarak var olmakta ya da çekim sonrası süreçte eklenmektedir:

- Belgeler (gazete-dergi kupürleri, kimlik kartları, diplomalar, mahkeme tutanakları, sertifikalar, haritalar, mektuplar, vb.), mekanın, nesnenin, karakterin parçası olan öğeler (tabelalar, levhalar, duvar yazıları, giysilerdeki yazı-amblem-logolar, duvarlardaki afişler, posterler,

Hakan Aytekin

kütüphanedeki kitap, plaket, vb), arşiv görüntüleri (film, video, fotoğraf, vb) gibi öğeler çekimlerle elde edilen gerçekliğin doğrudan parçası olan tipografik öğelerdir.

- Filmin adı, ara yazılar, kişi-mekân-tarih bildiren yazılar, alt yazılar, jenerikler, çizimler, grafikler, animasyonlar vb. ise filme çekim sonrası süreçte eklenen öğelerdir.

Belgesel filmlerdeki tipografik öğeler birinci gruptaki türde görüntülerin (dolayısıyla gerçekliğin) organik parçası olarak karşımıza çıktığında gerçeklik bağlamında tartışma dışına itilebilir. Ancak film “seçme”, “bir araya getirme” ve “sıralama” işlemiyle oluşturulduğundan bu öğelerin gösterilme biçimi de tartışmanın konusu haline gelmektedir. Kurgu sürecinde üretilerek filme eklenen tipografik öğeler ise yönetmenin yarattığı, bizzat onun gerçekliğinin bir parçasıdır. Kuşkusuz yönetmenin öznel tercihlerinin ele alınan gerçekliğin bağlamına ne denli uygun olup olmadığı gerçekliğin aşındırılmasını önleyecek ya da tam tersine yol açacaktır.

2.1. Gerçekliğin Parçası Olan Tipografik Öğeler

Belgesel sinemanın ana görsel malzemesi “belge”lerdir; yönetmenin imgelemine bağlı olmaksızın, onun dışında ve ondan önce var olan mekân, insan, olay, vesika gibi her türlü materyal “belge” olabilir. Bu belgelerin organik parçası olarak karşımıza çıkan tipografik öğeler zaten yönetmenin ilgisi ve rızası dışında hazır bulunmaktadır. Tipografik öğeler belgesel filmlerde vesikalar (gazete, dergi, afiş, el yazması, kimlik kartı, diploma, mektup, defter, mahkeme tutanağı, vb), tabelalar (yön, yer, uyarı tabelası, vb), mekânın ve nesnenin parçası (duvar yazısı-resmi, marka, logo, nesne üzerine yazılmış yazı, vb) olarak karşımıza çıkmaktadır. Neyin (tema), ne kadarının (ölçek), nereden (açı), ne sırayla - süreyle (kurgu) filmde yer alacağını kararı ise yönetmen tarafından verilmektedir. Dolayısıyla, gerçekliğin bir parçası olan bu öğelerin görüntülenme ve filmde yer alma biçimleri, gerçekliğin bilgisini aktarırken belgelerin bağlama uygunluğunu destekleyebileceği gibi anlamı da değiştirebilir.

Gazete kesiği, tutanak, diploma, kimlik kartı, bilet, pasaport, vize gibi belgeler olgunun “zaman”ı hakkında önemli verileri barındırmaktadır. Kaynak kişilerin açıklamalarına ya da sözlü anlatıma paralel olarak kullanılan bu tür belgeler sözlü anlatıyı doğrulama ya da reddetme işlevlerine sahiptir. Gerçekliği aktarabileceği gibi, manipüle de edebilir. Yazının biçimsel özellikleri yazının algılanmasında önemli bir etkidir; bu nedenle, başlıklar, alt başlıklar, gövde metni ve fotoğraf altlarındaki yazılar algılanma kolaylığı ve birbirleriyle ilişkileri çözümlemeye yol göstericidir. Bir bütün olarak bu tür belgelerin söylemi de, gerçekliğin aktarımında temel verilerden biri olmaktadır.

Gerçekliğin parçası olan mekânlar, nesnelere de tipografik öğeler barındırmaktadır; mekânlarda rastlanan tabelalardaki yazıların büyüklüğü, rengi, söylemi gerçekliğin dolaysız birer ifadesidir. Belgesel filmlerde, kaynak kişi görüşmelerinde kendi mekânlarında görüşmek, bu kişilerin gerçekliklerini vermekte önemli avantajlar ve fırsatlar sunmaktadır. Bu tür görüşmeler kaynak kişilere rahatlık ve güven sağlarken, izleyicilerin de bu kişilerin yaşama mekânlarına tanık olmasını ve onları daha derinlikli bir biçimde tanımalarını kolaylaştırmaktadır.¹⁴ Bu kişilerin fonunda yer alan ve tipografik öğeler barındıran kitap, afiş, ödül, plaket gibi nesnelere bu kişilerin meslekleri ve ilgi alanları hakkında bir fikir verebilir.

Filmlere kurgu aşamasında eklenen ve tipografik öğeler içeren arşiv görüntülerinin tarihsel bağlamı da, gerçeklikle kurulacak ilişkide önemli bir destek sağlar.

2.2. Yönetmenin Gerçekliğinin İfadesi Olan Tipografik Öğeler

Bu çalışmada dikkat çekilmek istenen tipografik öğeler ise yönetmenin isteği, rızası ve bakışıyla filme eklenen öğelerdir. Kurgu aşamasında bilinçlice üretilen bu öğeler yönetmenin gerçekliğinin bir parçasıdır. Bu tür tipografik öğelere filmin adında, ara yazılarda, kişi ya da yer adlarını ve

¹⁴ Hakan Aytakin, “Belleğin Peşindeki Sözlü Tarih, Sözlü Tarihin Peşindeki Belgesel Sinema”, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Radyo ve Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004).

Hakan AYTEKİN

zamanları ifade eden tanıtma yazılarında, giriş-çıkış jeneriklerinde, grafik-animasyonlarda rastlanmaktadır. Filmlerdeki yazı öğeleri günümüzde bilgisayar yazılımlarıyla üretildiğinden font, punto, renk, doku çeşitliliğine, efektlerle birlikte kullanım olanağına sahiptir. Yönetmenin kullanım tercihlerini genişleten bu zenginlik gerçeklik için fırsatlar sunabileceği gibi, sorunlara da yol açabilir.

Grafik tasarımda tipografi sadece bilgiyi aktarmaz; çünkü tipografi, bilgi ve mesajın anlaşılabilir bir form diliyle iletilmesinin yanı sıra, bir tarz, kişilik, görsel bir dil, farklı bir imge olarak ortaya konan bir eleman olma iddiasını da taşımaktadır.¹⁵ Sinemada da, yönetmen gerçekliğinin bir parçası olan tipografik öğeler yönetmenin görsel dilinin bir göstergesidir. Tasarım, planlamayı gerektiren bilinçli bir eylemdir. Tasarım süreci “karışıklığa ve aynılığa düzen getirmek demektir.”¹⁶ Düzen, verilmeye çalışılan bilgi ve mesajın daha kolay algılanmasını, anlaşılmasını ve anlama ulaşılmasını sağlayacaktır.

2.2.1. Filmin Adı: Filmin adı seçilen tipografi ve yapılan grafik düzenlemeyle filmin içeriğine, mesajına, duygusuna doğrudan katkıda bulunabilir. Örneğin *Fatih: Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Adam* (Kerime Senyücel, 2013) filminin adı Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme alanını gösteren bir harita üzerine, hat sanatını çağrıştıran bir çerçeve içinde, kaligrafik bir yazı stiliyle çıkmaktadır. Minibüs olgusunu gülümseten bir üslupla ele alan *Dikiz Aynası* (Ümit Topaloğlu, 2017) filminin adı otomobil farlarının renkli, yuvarlak figürler olarak flulaştırıldığı bir zeminin üzerinde yumuşak hatlı bir fontla tasarlanmıştır. 12 Eylül dönemini ele alan *5 nolu Cezaevi* (Çayan Demirel, 2009) belgeselinde kullanılan font ise o yıllarda askeri tesislerde ve hapishanelerde sıkça kullanılan *stencil* (şablon) yazılarına benzemektedir; hatlar belirgin, fontun üzeri lekelidir. Seçilen font mekana ve temaya doğrudan gönderme yapmakta, gerçekliği ve anlamı güçlendirmektedir. Tipografide kirli beyaz

¹⁵ Tefik Fikret Uçar, *a.g.e.*, s.106.

¹⁶ Ragıp İstek, *a.g.e.*, s.55.

Belgesel Filmlerde Tipografi Kullanımının Gerçekliğe Etkilerini İncelemek Üzerine Bir Öneri

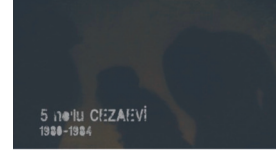
bir renk tonu seçilmiştir; yazının alt görüntüsü olarak kullanılan gölgelerle yapılan mizansende ise hakim renk siyah ve tonlarıdır.

Fatih: Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Adam
(Kerime Senyücel, 2013)

Dikiz Aynası
(Ümit Topaloğlu, 2017)

5 nolu Cezaevi
(Çayan Demirel, 2009)

Renk tema, olgu, olay, mekân, nesne vb hakkında bilgi verir; görüntüyü gerçekçi kılar. Renkler duygusal etki yaratabilir, duygusal etkiyi pekiştirebilir.¹⁷ Çeşitli dalga boylarının insan beyninde farklı etkiler uyandırma özelliği nedeniyle renk sinemada sadece bir estetik unsur değil, önemli bir anlam yaratma aracıdır da. Aynı zamanda renklerin kültürden kültüre değişen simgesel anlamları vardır. Örneğin beyaz Batı'da saflığı simgelerken Uzak Asya ülkelerinde ölümü ve kederi ifade eder. Bu kültürel niteliğinin yanı sıra bir rengi birlikte olduğu başka renklerle birlikte değerlendirmek gerekir.¹⁸ Sanat mutlak ilişkilerle değil sanatçının kurmaca dünyasındaki bir sistemle varolabilir. Bu nedenle de, sinemada renk mutlak ilişkilere bağlı olarak kullanılmaz; yönetmenin estetik amacıyla yeniden kurulur. Kuşkusuz rengin bilinen anlamlarından hareket edilmesi yapıtı daha anlaşılır hale getirecektir.¹⁹ Sinemada rengin kullanımında önemli bir başka nokta ise bir renge yüklenen anlam kodunun film bitene dek aynı kalması gereğidir.²⁰ Böylece sadece rengin değil, rengin yüklendiği anlamın da sürekliliği sağlanmış olacaktır.

¹⁷ Defne Özönür, "Bir Görüntü Ögesi Olarak Renk ve Rengin Sinematografik Etkisi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, ss.23-27.

¹⁸ Mustafa Sözen, *Sinemada Renk – Sembolik Anlamlar*, (Ankara: Detay Yayınları 2003), s.118.

¹⁹ A.g.e., s.108.

²⁰ A.g.e., s.101.

Hakan AYTEKİN

2.2.2. Ara Yazılar: İthaf, açıklama, bölüm geçişi işlevleriyle kullanılan ara yazılarda okunabilirlik ve estetik esastır. Harfin yapısı, boyutları, yazı karakteri, boşluk düzenlemeleri, metin düzenlemeleri, büyük ve küçük harf kullanımı, yazı-içerik ilişkisi, yazı-yüzey ilişkisi, yazı-renk ilişkisi, yazı-hareket ilişkisi ve yazı-ses ilişkisi göz önünde bulundurulur.²¹ Bir filmde herhangi bir yazının okunabilmesi için içeriğin yönetmen ya da onun yönlendirdiği grafik tasarımcı tarafından seçilen biçimle uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bu işlemle, kavramsal problem görsel dile dönüştürülmekte, bilgi görsel kültürün parçası haline getirilmektedir.²²

Filmlerde yazının okunurluğunu etkileyen önemli bir unsur yazı-zemin-renk ilişkisidir. Görsel alanda tek başına duran renk ile başka renkler arasında duran renk farklı algılanır. Rengin başka renklerle etkileşiminde en çok kullanılan yöntem çeşitli zıtlıklar yaratmaktır. Birçok belgeselde ara yazılarda siyah zemin üzerine beyaz yazı (dişi yazı) tercih edilmektedir. Genel olarak bu tür (dişi) kullanımlar basılı ortamlarda okuma güçlüğü yaratırken, filmlerde tersine dönmekte; siyah ya da koyu zeminlerdeki açık renk yazılar rahat okunmaktadır. Bilgisayar ya da televizyon ekranında ön - arka plan arasındaki renk zıtlıkları rahatsız edici renk titreşimlerine yol açarken, ince zıtlıklar da görmeyi zorlaştırmaktadır. Siyah arka planlar en az düzeyde titreşim yaratmaktadır.²³

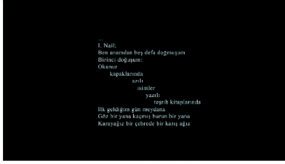
2.2.3. Kişi, Mekân, Tarih Tanıtma Yazıları (*Lower Thirds, Titles*): Hemen her filmde tanıtma yazılarına, özellikle kaynak kişileri tanıtan yazılara rastlanmaktadır. Kişi tanıtma yazıları kişinin adının yanı sıra mesleği, unvanı, yaşı, mekânı gibi gerçeklik bilgilerinin doğrudan aktarılmasına da yarar. Seyircilerin algısını yöneten, zihnini yönlendiren bu bilgiler ele alınan olgunun aktarılmasında başvurulan kaynak kişilerin yeterliliği, güvenilirliği inanılabilirliği konusunda referans oluşturur. Tanıtma

²¹ Hatice Öz, *a.g.e.*, s.136.

²² Tefik Fikret Uçar, *a.g.e.*, s.94.

²³ Hatice Öz, *a.g.e.*, s.119, 156.

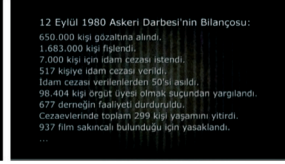
Belgesel Filmlerde Tipografi Kullanımının Gerçekliğe Etkilerini İncelemek Üzerine Bir Öneri

Nail V.
(Kurtuluş Özgzen, 2014)

Çöpte Dostoyevski Buldum
(Enis Rıza, 2009)

5 nolu Cezaevi
(Çayan Demirel, 2009)

yazılarında genellikle sade bir üslup tercih edilmekle birlikte, bazı belgesel filmlerde yazılar grafik unsurlarla süslenmektedir. Bu yazılar genellikle çerçevenin alt kısmına yakın kullanılmakta ve kolay okunur fontlar ve punto büyüklükleri seçilmektedir.

Bazı belgesel filmlerde gerçekliğin önemli verilerinden biri olan mekânı ve tarihi bildiren tipografik öğelere de rastlanmaktadır. Keza, filmlerde kullanılan arşiv görüntülerinde başvurulan bu tür yazılar hem arşiv kaynağına referans verir, hem de kişileri, yerleri, zamanı ifade eder.

Gelibolu
(Tolga Örnek, 2005)

Sınır Tanımayan Arılar
(Coşkun Aral, 2016)

İstanbul'un Şehirleri - Üsküp
(Aybars Bora Kahyaoglu, 2010)

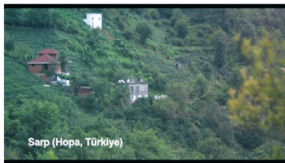
2.2.4. Alt yazı (Subtitles): Belgesel filmlerde birden fazla dil yer alıyor ya da filmin bir orijinal dili dışında bir dil versiyonu yapılıyorsa başvurulan alt yazılar hem bir ifade hem de bir problem alanıdır. Seyircinin yazıya odaklanmak zorunda kalması görsel unsurları algılamasını

Hamsiye
(Gül Büyükbeşe, 2015)

Son Kumsal
(Rüya Arzu Köksal, 2007)

Şairin Ölümü
(Elif Ergezen, 2009)

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
55-76

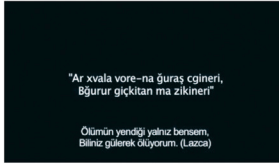
Hakan Aytekin

zorlaştırmaktadır. Bazı belgesellerde orijinal dilin bir azınlık dili olması ve ekonomik nedenlerle her dil için bir gösterim kopyası hazırlanamaması nedeniyle birden fazla dilin ve alt yazının bir arada kullanılmasına yol açmaktadır.

Diğer tipografik unsurlar gibi alt yazılar da okuma bilme becerisi ve edimi gerektirir. Tipografik öğelerin görüntü üzerinde ya da sabit fon üzerinde oluşu, fontlar, font stilleri, hizalamalar, bloklamalar, boşluklar, satır sayısı, büyüklükler, gölgelemeler, ara zemin kullanımı gibi grafik düzenlemeler de okunaklılığı etkilemektedir. Çeviri genellikle orijinalin anlamını bire-bir aktaramamakta; ifadeler çoğu zaman özetlenmekte, tam karşılığı olmayan cümlelerle, dolayimli bilgi aktarımına dönüşmektedir. Altyazılar sözün “vurgulama”, “es verme”, “tekrar etme”, “hatırlayamama”, “kekeleme”, “geçişirme” gibi yazıya dönüştürül(e)meyen özelliklerini de anlatının dışında bırakır. Kısacası, alt yazılar gerçeklik ve anlam açısından önemli bir güç kaybı anlamına gelmektedir.

Anlat Bana - Dövmeler
(Mehmet Sait Tunç, 2011)

Şairin Ölümü
(Elif Ergezen, 2009)

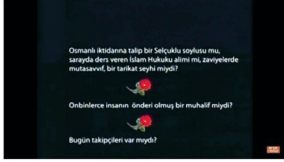

Çirok (Hikaye)
(Muhammet Beyazdağ, 2014)

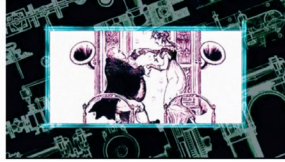
2.2.5. Grafikselsel Öğeler: Belgesel sinemada az rastlanan ancak günümüzde televizyonlar için üretilen belgesel filmlerde daha fazla kullanılmakta olan unsurlardır. Çekimlerle elde edilen görüntülerin üzerine eklenen çizgiler, geometrik şekiller, bordürler, desenler, dokular bu gruba girmektedir. Bu unsurlar bir gösterge olarak kullandığı imgelerle, fiziki varlıklarıyla (şekil-renk-doku, leke), çerçeve içinde yarattıkları ölü ya da önemli alanlarla, yaratılan alanlar arasında oluşturduğu sınırlarla, çerçeve içindeki boşluklarla anlamı yönlendirebilir. Bu unsurlar özellikle gözün çerçeve içinde yönlendirilmesi, dikkat merkezinin yönetilmesi, planlar arasında geçişlerin ve akışkanlığın sağlanması işlevlerine sahiptir. Belgesel sinemada daha çok çoklu çerçeve uygulamalarında (*picture in*

Belgesel Filmlerde Tipografi Kullanımının Gerçekliğe Etkilerini İncelemek Üzerine Bir Öneri

picture) çerçeveler arasındaki sınırları belirginleştirmek, zemin oluşturarak tanıtma yazılarında okumayı kolaylaştırmak, bu tür yazıları esestetik değerlerle süslemek, yazıların içeriği vurgulamak, yazılar arasında standart oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır.

Simavnalı Bedrettin
(Nurdan Arca, 2006)

16 Ton
(Ümit Kıvanç, 2010)

Yarına Bir Harf
(Hakan Aytekin, 2007)

2.2.6. Jenerik (Credits): Belgesel filmlerde filme emeği, yaratıcılığı, mali kaynağı ile katkısı olan kişi ve kurumları belirten bu tür tipografik bilgilere genellikle filmin sonunda yer verilmektedir. Zemin, font, punto, font rengi, hareket hızı, bloklamalar, başlıklar, stiller, hız, grafik unsurlar algıyı doğrudan etkilemektedir. Çoğu örneğin ortadan bloklanmış, aşağıdan yukarıya akar yazı (*roll caption*) biçiminde ya da dikkat merkezinde tek tek *title*'lar olarak düzenlendiği görülmektedir. Yabancı dil versiyonu söz konusu olduğunda ya iki ayrı dilde jenerik hazırlanmakta ya da pratik gerekçelerle tek jenerikte iki dil bir arada kullanılmaktadır. Jeneriklerde yer verilen teşekkür listesindeki kişi ve kurumlar ile arşiv ve kaynak bilgileri “gerçeklik” ve “güvenilirlik” açısından çok önemli referanslardır. Bazı filmlerde, gerçekliğe yapılan müdahaleler (örneğin oyuncu kullanımı ya da canlandırmalar), çekim sürecine, kaynak kişilere, mekanlara, olaylara ilişkin çekim sonrasında gerçekleşmiş olan bilgiler eklenmektedir. Bu tür bilgiler hem gerçekliğin aşındırılmasını önlemek, hem değişimden haber vermek hem de etik duruşu sergilemek açısından önemlidir.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
55-76

III: Selim
(Nedret Çatay-Sinan Yaka,
2010)

Anadolu'nun Mirası
(Alper Tunga Özdemir, 2015)

Gelibolu
(Tolga Örnek, 2005)

3. Belgesel Filmlerde Kullanılan Tipografik Öğelerin Gerçeklikle İlişkisi Nasıl Bir Yöntemle İncelenebilir?

Bu çalışmanın amacı belgesel sinemada tipografinin kullanımıyla gerçeklik arasındaki ilişkiyi tartışmaya açmaktır. Caroline Lenette mülteci fotoğraflarının ikonolojik analizini yaparken fotoğrafın “ışıkla yazmak” anlamına geldiğini belirterek yaptığı analizin küresel mülteci sorunu konusundaki polemiklere “ışık” tutmasını dilemektedir.²⁴ Biz de benzer bir yaklaşımla, sinematografinin “hareketle yazı yazmak”²⁵ anlamına geldiğini belirterek, belgesel sinemada tipografik öğelerin anlam yaratmadaki işlevini tartışırken, bu öğelerle gerçeklik ilişkisine “ışık” tutmayı dilemekteyiz. Kuşkusuz sanatsal, yazınsal, siyasal ya da toplumsal her yapıtta ya da söylemde anlamlar çoğuldur; bu nedenle yapıt ya da söylemin “anamlı bütün” olarak ele alınması gerekmektedir.²⁶

Görsel analiz yöntemlerinin genel olarak yetersizliğini dile getiren Gabriela Christmann’a göre göstergebilimsel görüntü analizi (Barthes), nesnel hermenotik (Heinze&Prause-Heinz) ve yapısal hermenotik sembol analizi (Müllerdoohm) yapıtın üretim bağlamını ve yayınına dikkate almadıkları, sadece kompozisyona odaklandıkları için tek boyutludur. İkonografik analiz yöntemini geliştiren Panofsky ise üretim bağlamını, yayını ve sanat eserinin alımlanmasını nispeten göz önünde

²⁴ Caroline Lenette, “Writing With Light: An Iconographic-Iconologic Approach to Refugee Photography”, *Forum: Qualitative Social Research*, Volume: 17, No: 2, Art: 8, DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-17.2.2436>.

²⁵ Yunancada “kinema” hareket; “grafos” yazmak, çizmek, yazarak ya da çizerek temsil etmek anlamına gelir. “Sinematografi basit bir görüntüleme işinin çok ötesidir. Düşünce hareket, duygusal ifade, ton ve iletişimin söze gelmeyen tüm diğer biçimlerini alıp onları görsel terimler haline getirme sürecidir.” Blain Brown, *Sinematografi*, çev. Selçuk Taylaner, (İstanbul: Hil Yayınları 2011), s.viii.

²⁶ Nedret Öztokat – Serap Yüzgüller Arsal, “Giotto’nun Ağıt Freskinin İkonografik ve Göstergebilimsel Okuması”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı: 23, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 2014), s.110.

bulundurmıştır. İkonik yorum (Imdahl) ile seri ikonografik görüntü analizi (Pilarczyk-Mietzner) Panofsky'nin analizinin geliştirilmiş biçimleridir.²⁷ Hall ve Fiske'nin kodlama ve kod açılma yaklaşımı daha kapsamlı bir yöntem olsa da kültürel çalışmaların temsilcileri görüntü ya da fotoğraftan çok televizyon ile uğraşmıştır. Bu bağlamda; belgesel filmlerde tipografik öğeler Panofsky'nin ikonografik-ikonolojik analizinin Imdahl tarafından daha geliştirilmiş halinden yararlanılarak; toplumsal, siyasal, kültürel bağlarla ve sanatçıların üslubuyla birlikte yorumlanabilir. Analiz yaparken sadece kullanılan tipografik öğelerle sınırlı kalınmaması; daha geniş bir bağlamı göz önünde bulundurarak sanatçının zihinsel yaklaşımları hakkında varsayımlarda bulunulması, belgesel sinema - gerçeklik ilişkisinin daha geniş bir zemine oturtulmasını kolaylaştıracaktır. Kuşkusuz tipografik öğeler tek başına değil, filmin görsel bağlamının bir ürünü ya da sonucu olarak ele alınmalı; dolayısıyla çözümlenmelerde filmin bütün görsel öğelerinden yararlanılmalıdır.

Tipografik öğeler dört aşamada ele alınabilir. Her aşamanın yanıt aradığı temel bir soru bulunmaktadır:

3.1. Birinci Aşama: İkon Öncesi Tanımlama

Bu aşamada “*Tipografik öğelerde neler görülüyor?*” sorusuna yanıt aranmalıdır. Tipografiye ilişkin fiziki-biçimsel özellikler (Bkz. Tablo 1) ortaya konur. Yazının karakterleri, özellikleri, ailesi, stili, anatomisi, satır aralığı, bloklaşması, rengi, kişiliği saptanır.

3.2. İkinci Aşama: İkonografik Tanımlama

İkinci aşamada tipografik öğeler sosyal, siyasal, kültürel bağlamı içinde tanımlanmaya çalışılabilir; “*Öğelerde neler gözlenebiliyor?*” sorusuna yanıt aranabilir. Bu aşamada tipografik öğelerin neyin göstergesi olduğu ya da neyi işaret ettiği ortaya konabilir. Yazının hangi dilde yazılmış

²⁷ Gabriela Christmann, “The Power of Photographs of Buildings in the Dresden Urban Discourse Analysis”, *Forum: Qualitative Social Research*, Volume: 9, No: 3, Art: 11, DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-9.3.1163>.

Hakan Aytekin

olduğu da önemlidir. Yazının dilinin hangi coğrafyaya ve kültüre ait olduğu (yerel, bölgesel, küresel; Türk, Alman, Hintli, Arap, Japon gibi) ve öncelikli hedef kitlesinin kim olduğu konusunda varsayımlarda bulunmayı kolaylaştırabilir. Keza yazının elle, daktiloyla, bilgisayarla yazılmış olması; kişisel, kurumsal, sivil, resmi belgeler olması da gerçeklik açısından iyi bir veridir.

- Kişi (Kim olduğu, mesleği, fiziksel nitelikleri)
- Mekân - Nesne (Neresi olduğu, ne olduğu, niteliği)
- Tarih (Zaman bilgisi, süre)
- Olay (Ne olduğu)

3.3. Üçüncü Aşama: İkonolojik Açıklama

Bu aşamanın amacı ikinci aşamada tanımlanan tipografik öğelerin anlamını ortaya çıkarmaktır; “*Bu öğelerin anlamı ne?*” sorusuna yanıt aranmalıdır. Ortaya çıkarılan “anlam”ın gerçeklikle bağı bu aşamada kurulmaya başlanır. Bu aşamada tipografik öğeler filmin diğer görsel ve sözel unsurlarıyla birlikte bir bütün halinde değerlendirilmeye başlanır.

- Kişi (Kişinin bilinirlik düzeyi --popüler, az bilinen, bilinmeyen oluşu--, mesleğinin ele alınan olguyla ilişkisi, fiziksel niteliklerinin ele alınan olguyla ilişkilendirilmesi)
- Mekân - Nesne (Tarihsel rolü, işlevi, toplumsal hafızadaki yeri, kullanım değeri, mülkiyeti)
- Tarih (İlgili zamana ya da döneme göndermeler, sürelerin ele alınan olguyla ilişkisi, süreçler, süreçlerin toplumsal yaşamda bıraktığı izler)
- Olay (Olayın konusu nedeni, oluş biçimi, sonuçları, etkileri, toplumsal hafızadaki yeri)

3.4. Dördüncü Aşama: İkonolojik Yorumlama

Son aşamada ise yönetmenin tipografik öğeyi niçin kullandığı hakkında varsayımlarda bulunulabilir ve “*Yönetmenin niyeti ve mantığı ne?*” sorusuna yanıt aranabilir. Üçüncü aşamada tipografik malzeme ile “gerçeklik” arasında kurulabilecek olan bağlar bu aşamada sorgulanabilir. Sonuç olarak da gerçekliğin aktarımına eklemlenmiş olan tipografik öğeler eleştirel bir yaklaşımla yorumlanabilir.

Sonuç

Algılama duyulan, koklanan, dokunulan, denenene ve görülenlerin anlama çevrildiği bir süreçtir. Ancak dış dünyanın algılanmasında ilk basamak ve ağırlık görme eylemindedir. Algılama bireyin sosyo-kültürel durumuna, zekâsına, eğitimine, deneyimlerine, estetik değerlerine ve yaşadığı toplumun değerlerine doğrudan bağlıdır.²⁸ Bir filmin algılanabilmesi için verilmek istenilen içeriğin söylem olarak da gösterene uygun hale getirilmesi gerekir. İzleyiciler bir film ya da televizyon programını oluşturan kodları çözebildiği ölçüde bu kodlarda hedeflenen anlamlara ulaşabilir.²⁹ Her belgeselde, yönetmenin aktarmak istediği gerçeklik bilgisi de kodlar halinde sunulmakta; izleyiciler kodaçıklamayı yapabildiği ölçüde bu bilgilere vakıf olmaktadır. Filmin içindeki kodlardan biri de içinde tipografi barındıran ya da tipografi ile oluşturulan, grafiksel olarak tasarlanmış kodlardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, belgesel filmin içeriğini oluşturan öğelerin bir kısmı ele alınan gerçekliğin bir parçası olarak yönetmenden bağımsız, onun dışında ve çekime hazır olarak vardır. Bir kısmı ise çekim sonrası süreçte yönetmen (ya da tasarımcı) tarafından yaratılarak filme dahil edilmektedir. Bu bağlamda, yönetmen gerçekliğinin ürünü ya da yansıması olan tipografik ve grafiksel öğeler ister istemez belgesel sinemada temel bir kavram olan “gerçeklik” olgusunun somut olarak tartışılacağı bir alan yaratmaktadır: Tipografik seçimler ve uygulamalar neye göre belirlenecektir? Estetik kaygı ile yaratılacak anlam arasında ilişki kurulmaya çalışılırken, gerçekliğin tahrif edilmesi nasıl önlenecektir?

Kuşkusuz, belgesel sinema pür olarak gerçeği anlatamaz; izleyiciye ulaşan film, yönetmenin “gerçek”ten hareketle ürettiği bir “gerçeklik bilgisi”dir. Estetik kaygı ve yaratılacak anlam birbiriyle çok ilgili ama aynı

²⁸ Tevfik Fikret Uçar, *a.g.e.*, ss.60-61.

²⁹ Stuart Hall, “Encoding / Decoding”, *Culture, Media, Language* içinde, ed.: S. Hall vd., (Birmingham: Routledge 2006).

Hakan AYTEKİN

zamanda birbirini çokça çeldire(bile)n öğelerdir. Bir yanda gerçeklik, diğer yanda bu gerçekliği yorumlayan bir yönetmen ve onun yarattığı söz konusudur. Yönetmen gerçeğin hangi yüzüyle yüzleşecek ve izleyiciyi yüzleştirecektir? Filmi için seçtiği sinema dili bu soruların yanıtlarıyla doludur. Canlı tanıkların seçiminden, kullanılan mekânlara, kamera açılarından, çekim ölçeklerine, kurguda tercih edilen planlardan, kurgunun ritmine, temposuna, filmde yer alan tipografiden grafiksel uygulamalara varana dek pek çok unsur bu dilin birer “sözcüğü”dür. Anlam bunların bütünlüğüyle ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan anlam gerçekliğin bağlamına uygun olduğu oranda bu filmin “belgesel” olma değeri artacaktır.

Bu inceleme önerisi Türkiye’deki belgesel filmler üzerine yapılacak bir çalışmada sınanabilir. Böyle bir incelemede örneklem için Türkiye’deki belgesel çeken kişilerin toplandığı gruplar göz önünde bulundurulabilir. Bu bağlamda, Türkiye’deki belgesel film yönetmenleri üretim ilişkileri ve biçimleri açısından yedi grupta toplanmaktadır: Kamu kaynaklarıyla üretim-yayın yapan TRT’de çalışanlar, özel televizyonlarda çalışanlar, kurum dışından kamu kaynaklı ya da özel televizyonlara içerik üretenler, yapım şirketlerine sahip olanlar ya da bu şirketlerde çalışanlar, bağımsız üretim yapanlar, akademisyenler ve amatör-öğrenci olanlar. Tipografinin belgesel filmlerde kullanılma biçimleri ve içerikle ilişkisi bu yedi gruptan örneklerle bakılarak karşılaştırmalı olarak incelenebilir. İnceleme belgesel filmlerin tematik olarak kategorize edildiği bir sistematikte de yapılabilir. Filmlerin yapım yılları bu öğelerin kullanımında önemli değişkenlerden biridir. Tipografik öğeler gelişen teknolojiyle birlikte kullanımı giderek daha çok mümkün olan ve kullanılan öğeler olduğu için bu öğelerin kullanımı günümüze yaklaştıkça artmaktadır.

Çalışmada önerilen ikonolojik-ikonografik analiz yöntemi, belgesel film yönetmenlerinin giriştikleri yeni bir belgesel filmin yapım sürecinde tipografinin kullanımı ve gerçeklik ilişkisi açısından filmin değerlendirmesinde de yol gösterici olabilir. Yönetmen böylece ışığın yarattığı anlamla, tipografinin yarattığı anlamı “gerçeklik” bağlamında gözden geçirebilir ve bu iki unsuru birbirine daha uyumlu hale getirebilir.

KAYNAKÇA

Alex W. White, *The Elements of Graphic Design*, (New York: Allworth Press 2002).

Asuman Susam, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2015).

Blain Brown, *Sinematografi*, çev: Selçuk Taylaner, , 3. baskı, (İstanbul: Hil Yayınları 2011).

Caroline Lenette C. “Writing With Light: An Iconographic-Iconologic Approach to Refugee Photography”, *Forum: Qualitative Social Research*, Volume: 17, No: 2, Art: 8, 2016. DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-17.2.2436>.

Defne Özönur (2001) “Bir Görüntü Ögesi Olarak Renk ve Rengin Sinematografik Etkisi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Emre Becer, *İletişim ve Grafik Tasarımı*, 3. basım, (Ankara: Dost Kitabevi 2002).

Gabriela B. Christmann, “The Power of Photographs of Buildings in the Dresden Urban Discourse. Towards a Visual Discourse Analysis”, *Forum: Qualitative Social Research*, Volume: 9 No: 3, Art. 11, 2008, DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-9.3.1163>.

Hakan Aytekin, “Belleğin Peşindeki Sözlü Tarih, Sözlü Tarihin Peşindeki Belgesel Sinema”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Hasan Fehmi Ketenci ve Can Bilgili, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarımı*, (İstanbul: Beta Yayınları 2009).

Hakan Aytekin

Hatice Öz, “Sinema Jeneriklerinde Görsel Tasarım Açısından Grafik Öğelerin Kullanımı”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, 2006, Ankara.

Mustafa Sözen, *Sinemada Renk – Sembolik Anlamlar*, (Ankara: Detay Yayıncılık 2003).

Namık Kemal Sarıkavak, *Çağdaş Tipografinin Temelleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık 2004).

Nedret Öztokat, - Serap Yüzgüller Arsal, “Giotto’nun Ağıt Freskinin İkonografik ve Göstergibilimsel Okuması”, *Sanat Tarihi Yıllığı* (içinde), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, Sayı: 23.

Ragıp İstek, *Görsel İletişimde Tipografi ve Sayfa Düzeni*, (İstanbul: Pusula Yayınları 2004).

Stuart Hall, “Encoding / Decoding”, *Culture, Media, Language* içinde ed. Hall, S. – Hobson, D. – Lowe, A. – Willi, P. (Birmingham: Routledge 2006).

Tevfik Fikret Uçar, *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, (İstanbul İnkılap Kitabevi 2006).

Uğur Kutay, *Gerçeği Öldüren Kamera*, (İstanbul: Es Yayınları 2009).

Ulufur Teker, *Grafik Tasarım ve Reklam*, (İstanbul: Yorum Sanat Yayınları 2009).

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Cyber Feminine Perspective as the Technologic Destination of Femme Fatale: Ghost in the Shell

Ece EROL^(*)

Özet

Bu çalışma, teknolojik kara filmlerden biri olarak kabul edilen ve 2017 yılında Rupert Sanders tarafından yönetilen Ghost in the Shell filmindeki kadın kahramanın, kara film türündeki femme fatale figürü üzerinden yeniden inşasına odaklanmaktadır. 1940'lı yıllarda ortaya çıkan kara filmler, zaman içerisinde bilim-kurgu türüyle etkileşime girerek tech-noir (teknolojik kara film) ya da future-noir (gelecek kara film) olarak adlandırılan distopyan dünyanın betimlenmesinde varlığını sürdürmektedir. Kara filmleri oluşturan figürlerin başında gelen femme fatale'lar bu melez türde yönetmenlerce yeniden yorumlanmış ve teknofobinin bir yansıması olarak farklı bir temsil biçimi ile geleceğe dair insanoğlunun kaygı ve korkularının yansıması olmuştur. Çalışma, sonuç olarak, teknolojik gelişmeler sonucu insan elinde mekanikleşen kadının, alışıl gelmiş temsillerinden farklı bir tasvir eğilimine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tech-noir, Femme Fatale, Bilim-kurgu, Kara Film, Ghost in the Shell.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 16.03.2018

Kabul Tarihi: 18.05.2018

(*) Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü,
eceeroll@hotmail.com.

Abstract

This study focuses on the reconstruction of the female hero in the film called Ghost in the Shell, which is considered one of the technological film noirs and directed by Rupert Sanders in 2017, over the femme fatale figure in the film noir type. Film noirs which emerged in the 1940s continue to exist in the description of the dystopian world called tech-noir or future noir by interacting with science fiction over the years. The femme fatale, one of the leading figures of film noirs, has been reinterpreted by directors in this hybrid type and has been a reflection of human beings worries and fears for the future with a different form of representation as a reflection of the technophobia. The study, as a result, points to a tendency to a different portray than the usual representations of mechanized woman created in the hands of human being as a result of technological developments.

Keywords: Tech-noir, Femme Fatale, Sci-Fi, Film Noir, Ghost in the Shell

Giriş

Sinema, herhangi bir devinimi düzenli aralıklarla parçalara bölerek bunların resimlerini saptamak, ardından gösterici aracılığıyla bu resimleri karanlık bir salonda görüntülük üzerine yansıtarak devinimi yeniden oluşturabilmek olarak tanımlanabilir.¹ Popüler kültürün diğer biçimlerine oranla sinema, duygusal katılımı daha yoğun ve yetkin olarak seyirciye aktarır. Bu duygusal aktarım ardından meydana gelen rahatlama hissi, adeta modern dünyanın “zevk iksiri” haline gelmiştir.² Öte yandan duygusal gereksinimlerin değişken olması, türlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³ Sinemada tür kavramı, konu açısından benzer özellikler barındıran, ortak yol ve yöntemlere sahip, denenmesi sonucunda zarar riski düşük filmleri kapsayan bir terim olarak ortaya çıkmıştır.⁴

¹ Nijat Özön, *Sinema Sanatına Giriş*, (İstanbul: Agora Kitaplığı 2008). s.4.

² Nilgün Abisel, *Popüler Sinema ve Türler*, (İstanbul: Alan Yayınları 1995). s.7.

³ Nilgün Abisel, *a.g.e.*, s.8.

⁴ *A.g.e.*, s.22.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Fransızların Amerikan filmlerini izlemesi sonucu Fransa'da "kara film" terimi ilk kez ortaya atılmıştır. Diğer bir anlamda kara film, yönetmenlerin Hollywood uluslararasılığına duydukları bağlılıkları gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayan ve eş zamanlı olarak savaşın uzun dönem etkilerini Amerikan Çağı denen yeni küresel döneme dair değerlendirmelerini dillendirebilmeyi mümkün kıldığı için uluslararası geçerliliği olan bir türdür. Hollywood'da kendini gösteren bu tür, savaş öncesi Fransız şiirsel gerçekçiliğinden ve Halk Cephesi sinemasından olduğu kadar Amerikan suç romanlarından da kimi öğeler içermektedir.⁵ 1950'lerin sonunda sessizliğe bürünen kara filmler 1960'lı yıllarda Hollywood'un estetik yenilenme dönemi ile birlikte "yeni kara filmler" olarak kendini yeniden göstermiştir. Bunun en önemli tetikleyicisi Avrupa sanat sinemasının, özellikle de Fransız Yeni Dalga akımının yeni nesil Amerikalı yönetmenler üzerinde bıraktığı etki olarak ifade edilebilir.⁶

Yeni kara filmlerin karanlık dünyası ve gangster öykülerinden aldığı ilham zamanla yeni imgelere ihtiyaç duymuştur. Farklı türlere eklenerek kendini bulunduğu çağın göstergelerine, kavramlarına ve göndermelerine adapte eden kara filmler, rotasını bilim-kurgu filmlerinin fütüristik distopyan dünyasına çevirmiştir.⁷ Bilim-kurgu ve kara film türünün birleşiminden oluşan teknolojik kara filmlere *Blade Runner*'ın (*Bıçak Sırtı*, Ridley Scott, 1982) hemen ardından çekilen *The Terminator* (*Yokedicci*, James Cameron, 1984) ve *RoboCop* (*Robot Polis*, Paul Verhoeven, 1987) örnek olarak gösterilebilir.

Kara filmler bir yandan hibritleşirken, eş zamanlı olarak temelini oluşturan figürler de *-femme fataleler*, gangsterler, dedektifler- içinde bulunduğu çağın toplumsal ve kültürel değişimlerden nasibini alan

⁵ Jennifer Fay ve Justus Nieland, *Kara Film*, (İstanbul: Kolektif Yayınları 2014), s.47.

⁶ A.g.e.,s.141.

⁷ Selda Tan Özdemir, *Kara Filmler Neo-Noir'dan Future Noir'e*, (İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın 2003), s.92.

yönetmenlerce yeniden yorumlanmıştır. 1970'lerde yükselişe geçen feminist sinema kuramı ile toplumsal cinsiyetin çeşitli temsilleri ön plana çıkmıştır.⁸ *Femme fatale*in ölümcül cinsellik anlatımı teknolojik kara filmlerde hazdan ve cinsellikten soyutlanmıştır.

Çalışmada öncelikle kara film türüne değinilmektedir. Sonrasında *femme fatale* figürü, teknolojik kara filmler ve teknolojik kara filmlerdeki *femme fatale* temsilleri irdelenmiş, son kısımda ise *Ghost in the Shell* filmi analiz edilmiştir. Filmin analizinde içerik analizi ve söylem analizi üzerinden çözümleme yapılmıştır. Sonuç bölümünde, elde edilen veriler ışığında film üzerinden *femme fatale* figürünün temsilindeki dönüşen kadınlık olgusu tartışılmıştır.

Kara Film Türü

1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve sonrasında yaşanan savaş ortamının yarattığı karamsarlık öncelikle kendini edebiyat alanında göstermiştir. Dönemin mutsuz dünyasının resmedildiği *Série Noire* adı verilen polisiye romanlar, kara filmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Özellikle Amerika'da Dashiell Hammett, James Cain, Elmore Leonard ve Raymond Chandler gibi yazarların kaleme aldığı birbirinden farklı polisiyeler bu dönemin puslu havasını ve pesimistliğini oldukça etkili bir biçimde gözler önüne serer. Kara filmin temelini oluşturan filmlerin büyük bir çoğunluğu bu romanların uyarlanmasından oluşmaktadır. Büyük Buhran'ı izleyen 1930'lu yıllar, gerçekçilik anlayışının ön plana çıktığı ve bunu bir dizi sanatsal pratikle bütünleştirerek tanık olduğu kabuk değişimine sahiplik etmiş bir dönemdir. Bu süreç içerisinde modernizm ile birlikte gerçekçilik de belirgin bir biçimde kara bir tona geçiş yapmıştır.⁹

1946 yılının yaz aylarında Paris'te, *The Maltese Falcon* (Malta Şahini, John Huston, 1941), *Laura* (Kanlı Gölge, Otto Preminger, 1944), *Murder, My Sweet* (Cinayet Tatlım, Edward Dmytryk, 1944), *The Woman in the*

⁸ Jennifer Fay ve Justus Nieland, *a.g.e.*,s.159.

⁹ *A.g.e.*,ss.20-21.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Window (*Penceredeki Kadın*, Fritz Lang, 1944) ve *Double Indemnity* (*Çifte Tazminat*, Billy Wilder, 1944) filmlerinin üst üste gösterime girmesiyle birlikte Fransız sinema seyircileri Amerikan sinemasında yeni bir tür keşfetmiştir. Dönemin ilgi gören polisiye romanlar serisine sinemanın kayıtsız kalamayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu filmlerde, alışlagelmişin dışında sert tonlar ve eşsiz şehvetli bir kötülük yer almaktadır. *Film Noir* (Kara Film) kavramını ilk kullanan ve bu tarzın belirgin özelliklerinin ilk farkına varanlardan biri olan Nino Frank, *Malta Şahini* ve *Çifte Tazminat* filmlerinin polisiye olarak tabir edilmesinin aksine suç-macera ve suç-gizem türlerinde olduklarını ileri sürmüştür. Bu tutum aynı zamanda bu filmleri kavrayamayan tür eleştirmenlerine de bir tepkidir.

Kara film türüne ithafen yapılmış ilk çalışma ise Raymond Borde ve Etienne Chaumeton'un 1955 yılında birlikte yazdıkları *Panorama du film noir américain* adlı eser olmuştur. Eserin içeriğinde kara filmlerin hemen hemen hepsinde yer alan şiddet, psikolojik vurgu ve suç konularının ortak olduğu üzerinde durulmaktadır.¹⁰

Série Noire olarak ünlenmiş polisiye romanların sinemaya uyarlanmasından oluşan “kara film” terimi, suç ve çürümenin karanlık yönünü vurgulamak, aynı zamanda pesimist yeraltı dünyasını tanımlayabilmek üzere ortaya çıkmıştır.¹¹ Amerikan sinemasının kendine has çizgisine aykırı ve sapkın olarak değerlendirilen bu filmler, uzun bir müddet İngiliz ve Amerikan eleştirmenler tarafından önemsenmemiştir. Bu durumun en temel sebebi, kara filmin biçeminden ziyade konuyu odak noktaya koyan eleştiri geleneğinin alışlagelmesinden kaynaklanmıştır.¹² 1940'larda değişen tarz ile birlikte savaş filmleri tür kataloğuna eklenmiş

¹⁰ Deniz Girginkoç vd, “Kara Film”, *Sinemada Anlatı ve Türler* içinde, ed. Fatma Dalay Küçük Kurt ve Ahmet Gürata, (Ankara: Vadi Yayınları 2004), s.118.

¹¹ Philip Kemp, *Sinemanın Tüm Öyküsü*, (İstanbul: Hayalperest Yayınevi 2014), s.169.

¹² Deniz Girginkoç, *a.g.m.*, s.119.

Ece EROL

ve bu on yılın sonunda kent sinizminin tuhaf karışımı, karamsar konular ve film *noir* olarak bilinen karanlık gölgeler ortaya çıkmıştır. Savaş-sonrası sinizmi de Amerikan paletine koyu ve kötü bir şeylerin olacağını haber veren renkleri eklemiştir.¹³

Paul Schrader “Notes on Film Noir” adlı makalesinde kara filmi üç döneme ayırmaktadır. İlki “Savaş Dönemi”dir (1941-1946). Bu dönem içerisinde özel dedektifleri ve yalnız kurtları barındıran, Michael Curtiz ve Tay Garnett gibi yönetmenlerin yer aldığı filmlerden oluşan periyottur. Genellikle stüdyoda çekilen “Savaş Dönemi” filmlerinde diyaloglara aksiyondan daha fazla yer verilmiştir. İkinci dönem olan “Savaş Sonrası Gerçekçi Dönem” (1945-1949) daha az romantik kahramanların yer aldığı; politik yolsuzlukların, sokaklardaki suçun ve polisiye rutinlerinin seyirciye sunulduğu filmleri kapsar. Üçüncü dönem “Psikotik Aksiyon ve İntihar Eğilimli Dönem”dir (1949-1953). Son dönem, kara filmler içinde en estetik ve sosyolojik keskinliğin vurgulandığı dönem olmuştur. Bu filmlerde acı verici bir kendi farkındalığı, ümitsizlik ve uyumsuzluk ön plandadır.¹⁴

İlk çekilen kara filmler, B tipi olarak adlandırılan büyük yıldız oyuncuların yer aldığı, yetersiz imkânlar eşliğinde çekilen ve “beyazperdede şiddeti görmeyi seven” belirli bir kesime hitap eden filmlerden oluşmaktadır.¹⁵ Bu tür, zamanla kendine dünyanın acımasızlığını, kirli ve bozulmuş düzenini, gittikçe kötüleşen yaşam düzeninde güvenin, inancın, saflığın ve umudun kaybedilişini; gangsterler, dedektifler, *femme fatale*ler (öldüren cazibe), katiller ve düzenbazlar aracılığıyla göstermeyi bir misyon haline getirmiştir.

¹³ James Monaco, *Bir Film Nasıl Okunur?*, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık 2002),s.285.

¹⁴ Barry Keith Grant, *Film Genre Reader IV*, (Austin: University of Texas Press 2012). ss.266-278.

¹⁵ Ufuk Güral, *Sinema Tarihi*, (Ankara: Detay Yayıncılık 2013),s.22.

Raymond Durnat ve Paul Schrader gibi eleştirmenler, kara filmi suç filmleri kategorisinde dönemsel ya da biçimsel bir değişim olarak tanımlamaktan kaçınmışlardır. Onlar daha çok bu dönemi genel hatlarıyla aşırı karmaşık bir “ton” ve “ruh hali”nin ön plana çıkması olarak görmüşlerdir. Durnat ve Schrader’a göre kara filmler sadece ikonografik unsurların ve görsel üslubun stratejileriyle ilişkili değil aynı zamanda anlatı motiflerinin ya da senaryonun irdelenen konuyla ilgili anlatımsal bir sürecidir.¹⁶ Kara filmin içerdiği kasvet mekânlardan karakterlere, ışıktan kamera hareketlerine kadar etki etmiştir. Kara filmi konu alan hikâyelerde hiç kimse masum değildir, tüm karakterler birbirlerine karşı güvensiz, şüpheli ve aldatılmaya hazır ilişkiler içindedir.

Hard boiled adı verilen ekol içinde yer alan ve Amerikan polisiye romanlarına farklı bir bakış açısı getiren Dashiell Hammett’in *Red Harvest* (Kızıl Hasat, 1929) ve James M. Cain’in *The Postman Always Rings Twice* (Postacı Kapıyı İki Kere Çalar, 1934) romanları kara filmler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle kara filmlere büyük ilham veren ve çeşitli ülkelerde sinemaya uyarlanan Postacı Kapıyı İki Kere Çalar kitabı, *noir*ların uluslararası karakterine iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Film, Büyük Buhran yıllarında kaleme alınmıştır. Olay örgüsü köklerini kaybetmiş karakterler, şehvet, rahatsız edici bir modern varoluş ve tesadüfler üzerine kurulmuştur.¹⁷

1950’li yılların sonunda Orson Welles tarafından çekilen *Touch of Evil* filmi ile klasik kara dönemin sonlandığı kabul edilir. 1970’li yıllarda kara filmlerin geleceğinin tehlikeye girdiği düşünülürken, kara filmin tüm unsurları kendini yeniden keşfederek yeni kara filmleri oluşturmuştur. Yeni kara filmler, bünyesinde *femme fatale*ler, dedektifler ve anti-kahramanlar gibi klasik dönem kara filmlerinin figürlerine yer

¹⁶ Frank Krutnik, *In a Lonely Street: Film Noir, Genre, Masculinity*, (New York: Routledge Press 2010), s.19.

¹⁷ Jennifer Fay ve Justus Nieland, *a.g.e.*, ss.22-23.

verse de büyük farklılıklar barındırmaktadır. Öyle ki karakterler bu geçiş sürecinde epistemolojik olarak yoğun bir duygusallık içinde olmasa bile kendine karşı bir “bölünmüşlük” yaşamaktadır. Bu nedenle zamanla yaşadıkları bu iki benlikten biri diğerini arar hale gelmiştir.¹⁸ Temelini klasik kara filmlerin omurgasından ve *hardboiled* kurmacalardan alan yeni kara filmlerin temalarının çoğunda, hafıza ve kimlik problemi karşımıza çıkar. Karakterlerin çoğu düşüncesi hatıralarından oluşur ve bu hatıralar aldattıcıdır. Bu tür filmlerde kimlik krizi, hafıza sorunları, cesaret eksikliği ve kararsızlık, karakterlerin eylemlerini ve kişiliğini oluşturan başlıca öğeler arasındadır.

Amerikan başkanı J. F. Kennedy suikasti, Martin Luther King’in öldürülmesi, muhafazakârlığın yükselişe geçmesi, Beat Kuşağı’nın kendini göstermesi, feminizm, 1960’ların öğrenci hareketleri, anti-militarizm gibi benzeri olaylara bağlı olarak yeni kara filmler bulunduğu toplum için bir ayna görevi üstlenmiştir.¹⁹ O günden bu yana pesimist tavrını çeşitli türlerle beslenerek sürdüren kara filmler, bilim-kurgu ile de iç içe geçerek teknolojik kara filmler olarak kendine yeni bir evren temsili yaratmıştır.

Femme Fatale Figürü

Fransızca kökenli olan *femme fatale* terimi, ilişkiye girdiği erkeklere sonunda büyük sıkıntılar yaşatan çekici ve baştan çıkarıcı, felakete neden olan kadın anlamına gelmektedir. Hemen hemen tüm kültürlerin efsanelerinde görülen bir figürdür.²⁰ Kara filmlerin aşka inanmayan, küçümseyici ve katı kalpli erkek karakterlerinin karşısına bu erkekleri baştan çıkararak, ahlaksız, kışkırtıcı, ikiyüzlü *femme fatale*ler çıkmaktadır. Klasik kara filmlerin en bilinen *femme fatale*lerinden bazılarını Ava Gardner (*The Killers*, 1946), Rita Hayworth (*Gilda*, 1946), Lana Turner

¹⁸ Jerold J. Abrams vd, “Space, Time, and Subjectivity in Neo-Noir Cinema”, in *The Philosophy of Neo-Noir*, ed. Mark Conard, (Kentucky: The University Press of Kentucky 2007), s.7.

¹⁹ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*, s.10.

²⁰ Oxford Living Dictionaries, “Femme Fatale”, https://en.oxforddictionaries.com/definition/femme_fatale

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

(*The Postman Always Rings Twice*, 1946), Jane Greer (*Out of the Past*, 1947), Lizabeth Scott (*Too Late For Tears*, 1949) ve Gene Tierney (*Laura*, 1944) oynamıştır.

Bu ölümcül cazibeli kadınların, isteklerine boyun eğen, onları iradelerinin kurbanı yapan, erkek kahramanları kara dünyaya iten en temel neden, *femme fatale* kendisidir.²¹ Kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için erkekleri birer araç olarak kullanan bu kadınlar, çoğu zaman cinsel cazibelerini ve sınır tanımayan kötülüklerini devreye sokarak başarılı olurlar. Kara film kadınları, erkekler için arzulanan bir nesne, sunulan bir ödüldür. “Erkek bakışı kendi fantezisini, uygun biçimde şekillenmiş dişi figüre aktarır. Geleneksel teşhirci rolleri içinde kadınlar, bakıla-sılık mesajını veren, güçlü görsel ve erotik etki amacıyla kodlanmış dış görünüşleriyle aynı anda hem bakılan hem teşhir edilendir.”²² Kadının kendi başına bir önemi yoktur. Cinsel nesne olarak sunulan kadın, erotik temsilin ana motifidir. Geleneksel bağlamda sergilenen kadın hem perdedeki öykü içerisinde yer alan karakterler için, hem de izleyiciler için erotik bir obje olarak iki işlev görür.²³

“Kahramanın ölümcül kadına duyduğu arzu, romantik aşkın sınırlarını geçerek adeta bir saplantıya dönüşmektedir. Bu arzu; evli bir kadına karşı duyduğu, işiyle ilgili sorumluluklarını aksattığı ya da ilişki evlilikle sonuçlanmadığı için sapkındır. Çoğu zaman kahraman bu durumun farkındadır. Ancak kendisini ölümcül kadının çekiciliğinden alıkoyamaz.”²⁴

Çoğu klasik kara filmde *femme fatale* karakteri kendini sadece özgürlüğüne adanmıştır. Nadiren bir polis tarafından yakalanır ya da bir kahraman tarafından yolundan çevrilir. Ataerkil aile yapısına zıt olarak

²¹ Deniz Girgincoç, a.g.m.,s.138.

²² Yıldız Derya Birincioğlu, “Görsel hazzın dişil örüntüleri: Mavi Kod (Code Blue)”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 2017, 288-302, ss. 4, 291-292.

²³ Laura Mulvey, *Görsel Haz ve Anlatı Sineması*, çev: Nilgün Abisel, 25. *Kare*, 1997, Sayı:21, 2-10, ss.5-6.

²⁴ Deniz Girgincoç, a.g.m.,ss.140-141.

femme fatale, kendi benliğini ortaya koyar. “Feminist eleştirilenlerce sık sık yinelenildiği gibi, bu öldürücü kadın imajı, ehlileşmiş, aile hayatının gündeliğine boyun eğmiş ve toplumsal olarak en merkezinde durduğu halde yaşamın karar alma mekanizmasında en uzaktaki imge olarak tutulan kadının varlığına güçlü bir tehdit olmayı sürdürür”.²⁵

Kara filmlerdeki *femme fatale*ler tamamıyla saf ya da büsbütün şeytani planlar yapan karakterler olabilirler ancak ne olursa olsun motivasyonları ve planları iyi hesaplanmıştır. Çoğu zaman *femme fatale* karakterinin kendisinin ya da *femme fatale* rolüne bürünen aktrisin birer takma adı olur. Bunlara örnek olarak Rita Hayworth-Ölümçül Gilda ve aşk tanrıçası, Marlene Dietrich- dünyanın kraliçesi ve mükemmel *femme fatale*, Grace Kelly- ipeksi nemfomanyak, Jeanette McDonald- demir kelebek, Lana Turner- tatlı *fatale* kız, Claudette Colbert- tehlikeli Lily verilebilir. 1930 yılında çekilen *Der Blaue Engel* (*Mavi Melek*, Josef von Sternberg) filminde Marlene Dietrich’in canlandığı ve barda çalışan bir dansçıyı oynayan Lola, *femme fatale* figürünün ilklerinden sayılmaktadır.²⁶

Teknolojik Kara Filmler

Klasik kara film döneminin 1940’larda sona ermesinin ardından 1980’lerde yakın gelecekteki fütüristik zaman tasviri anlamına gelen ‘Cyberpunk (Siberpunk)’ temsilcileri siber çağı inşa ederler.²⁷ William Gibson’ın *Neuromancer* romanı da bu akımın başlamasında öncü olmuştur. 1960’ların uzay çağı imgeleri yerini kapitalizme, karşıt kültürlerle ve pop kültürüne bırakmıştır. Cyberpunk’ın sosyal değişim çağrısı Gibson’ın romanından sonra beyazperdeye taşınır. Bilim-kurgu ve onun alt türü denebilecek cyberpunk filmlerinde insan bedeni ve aklı, biçimlendirilebilir, üzerinde oynanabilir bir yapıya sahip olarak tasvir

²⁵ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*, s.53.

²⁶ Ufuk Güral, *a.g.e.*, s.24.

²⁷ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*, s.113.

edilir. Biçimlendirilebilir olması hem teknolojik kullanıma ve bilimsel akla hükmedebilme, hem de iktidar sahibi olma ve iktidarın kurduğu sistemde giderilebilmesi güç zararlar verebilme olanağı vermesi ile ilintilidir. Bununla birlikte teknolojinin kendisi olağanüstü bir dönüştürücü güç olarak hem tedirginlik hem de büyülenme duygusu yaratan ikili bir görünüm üzerinden tanımlanmaktadır.²⁸ Bu dönemde çekilen cyberpunk filmlerinde özellikle sokak serserileri ve sistemin dışında kalanlar göze çarpar.²⁹ Başka bir deyişle cyberpunk filmleri, “teknoloji ile özünü yitiren toplumun, tarihinden, benliğinden ve kimliğinden uzaklaşan insanın yansıması”dır.³⁰

Teknolojik kara filmler, kara film unsurları ile bilim-kurgu türünün etkileşimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bilim-kurgu sineması bir diğer adıyla ütopyik sinema, toplumsal düşüncelere ve gerçekliklere diğer türlere nazaran daha belirgin biçimde yer verir. Aynı zamanda bu tür, kendine has bir sinema dünyası kurarken ve tasarlarırken de gerçekliğin koyduğu sınırlardan hiç zorlanmadan kolayca kurtulabilir. En sıradan bilim-kurgu filmlerinde dâhi insanın dünya ve hayat ile olan hesaplaşması, yaşadığı evreni kavrayıp özümseme çabası konu edilmiştir. Diğer türlere oranla, bilim-kurgu sinemasında verilmek istenen şey yüzeydedir ve seyirciye kendini herhangi bir çaba göstermeksizin ele verir.³¹ Muhafazakâr bir anlatının aksine anti-ütopyan filmler çok uluslu şirketler, otoriter veya totaliter yönetimler üzerinden kapitalizmin neden olduğu eşitsizliklerin ve yıkımların bir yansımasını sunar.³²

²⁸ Aslı Favaro, “Bilimsel Tahakküme Karşı Bireyselleşme: Kopya Bedenler ve The Island”, *Yeni Düşünceler*, 2017, sayı:8, 10-22, ss.12-13.

²⁹ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*, ss.102-103.

³⁰ *A.g.e.*, ss.107-108.

³¹ Bernhard Roloff ve Georg Seeblen, *Ütopik Sinema*, çev. Veysel Atayman, (İstanbul: Alan Yayıncılık 1995), s.8.

³² Aslı Favaro, *a.g.m.*, s.12.

Teknolojik kara filmler kabul görmüş bilim-kurgu değerlerinin aksine *Star Wars (Yıldız Savaşları)* ya da *Star Trek* serilerindeki iyiye eğilimli robotlar ya da yaratıklara yer vermez. Daha çok teknolojinin gelişmesi ile yalnızlaşan insanın hâkimiyeti altında olan robotlara karşı insan-sibernetik organizma savaşına karşı uyarıda bulunur ve pesimistik bir gelecek çizer. Yirminci yüzyıl, insanlığı ve insan toplumunu yücelten modernizmle birlikte sonlanırken, tasvir edilen distopik evrende postmodernizm ile insan doğasına uyarıda bulunur. Artık modernist üsluplar postmodernist kodlar haline gelmiştir. Postmodernizmin kuşkucu tavrı, teknolojik kara filmlerde de kendini yoğun bir biçimde hissettirir.³³ Bu tutumun asıl nedeni, insanoğlunun kendinden bekleneni başaramamış olması sonucu inanç ve değerler sisteminin çöküşüdür. Artık insanoğlunu gelecekte daha şüpheli ve güvensiz bir dünya beklemektedir.

Simülasyonlar ve gerçekliğin yerini alan imajlar, postmodernizmin sinemaya yansıyan unsurlarının başında gelir. Örneğin *Bıçak Sırtı* filminde yer alan androidlerin üretimindeki ustalık sayesinde androidler ve insanlar birbirinden ayırt edilemez hale gelmiştir. Böylece “gerçek” olanı önceleyen modeller olarak bu “kopyalar”, zamanla toplumsal düzene egemen olmaya ve toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başlamıştır.³⁴ Bu sibernetik organizmaların gelecekteki olası tehditlerine karşı ise bilim-kurgu yazarı Isaac Asimov’un 1942 yılında Üç Robot Yasası’ndan ilham alınarak birtakım önlemler alınmıştır. Asimov’un yasalarına göre:

1- Bir robot, bir insana zarar veremez ya da bir insanın kendine zarar vermesine seyirci kalmazdı,

2- Bir robot, birinci yasayla çelişmediği sürece insan emirlerine uymak zorundaydı,

3- Bir robot, birinci ve ikinci yasayla çelişmediği sürece kendi varlığını korumakla mükellefi.

³³ Dilek Özhan Koçak, “Sinemada Postmodernizm”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, (5)/2: 65-87, ss.68-74.

³⁴ A.g.m., s.81.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Bu yasalardan ilham alınarak çekilen bilim-kurgu ve teknolojik kara filmlerin hemen hemen tümünde robotlar imal edildikleri anda bu yasalarla kodlanarak etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır.³⁵ Asimov, bir süre sonra bu yasaların yetersiz kaldığını düşünerek ek bir yasaya daha gereksinim duydu. Ancak bu yasayı “dördüncü bir yasa olarak belirtmek yerine, ondalık sistemde ardından gelen sayıyı büyüten bir sayı olan “0” olarak belirledi. Sıfırıncı yasaya göre “*Bir robot, insanlığa zarar veremez ya da insanlığın zarar görmesine seyirci kalmaz*”dı.³⁶ Bu yasa, üstün nitelikli tekil insanı daha geniş bir çerçevede güvence altına almasının yanı sıra insanoğlunun olası robot tehdidi karşısında toplu hareket etmesi gerektiğine de göndermede bulunmaktaydı.

İnsan kontrolünde yaratılan robotların hiçbir duygusu yoktu ve temel varoluş nedenleri ya diktalara hizmet etmek ya da mevcut düzenin korunmasını sağlamaktı. Empati ya da kararsızlık yeteneğinden yoksun olduklarından dolayı görevlerinden vazgeçemezlerdi. Bu robotlar aldıkları herhangi bir zarara karşı ya vücutlarını donatan sistemle kendilerini yeniler ya da imal edenler tarafından yeniden programlanırlardı. Kimi sibernetik organizmalar insan ve robot karışımıydı. Örneğin *Robot Polis* sibernetikleri, robot teknolojisi yardımıyla yarı insan yarı robottan oluşmaktaydı. Karşılaştıkları her durumun sonucunu stratejik olarak hızlıca hesaplayabilmesi bu robotların insanoğluna karşı en büyük avantajıydı. Öte yandan yarı insan-yarı robotların en büyük avantajı ise insan zihninin yaratıcılığından gelmekteydi.

*Tech-noir*ın doğuşu gerçekliğin aşıldığı ve düşselin mekanikleştirildiği evrene karşı alternatif bir bakış açısı olarak meydana gelmiştir. Artık biyoteknoloji aracılığıyla yaşam standartları mükemmele yakın bir

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

³⁵ Loren Means, “Do Androids Cathect?”, *YLEM Journal*, 2003, Number:2, Volume:23, 9-14, ss.9-10.

³⁶ Melih Erdoğan, “Sıfırıncı Yasa”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2017, 19(3), 746-759, s.757.

haldedir.³⁷ Kimi zaman yarı insan kimi zaman da tamamen mekanik robotlardan oluşan bu dünyada hafıza önemli bir yer taşır. Bunun nedeni hatıraların istenmeyen davranışlara veya itaatkârsızlığa neden olmasıdır. İnsan ve sibernetik organizma arasındaki savaşta en önemli unsur hafızanın silinmesinde yatar. Böylece varoluşsal sorular sorgulanmaz ve olası kimlik problemlerinin önüne geçilmiş olur. “Popüler motifi robot, cyborg ve android olan öyküler içeriğinde yalnızca teknolojiyi değil, ideoloji ve teolojiyi de irdeler”.³⁸ Zaman zaman, kendi iradesiyle hareket edemeyen robotlar, bilinmeyen bir korku ile birlikte harekete geçerek yaratana karşı kendi türünü savunur. Acziyetlerinden sıyrılmış olan robotların başkaldırısı ve insanoğlunun savaşı teknolojik kara filmlerin gelecekte insanoğlunu bekleyen tehlikeye karşı farkındalığını arttırmaya çalışır. Böyle bir durumda anti-ütöpik evrenin tasarladığı dünyada insanoğlu kendi yarattığına karşı yok oluşunu seyreder. Bu türün temsilcileri çekilen filmlerde tekno-geleceğe dair olası senaryoları görselleştirir. Paranoyanın hâkim olduğu bu distopik evrende insanoğlu kayıtsızlık içinde kayboluşa doğru, kontrolünü kaybedip teknolojiye yenilir.³⁹

Teknolojik Kara Filmlerde Femme Fatale Temsilleri

Fritz Lang tarafından 1927 yılında çekilen ve doğrudan Alman Dışavurumculuk akımının etkilerinin açıkça görüldüğü *Metropolis* filmi içerisinde kadın cinsiyetçiliğine dair geleneksel bir ikiliği barındırır. Bunlardan ilki klasik anne modeli (ki bu durum onları el değmemiş bir azize konumuna yerleştirirken), diğeri baştan çıkarıcı fahişe tasviridir. *Metropolis* filmindeki Maria karakteri bir yandan toplumun olmasını istediği “iyi” insanı temsil ederken bir yandan da üst ve alt sınıfı açık erotizmiyle kontrol eden “kötü” robotu temsil etmektedir. Sinema tarihinin ilk robot kadını Maria’nın asıl dizayn edilme amacı alt sınıftaki işçilere yol göstermek ve onları olası bir ayaklanmaya karşı durdurmaktır. Ancak

³⁷ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*, ss.122-123.

³⁸ *A.g.e.*, s.139.

³⁹ *A.g.e.*, s.178.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Maria'nın bir robot olarak bile erotik gücü ve etkileyici tavırları sadece alt sınıf işçileri etkilemekle kalmamış üst sınıf insanları da kuşatmıştır. Bu çerçevede Maria hem "iyi bir insan" özelliği taşıırken hem de "şeytani bir robot" tezatlığını barındırır. *Metropolis*'in Maria ile somutlaştırdığı erotik, duygusal söylem 1997 yılında Luc Besson tarafından çekilen *Fifth Element* filminde bedenlenir.⁴⁰

Eski kara film döneminin sona erip, yeni kara filmlerin kendini gösterdiği dönemin ürünleri olan *Bıçak Sırtı*, *Brazil* (Terry Gilliam, 1985) ve *Dark City* (*Gizemli Şehir*, Alex Proyas, 1998) filmlerindeki *femme fatale* tasvirleri artık geleneksel olandan ayrılmış bir şekilde karşımıza çıkar. Örneğin *Bıçak Sırtı* ve *Gizemli Şehir* filmlerindeki kadın karakterler seyircinin alışık olduğuna inandığı bir *femme fatale* figürü çizerken aniden her ikisini de erkek liderlerinin çıkarlarına ters düşerken buluruz. *Bıçak Sırtı*'ndaki Rachael başlangıçta kan kırmızı ruj ve dudakları arasındaki sigarası ile klasik *femme fatale* modasına uygun kadınsı bir görünümle karşımıza çıkar. Ardından Deckard'ın hayatını kurtardıktan sonra *femme fatale*lerde görülmeyen bir şekilde savunmasız hale gelir ve Deckard'ın korumasına ihtiyaç duyar. *Gizemli Şehir*deki Emma ise ilk olarak kara film döneminin sıkıntısını yansıtan dumanlı bir gece kulübünde şarkı söylerken izleyiciyi karşılar. Gölgede kalmış müzisyenlerin önünde tam da klasik *femme fatale*e yakışır şekilde dikkat çeken bir figür olarak durur.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

Kabuktaki Hayalet Filminin Kara Film Femme Fatale Figürü Üzerinden İncelenmesi

Film 1995 yapımı Mamoru Oshii'nin animasyonundan beyazperdeye uyarlanmıştır. 9. Birlik Özel Görev gücünün başında yer alan Binbaşı (Scarlett Johansson) bir teknoloji dehası olarak Dr. Ouelet (Juliette Binoche) tarafından özel operasyonlarla meydana getirilmiştir. Filmde bu insan-cyborg hibritinin, suçluları çalıştığı devlet adına yakalaması sırasında öğrendiği geçmişi konu alınmıştır. Binbaşı, ameliyat masasında

⁴⁰ Selda Tan Özdemir, *a.g.e.*,s.170.

uyandığında geçmişine dair hiçbir şey hatırlamamaktadır. Tek bildiği ailesi ile birlikte geçirdikleri kaza sonucu kendisinin beyninin kurtarılabilmiştir. Vücuduna dair geri kalan her şey mekaniktir. Devlet adına “Puppet Master” kod isimli hackerı yakalamakla görevlendirilmiştir. Görev arkadaşı Batou da (Pilou Asbæk) geçmişine dair bölük pörçük anılar hatırlamaktadır. Binbaşı, Puppet Master’ı yakalamak için başladığı görevde Kuze’nin -Puppet Master- (Michael Pitt) kendisi gibi bir insan-cyborg olduğunu ve kendinden önce Kuze gibi birçok hatalı üretim yapıldığı gerçeğiyle yüzleşir. Binbaşı, denemeler içerisinde tek başarılı olandır. Dr. Ouelet’ten öğrendiklerini onaylaması üzerine devlete karşı kendi türünü koruma savaşına girer. Gerçek kimliğini öğrenir. Böylece sistemin içerisinde, sistemin hem insanlığı hem de kötüye kullanımını eleştiren bir yapıya dönüşür.

Filmde, teknolojiye teslim olan sisteme dair bilim-kurgu öğelerinin yanı sıra kara filmlerin kendine has unsurları bir arada kullanılmıştır. Kara filmlerin pesimist, umutsuz ve karanlık dünyası filmin konusu ve teması açısından benzerlik göstermektedir. Yeni kara film dönemindeki *femme fatale* figürü *tech-noir*larla birlikte önemli bir kırılma noktası yaşamıştır. Yeni kara filmlerde *The Last Seduction* (Son Tahrik, John Dahl, 1994) filminde olduğu gibi öldüren cazibeler artık daha maskülen ve kendi çıkarları etrafında olayları şekillendiren karakterlerdir. İyi ve kötü arasındaki ayırım saydamlaşmıştır.

Filmin iki ana karakteri protagonist Binbaşı ve antagonist Kuze’dir. Önceleri kanunu ve mevcut değerleri korumak için görevlendirilmiş olan Binbaşı, Kuze’yi tanıyıp geçmişindeki bağı çözünce kendi türüne sahip çıkar. Böylece filmin başında görülen protagonist karakter antagoniste dönüşür. Kara filmlerde, hikâye boyunca karakterlerin birbirlerine olan güvensizlikleri sürer. Şimdiki zamanın tekinsiz dünyasının aynası olur. Filmde de aynı şekilde karakterler arası güvensizlik ve tekinsiz dünya gelecekte yaşanmaktadır. Güvenilirlik dengeleri sürekli değişmektedir.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Örneğin Binbaşı, Dr. Ouelet'in ona doğruları söylediğine inanır ancak filmin sonunda kendisine anlatılan her şeyin bir yalandan ibaret olduğunu bizzat Dr. Ouelet'ten öğrenir.

Hélène Cixous, Luce Irigaray, Gayatri Chakravorty Spivak ve Judith Butler gibi son dönem feministler bedeni “*tarihin ve kültürün dışında biyolojik bir veri ve tabula rasa gibi gören beden/ruh, doğa/kültür ikiliğini yineleyen cins/cinsiyet ayrımı bağlamında değil, göstergeler ve temsiliyet ağında etkin bir faillik*” olarak yorumlarlar.⁴¹ Klasik kara film döneminde kadın karakterler, göz alıcı makyajlar ve feminen kıyafetler aracılığıyla “arzu nesnesi” olarak temsil edilirler. Ancak yeni kara film dönemi ile birlikte *femme fatale* karakterler daha maskülenleşmiş tavır ve kıyafetlere yönelmiştir. Filmde, Binbaşı vücudunu en ince ayrıntısına kadar gösteren ve vücudunu tamamen saran ten rengi streç bir *jumpsuit* giymektedir. Ancak vücudunun tamamen mekanik olması onu cinsiyetsizleştirir. Bunun en büyük nedeni, kadın bedeninin yansıtılışındaki tekdüzeliği kırmak ve cinsiyetçi bakış açısına yeni bir yön vermektir. Buradan yola çıkarak toplumsal cinsiyetin “*bireyin istenciyle gerçekleştirdiği bir seçim olmadığı gibi, postyapısalcı kuramların belirttiği türden edilgen bedene dayatılan veya kaydedilen kültürel kodlar da*”⁴² olmadığı anlaşılmaktadır. Luce Irigaray, “kadın cinsiyettir” anlayışına karşı çıkararak kadının aslında ona atfedilen cinsiyet olmadığını savunur. Irigaray’a göre kadın, bedende ötekilik kılığına bürünmüş eril cinsiyettir.⁴³ Bu bağlamdan bakıldığında Binbaşı'nın bedeninin *tech-noir* öğeleri üzerinden farklı edimlerle yeniden oluşturulmuş ve kurgulanmış olduğunu görürüz.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

⁴¹ Semiha Müge Özbay Aydoğan, “Kadın Bedeni Kurguları ve Temsiliyet: 1970 Sonrası Batı Sanatında Bedenlerini Kullanan Kadın Sanatçılar”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.50.

⁴² *A.g.e.*, s.51.

⁴³ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, çev: Başak Ertür, (İstanbul: Metis Yayınları 2016), s.60.

Ece EROL

1980'lerin başında kadın bedeninin fizikselliği, nesnelleştirilmiş ve kalıplaştırılmış temsillerin ağırlığı altında yok olmaya başlamıştır.⁴⁴ Artık kadın bedeninin temsilinde değişen göstergeler önemli bir rol oynamaktadır. Filmde tehlike anlarında Binbaşı tüm vücudunu şeffaflaştırabilme özelliğine sahiptir. Bu özellik, ideolojik olarak kadın bedeni üzerinden söylem üretme potansiyelini güçlendirirken ruh-beden ikiliği açısından da bereketli bir zemin sağlar. Fizikötesi bir gerçeklik ve ölümsüzlük hissi uyandıran beden, ana karakteri anlamlandırmada tanrıça mitine ciddi bir gönderme taşır. Carl Gustav Jung'un ruh imgesi olarak adlandırdığı *anima* figürü ise bu noktada "güzel bir yaratık, tanrıça, melek, kadın" şeklinde ortaya çıkarak izleyicinin bilinçdışına seslenir.⁴⁵ Kadın, çağdaş kullanımda "nesne" kelimesi ile algılanır. Ancak bir nesne, tanımından ötürü – görülebilen, dokunulabilen ya da bir şekilde duyumsanan bir şey- olarak varlığını ortaya koyar, bu yüzden de cismani olarak var olma iddiası taşır.⁴⁶ Filmde Binbaşı karakteri tam da bu bağlamda kadın bedenini seyirlik bir nesne tanımından uzaklaştırır. Başka bir deyişle kendini silmeye ve yıkmaya yönelen kadın, imge olmayı tercih eder gibi görünse de, bu imgeler kesintisiz bir kırılmaya, boşluğa ve yıkıma işaret etmektedir.⁴⁷

Kara film kadınları karakter olarak ruhsuz, yapay ve affetmeyen bir yapı sergilerler. Ancak filmde Binbaşı'nın Kuze ile görüşmesinden sonra affedici yanı ağır basar. Böylece Binbaşı, çoğu kara film *femme fatale*lerine atfedilen soğuk ve duygudan yoksun kadın temsili yapıbozuma uğratır. Geçmişine ve kökenine ilişkin boşluk ve öksüzlüğün tekinsizliği onu bu mesafeli ve yabancı "makine-insan"dan arındırır.

⁴⁴ Gülcan Şenyuvalı, "Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Günümüz Sanatında Değişen Kadın ve Beden İmgesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir 2010, s.34.

⁴⁵ Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, çev: Ender Gürol, (İstanbul: Payel Yay 2006), s.72.

⁴⁶ A.g.y., s.74.

⁴⁷ Semiha Müge Özbay Aydoğan, a.g.y.,s.64.

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Kara filmlerde genellikle erkek başkahramanlar kimlik bunalımı ve hafıza sorunuyla baş etmek zorunda kalan savunmasız karakterlerdir. Ancak Binbaşı'nın hafızasındaki sorun tümüyle onun insanlar tarafından yönlendirilen mekanik bir sistemin etkisi altında olmasından kaynaklanır. Geçmişini hatırlamaması için her gün verilen ilaçlar onu beklenmedik anlarda anlamlandıramadığı görüntülerle karşı karşıya bırakır. Jung'a göre insanın ne olduğunu tanıması ancak gerilime dayanması, ruhsal bozukluğun ortasında ayakta durabilmeye çalışması ve tüm bu keşmekeş içinde hayatına devam edebilmesi sayesinde gerçekleşir.⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında Binbaşı'nın göze çarpan mana kişiliği, onun gerçek bireysel kişiliğini doğurur.

Kara film kadınları erkekleri elde etmek için cinselliğini kullanır. Öte yandan Binbaşı histerik kara film kadınlarının aksine bedensel olarak cinsellikten arındırılmıştır. İğdiş edilmiş kadın cinsel organı bir anlamda Binbaşı'yı salt cinsel bir nesne olma tuzağından kurtarmıştır. Bu nedenle kadın bedenine ait hamilelik, doğum, annelik gibi imgelerden de yoksundur. Tıpkı *Her* (Aşk, Spike Jonze, 2013)'deki Samantha (Scarlett Johansson) ya da *Under The Skin* (Derinin Altında, Jonathan Glazer, 2013)'deki The Female (Scarlett Johansson) karakterlerinde olduğu gibi kadının mevcudiyeti, farklı görünüşlerin işleyişine ve sahteliğine indirgenmiştir.

2000'li yıllarda popülerleşen *Wonder Woman* (Patty Jenkins, 2017), *Underworld* (Karanlıklar Ülkesi, Len Wiseman, 2003), *Lara Croft: Tomb Raider* (Simon West, 2001) gibi filmler kara filmlerin ikonik *femme fatale*ini yeniden inşa etmişlerdir. Alışık olunan toplumsal değerlerle çatışan kadın karakterler artık içinde buldukları fantastik dünyanın mevcut değerlerinin birer savaçsısı ve savunucusudur. Vücutlarını kaplayan seksapel kıyafetlere karşın çoğu kez cinsellikten arındırılmış bir şekilde temsil edilirler. Bununla birlikte cinselliğe ait göstergelerin

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

⁴⁸ Carl Gustav Jung, *a.g.e.*, s.76.

Ece EROL

çoğunlukta olmasına rağmen bu karakterler cinsiyetsizleştirilmişlerdir.⁴⁹ Filmde Binbaşı, Kuze ile mekanikleştirilmeden önce bir ilişkileri olduğunu hatırlar. Geçmişine ve Kuze'ye sahip çıkmak adına yeniden bir araya gelseler de hiçbir yakınlaşma göremeyiz. 1970'li yıllarda yeniden kendini gösteren kara filmlerde *femme fatale* karakterler aile kurmaya, duygusallığa ve üremeye karşı duran bir yapıdadır. Ancak tamamıyla kendi beyni dışında sentetik vücuda sahip bir siber-kadın üremeden yoksundur.

Filmde, Binbaşı tensel temasın ne olduğunu hissedebilmek amacıyla Lia (Adwoa Aboah) isimli bir fahişenin yanına gider. Fütüristik eskort kıyafetler içinde olan Lia'ya yüzündeki maskeyi çıkarmasını söyler. Ardından Lia'nın yüzüne ve dudaklarına dokunduktan sonra "Bu nasıl bir his?" diye sorar. Binbaşı sentetik bedeni içinde hissizleşmiştir. Gelişen teknoloji onun şehvetini ve bedensel hazzını elinden almıştır.

Binbaşı, başlarda insanoğluna hizmet eden bir protagonistken Kuze ile konuşmasından sonra kendi türünü koruma refleksiyle çizgi dışına çıkarak antagonistte dönüşür. Burada Asimov'un sıfırıncı yasasına belirgin bir gönderme bulunmaktadır. İnsan türünü korumaya programlı bu tür, yaşadığı kırılma noktası sonrası yaratana adeta savaş açar. Bu durum Binbaşı'yı sosyal bir problem düzleminden çıkararak kişisel bir mücadeleye sürükler.⁵⁰ Öyle ki Kuze ile karşılaşana dek varlığını ve ruhunu sorgulayan Binbaşı, ghost kimliğinin sınırlarından kurtulup fiziksel dünyaya geçmek amacıyla varoluş çabası içine girer.⁵¹

⁴⁹ Burak Bakır ve Emrah Suat Onat, "Hollywood Sinemasında Baştan/Yoldan Çıkarıcı Kadın Figürünün Dönüşümü", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 8/1, 89-102, s.100.

⁵⁰ Osman Karakülah, "Kabuktaki Hayalet", Erişim 25 Nisan 2018, <http://www.filmloverss.com/kabuktaki-hayalet-ghost-in-the-shell/>

⁵¹ Gökhan Gök, "Kabuk İçindeki Varoluş Çabaları", Erişim 25 Nisan 2018, <http://www.cinerituel.com/2014/02/kabuk-icinindeki-varolus-cabalari-ghost-in-the-shell.html>

Sonuç

Klasik kara film döneminden bu yana kara filmler ve diğer türler birbiri içinde kaynaşarak günümüze kadar gelebilmiştir. Bilim-kurgu ile kara filmlerin melez bir ürünü olan filmde, filmlerdeki *femme fatale* figürünün yerini siber kadınsılık almıştır. Film boyunca kadın karakterin her ne kadar cinselliğe ait göstergeleri çoğunlukta bulunsa da, bu anlamda dişil cinsellik pasifize olmuştur. Yaratılan bu yeni anlam evreninde kadın, erkeklere tuzak kurarak geçmişinden arınmak istemez ya da bunun bir yolu olarak baştan çıkarıcılığını kullanmaz. Organik insanların ve sibernetik organizmaların birlikte yaşadığı bu distopyan evrende *femme fatale*in yerini alan siber kadınsı figür, başlangıçta sergilediği negatif *animayı* köklerine sahip çıkarak pozitif bir hale dönüştürür. Filmde, teknolojinin yarattığı sentetik bedeni sayesinde alışlagelmiş savunmasız kadın figüründen farklı olarak güç unsuruna vurgu yapılmıştır. Protagonistten antagoniste dönüşen karakterde bu güç, daha sonra “*dişi bedenine rağmen iğdiş edilmiş kadın figürünün, fallik, otoriteye karşı koyan bir mücadele aracı*” olarak karşımıza çıkar. Klasik ve yeni kara filmlerdeki yozlaşmış toplumun gittikçe kaybolan ahlaki değerlerine yüz çeviren hatta zaman zaman ona alet olan *femme fatale*in aksine Binbaşı insan-robot ilişkisindeki etik tercihini dönüştürüldüğü bedensel türdeşlerinden yana kullanır. Teknolojik kara filmin bir ürünü olan filmde kadın fiziksel açıdan erkekten üstündür. Üretim yapısı bakımından her ne kadar kadınsı hatlara sahip kostümler içerisinde de olsa bilindik *femme fatale*lerin zarafetinden yoksundur. Bu onu diğer türlerine oranla maskülenleştirmiştir. Filmde, *femme fatale*in teşhir edilen dişil bedeninin aksine mekanik bir vücut sunulmuştur. Kara filmlerde kendini meta haline getiren kadın artık insanoğlunun bir ürünü olarak yeniden oluşturulmuş ve bu algıyı istenç dışı olarak yıkmıştır. Kadını yeniden inşa edip; yeni bir yorumla temsil eden bu teknolojik kara filmde siber kadın, artık insanlar ve mekanik robotlardan oluşan anti-ütopyan evrende duygusuz dünyanın bir temsilcisidir.

KAYNAKÇA

Aslı Favaro, “Bilimsel Tahakküme Karşı Bireyselleşme: Kopya Bedenler ve The Island”, *Yeni Düşünceler*, 2017, sayı: 8.

Barry Keith Grant, *Film Genre Reader IV*, (Austin: University of Texas Press 2012).

Bernhard Roloff ve Georg Seeblen, *Ütopik Sinema*, çev. Veysel Atayman, (İstanbul: Alan Yayıncılık 1995).

Burak Bakır ve Emrah Suat Onat, “Hollywood Sinemasında Baştan/ Yoldan Çıkarıcı Kadın Figürünün Dönüşümü”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 8/1, 89-102.

Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, çev: Ender Gürol, (İstanbul: Payel Yay 2006).

Deniz Girginkoç vd, “Kara Film”, *Sinemada Anlatı ve Türler*, ed. Fatma Dalay Küçükkurt ve Ahmet Gürata, (Ankara: Vadi Yayınları 2004).

Dilek Özhan Koçak, “Sinemada Postmodernizm”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, (5)/2, 65-87.

Frank Krutnik, *In a Lonely Street: Film Noir, Genre, Masculinity*, (New York: Routledge Press 2010).

Gökhan Gök, “Kabuk İçindeki Varoluş Çabaları”, Erişim 25 Nisan 2018, <http://www.cinerituel.com/2014/02/kabuk-icindeki-varolus-cabalari-ghost-in-the-shell.html>

Gülcan Şenyuvalı, “Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Günümüz Sanatında Değişen Kadın ve Beden İmgesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir 2010.

James Monaco, *Bir Film Nasıl Okunur?*, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık 2002).

Öldüren Cazibenin Teknolojik Durağı, Siber Kadınsılık: Ghost in the Shell

Jennifer Fay ve Justus Nieland, *Kara Film*, (İstanbul: Kolektif Yayınları 2014).

Jerold J. Abrams vd, *Space, Time, and Subjectivity in Neo-Noir Cinema*, The Philosophy of Neo-Noir, ed. Mark Conard, (Kentucky: The University Press of Kentucky 2007).

Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, çev: Başak Ertür, (İstanbul: Metis Yayınları 2016).

Laura Mulvey *Görsel Haz ve Anlatı Sineması*, çev: Nilgün Abisel, 25. Kare, 1997, Sayı:21, 2-10.

Loren Means, “Do Androids Cathect?”, *YLEM Journal*, 2003, Number:2, Volume:23, 9-14.

Melih Erdoğan, “Sıfırıncı Yasa”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2017, 19(3), 746-759.

Nijat Özön, *Sinema Sanatına Giriş*, (İstanbul: Agora Kitaplığı 2008).

Nilgün Abisel, *Popüler Sinema ve Türler*, (İstanbul: Alan Yayınları 1995).

Osman Karakulah, “Kabuktaki Hayalet”, Erişim 25 Nisan 2018, <http://www.filmloverss.com/kabuktaki-hayalet-ghost-in-the-shell/>

OxfordLivingDictionaries, “FemmeFatale”, https://en.oxforddictionaries.com/definition/femme_fatale, Erişim 3 Mart 2018.

Philip Kemp, *Sinemanın Tüm Öyküsü*, (İstanbul: Hayalperest Yayınevi 2014).

Selda Tan Özdemir, *Kara Filmler Neo-Noir'dan Future Noir'e*, (İstanbul: Altıkırkbeş Yayın 2003).

Semiha Müge Özbay Aydoğan, “Kadın Bedeni Kurguları ve Temsiliyet: 1970 Sonrası Batı Sanatında Bedenlerini Kullanan Kadın Sanatçılar”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
77-100

Ece EROL

Ufuk Gral, *Sinema Tarihi*, (Ankara: Detay Yayıncılık 2013).

Yıldız Derya Birincioğlu, “Görsel hazzın dişil rntleri: Mavi Kod (Code Blue)”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 2017.

The Ethics of Capital Punishment

İdam Cezasının Ahlakiliği

Ali Abdullah AÇIKGENÇ^(*)

Abstract

Philosophical problems concerning capital punishment involves the understanding of two more significant issues; life and death. Therefore, in this essay our discussion of capital punishment from a moral perspective will depend on what we understand from these two issues. The significant theories concerning the nature of life in the first place can be separated into three: Aristotle's view of life; the mechanical view of life defended by Descartes; Kant's definition as life as "organization". We can add the Darwinian theory of life also as a new perspective which is still changing and evolving. The biological approach of Darwin and later evolutionary biologists is materialist. Since Darwin is searching for the origin of life, his biological explanations will give as a byproduct the nature of life as well. We shall try to argue that if life has a significant meaning then we will try to preserve it. We also need to explain the nature of death. We shall then try to define death. In the final analysis this will bring us closer to analyze capital punishment also from a moral perspective. We have one more point which I would like to discuss: Since religion plays an important role in human life it cannot be neglected in discussions regarding the ethics of capital punishment and therefore we shall try to examine this issue. I would like to show that all these debates are endless and they seem to repeat each other without resolving the problem whether there should be the death

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
101-124

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 20.02.2018

Kabul Tarihi: 25.04.2018

(*) Yıldız Teknik University, M.A. Student in Department of Humanities and Social Sciences, Philosophy.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

penalty or not. There are still many countries where capital punishment is applied nevertheless there are many other countries in which the death penalty has already been lifted and replaced with life imprisonment. My discussion will end with a discussion of how Islam in our culture offers a solution to this problem.

Key words: *Capital punishment, death penalty, value of life, meaning of death, meaning of life, biological perspective in death penalty*

Özet

Ölüm cezası ile ilgili felsefi sorunlar, iki önemli konunun anlaşılmasını içerir; Bu konulardan biri hayat ve diğeri ölümdür. Dolayısıyla, bu yazıda, ahlaki açıdan ölüm cezası konusundaki tartışmamız, bu iki olgudan anladığımız şeylere bağlı olacaktır. Hayatın doğası ile ilgili önemli teoriler ilk etapta üçe ayrılabilir: Aristoteles'in hayat görüşü; Descartes tarafından savunulan mekanik hayat görüşü; Kant'ın hayatı «organizasyon» olarak tanımlaması. Bunlara Darvinci hayat kuramını, halen değişmekte ve gelişmekte olan yeni bir perspektif olarak da ekleyebiliriz. Darwin'in ve daha sonra evrimci biyologların biyolojik yaklaşımı materyalisttir. Darwin yaşamın kökenini araştırdığı için onun biyolojik açıklaması, hayatın doğasını da yan ürün olarak verecektir. Hayatın önemli bir anlamı varsa onu korumaya çalışacağımızı iddia etmeye çalışacağız. Bu ölüm cezası için bir sorun oluşturabilir. Bu noktada, ölümün mahiyetini de açıklamamız gerekir. Daha sonra ölümü tanımlamaya çalışacağız. Nihai analizde bu, ölüm cezasını manevi açıdan incelememizi gerektirecektir. Değınmek istediğim bir başka noktamız daha var: Din, insan hayatında önemli bir rol oynadığından, ölüm cezasının ahlaki olup olmadığı konusundaki tartışmalarda ihmal edilemez ve bu nedenle bu konuyu incelemeye çalışacağız. Bütün bu tartışmaların süregeldiğini ve sorun çözülmeden bu görüşlerin birbirlerini tekrar ettiklerini göstermek isterim. Her halükarda, ölüm cezasının kaldırıldığı ve ömür boyu hapis cezasına çevrildiği birçok ülke olduğu gibi hala ölüm cezası uygulanan birçok ülke de

bulunmaktadır. Bu çalışmadaki tartışmam, kültürümüzde İslami'in bu soruna nasıl bir çözüm sunduğuna dair bir tartışma ile son bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm cezası, hayatın anlamı, hayatın değeri, ölüm, ölümün anlamı, ölüm cezasına biyolojik yaklaşım

Introduction

On January 11, 2017, Dylann Roof a twenty two-year-old high school dropout was sentenced to the death penalty. The verdict by the federal court in Charleston South Carolina was unanimous. The jurors noted that he showed no regret or remorse for his hate crime in a historical civil rights church where parishioners accepted him to join them in the prayer service. None of the victims' relatives asked for the death penalty. They only said they would pray for his soul because they believe in the idea that the real judgement will remain in the afterlife.. The issue of capital punishment, as we can see in this incident, involves the understanding of two more significant issues: one is life and the other is death. Therefore, our discussion of capital punishment from a moral perspective depends on what we understand from these two phenomena. In philosophy there are some attempts to define life and death.

1. Definition of Life

a. In Philosophy

In classical philosophy the approach is more on the side of life. For example, Aristotle defines life on the basis of a physical body having a soul. In other words, according to him any physical body that has a soul is a living being.¹ Although Aristotle does not give a specific definition of death we can infer it from his definition of life. For on the basis of this definition we can understand that death is a natural body which has no

¹ We can see this in Aristotle's definition of soul as "entelechy of a natural body endowed with life". *De Anima*, 412 a 27-28; also see 412 b 11ff.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

soul or has lost its soul. On the other hand, according to him there are higher and lower forms of life. The lowest form of life is plant life which is represented by the vegetative soul. The highest form of life is human life represented by the rational soul. The former has no consciousness which arises in the middle form of life represented by the animal soul. In this way these three forms of life, plants, animals and human beings reflect life at different levels. In the moral sense according to Aristotle human life has a value and perhaps we need to evaluate legal penalties including capital punishment rationally in this form of life.

b. In Modern Philosophy

In modern philosophy approach to both of these issues as we shall see now is totally different from the classical approach as represented by Aristotle. In the modern period the significant theories concerning the nature of life can be separated into three: Aristotle's view which we discussed above; the mechanic view of life which was theorized by Descartes; Kant's definition as life as "organization" which is known and maybe later on developed by philosophers; and perhaps we can add the Darwinian theory of life changing and evolving.² The relevance of all these discussions concerning life to the ethics of capital punishment makes sense. This is because if life is defined in a certain way it may not have a meaning. Therefore, taking a life or ending a life by killing someone depends on the meaning we attach to life because if life has no meaning then why should death have any meaning. Even according to Bruce Weber nowadays life is defined in biology textbooks.³ But as we have seen Aristotle

² Bruce Weber, "Life", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/life/>>.

³ Ibid. For mechanical perception of nature and life consult, e.g., Isaac Newton, *The System of the World*, Kindle Edition. Text and images extracted from Newton's *Principia the Mathematical Principles of Natural Philosophy*, 1st American ed., carefully rev. and corr. /with a life of the author, by N.W. Chittenden. Sir Isaac Newton, translated into English

The Ethics of Capital Punishment

investigated life in his psychology according to these modern biologists, life is something having certain distinctive properties which “distinguish living systems from non-living”. According to Aristotle biology is not the science which can define life because it is a science which studies only living beings but not the nature of life. Psychology studies the nature of life because it is the soul which is the principle of life.

I think Descartes is a little closer to Aristotle because he also sees soul a principle of life but he prefers to use the word “mind” instead of soul. He does not consider the principle of life in plants and animals because according to Descartes the primary function of mind “thinking” which includes also consciousness. That is perhaps why he neglected the biology of living beings. And he, therefore, established a mechanical relationship between body and mind harmoniously to produce life. So his conception concerning the nature of life is called “mechanical”.

In Kant’s definition of life as an organization we see a being which is organized in such a way that it exhibits complex structures which carry out the life functions such as consciousness, sensation, responding to different situations and so on.⁴ We understand from Kant’s critical philosophy that a metaphysical investigation into the nature of life is not possible although he accepts “soul” as an existing being as a postulate for his ethics. We can say that Kant also reduces life to a material level. But in his ethics he takes life and the preservation of it as something valuable but only in the moral sense. Therefore, his position also becomes relevant, for the discussion of morality in capital punishment.

The biological approach of Darwin and later evolutionary biologists is also materialist. Since Darwin is searching for the origin of life then his explanation will give the nature of life as well. According to this theory,

by Andrew Motte; to which is added Newton’s system of the world. Published by Daniel Adee, New York, 1846.

⁴ Ibid.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

then, life is the emerging quality of a being which has evolved from single celled organisms through stages. At each stage there is a form of life fitting to that level. We are not concerned with the details with this theory but with the outcome with this theory that attaches a kind of meaning and value to this kind of life.

According to Bruce Weber in the twentieth century with the development of biochemistry and molecular biology a new understanding of life emerged and this is called the “biochemical conception of life” this conception defines life on the basis of cell biology. This is clear in their analysis of a living organism which is composed of “cells”. Each cell can be analyzed into biochemical activities and reactions. The totality of these events in a body constitutes its characteristic of life.

In all these discussions we are not concerned with exact definitions with life. Since we are concerned with what meaning and value of life will emerge from these conceptions so that we can utilize it in our ethical studies of “death” in capital punishment. In that case when we analyze all these life theories then we reach two understanding of death: one represented by Aristotle and Descartes as well as all philosophers who agrees with them; the other is the conceptions held by Kant, Darwin and the modern biochemists as well as all other philosophers who follow their views with certain variations.

The first group is perhaps spiritualist; but their position is called “vitalist conception of life”. We can include Muslim philosophers in this category also. Vitalism is explained as a philosophy of life which holds that “living organisms are fundamentally different from non-living entities because they contain some non-physical element” such as soul; or “they are governed by different principles than are inanimate beings”.⁵ The

⁵ William Bechtel and Robert C. Richardson, “Vitalism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, (London; New York: Routledge, 1998), CD Version: 8890- 8893.

second group of life theories are all materialist theories.⁶ In both groups it is possible to attach some meaning to life. But the meaning of life in materialist conception of life does not come from the living being itself but only we can attach a meaning to it. Therefore, the question of meaning is external, not inherent to the living being. I think this can be the case for the vitalist theories also; however there is an element such as “soul” non-material which has a value in of itself. Therefore, there can be a meaning of life inherent to these theories. We can further argue from this that if life has a significant meaning then we will try to preserve it. This may bring a problem to capital punishment. Before we begin to discuss this we need to understand the nature of death also. How can we define death? This will bring us closer to analyze capital punishment also from a moral perspective.

2. Definition of Death

The definition of death is not a problem for those philosophers who defend the conception of life on the basis of the idea of “soul”. If life is possible with soul then without it life is impossible. On the basis of this argument death is defined as the separation of the body and the soul. But the problem in this definition is how do we know that the soul has left the body; in other words if we see a body lying in front of us motionless how can we know that that body is without a soul, i.e. “soulless”? Doctors usually listen to the heart beats and if there is no heartbeat in the body than we say all life functions ended therefore, the soul must have left the body as we can see we need to supplement this definition of death by some physical activities of the body which manifests life in the body.

If we avoid the first part of this definition the second part is accepted by the second group of philosophers and scientists but I think expressed

⁶ This materialist conception of life is very well seen in the title of this book *The Nature of Living Matter* written by the British biologist Lancelot Hogben (d. 1975) in 1930.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

only with different terminology. Let us take this definition; “death is the irreversible cessation of organismic functioning”.⁷ But in this case they also add one more explanation as “in a humans case death is the irreversible loss of personhood”.⁸ But even in this there is a need to “determine that death has occurred and specific clinical tests to show whether the standard has been met in a given case”.⁹ The biologists in this case often offer two standards; firstly the cardiopulmonary standard; secondly the whole brain standard. We are not concerned with the details of both the nature of death and the clinical standards; but we would like to raise a question just as we raised it in case of life; what is the meaning of death? In other words what meaning can we attach to death?

This is a difficult question to answer but if we attach a significant meaning to death then our conception concerning the ethics of capital punishment may also change. I am not sure if we can morally assign any meaning to life. Even if we do everyone will express a different meaning. The only way death becomes meaningful is when there is another life after death. But now we have to be careful here because there is a second life whose nature is unknown. May be the same as this life or it may be different, but what is interesting here is the fact that this conception of death gives meaning to life also. Based on this argument we can say that death gives ultimate meaning to life. Obviously we cannot defend this approach philosophically but we need to look into religion in order to defend it. This also brings us to the conclusion that the issue of capital punishment cannot be evaluated solely from an ethical perspective.

⁷ David DeGrazia, “The Definition of Death”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/death-definition/>; accessed 17 February 2018.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

3. Death Penalty

a. In Philosophy

Since the death penalty is the main punishment in the law of capital punishment philosophers try to offer first their views about the nature of legal punishment. According to C. L. Ten there are primarily two types of theories of punishment. The first type is called utilitarian theory which claims that punishment is justified only in terms of its good consequences.¹⁰ We should not misunderstand this theory as claiming that since punishment produces good consequences it must be good. On the contrary this theory defends the thesis that punishment is not good in and of itself. It is rather that since it produces good consequences it is necessary. Or in other words it is good in so far as the results that we achieve in society are reverting to this method in order to prevent the wrong doer to commit the same reprehensible act. According to this theory punishment will also deter potential offenders from committing similar undesirable crimes. Therefore submitting crime doers to acts that would cause them suffering is permissible because it can lead to the consequence of deterring that person and other people to not commit said crimes in the future.

The second type of punishment theory is called “retributive”. This theory according to C. L. Ten has many versions. However, they all have a common point of contention which justifies punishment on the basis of the fact that an offender commits a wrong act voluntarily. For this reason wrongdoers deserve to be punished and suffer as a result of their bad action. But if we further question the reason for this or the effect of this punishment the answer given is unlike the utilitarian theory; namely they say that without looking at the consequences of punishment whether it

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
101-124

¹⁰ C.L. Ten, “Crime and Punishment” *A Companion the Ethics*, ed. Peter Singer (Oxford: Blackwell Publishing, 2005), p.366.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

will lead to good results or not and whether it will prevent the potential offenders for wrongdoing or not it should be applied to an offender. Therefore they defend the idea that punishment is good in and of itself.¹¹

b. In Religion

Since religion plays an important role in human life it cannot be neglected in discussions regarding the ethics of capital punishment which we shall now try to examine. In capital punishment we have indicated that there is a death incidence which involves the loss of life, again we need to understand the meaning of life and death in cultural perspectives as represented by religion. I would like to bring in a case from Islamic legal practice. Nursi relates a legal case worth to notice as follows:

“When a judge (qâdi) showed signs of anger while cutting off the hand of a thief, the ruler who chanced to observe him dismissed the judge from his post. For if he had cut the hand in the name of the Law (shari’a) he would have felt pity in his heart for the victim; he would have cut it off in a manner devoid of both anger and mercy. Since inclinations of his soul had had some share in his deed, he did not perform the act with justice.”¹²

It is possible to deduce the Islamic conception of punishment from Nursi’s interpretation based on this incident. First of all, the punishment is justified on the basis of justice; namely what is right to do in an incident involving an offence committed against both a person and society. In the second place, there is another point here and that is a wrongdoing against the command of God, because the offence is prohibited by Him. Of course we may argue rationally that stealing is wrong; however in this case there is also a religious injunction. We must also see that when a punishment is commanded by God the question of whether to implement

¹¹ Ibid.

¹² Bediuzzaman Said Nursi, *Letters*, trans. Şükran Vahide (Istanbul: Sözler Yayınevi, 1998), p.318.

The Ethics of Capital Punishment

that punishment is morally right or wrong becomes totally irrelevant. As capital punishment is also in the Qur'an given as a divine command I believe that it cannot be discussed philosophically. As we can see in the following verse:

*"O you who believe! The law of equality (qisas) is prescribed to you in cases of murder. The free for the free, the slave for the slave, the woman for the woman. But if any remission is made by the brother of the slain, than grant any reasonable demand and compensate him with handsome gratitude. This is a concession and a mercy from your Lord. After this whoever exceeds the limits shall be in grave penalty."*¹³

Since this is a legal issue I need to refer to the opinion of the experts. According to Abdullah Yusuf Ali capital punishment in Islam is given only to cases of murder. I would like to quote his entire interpretation:

"Note first that this verse and the next make it clear that Islam has much mitigated the horrors of pre-Islamic custom of retaliation. In order to meet the strict claims of justice, equality is prescribed, with a strong recommendation, for mercy and forgiveness. To translate qisas, therefore, by retaliation, is I think incorrect. The Latin legal term Lex Talionis may come near it but even that is modified here. In any case it is best to avoid technical terms for thing that are very different. "Retaliation" in English has a wider meaning, equivalent almost to returning evil for evil, and would more fitly apply to the blood feuds of the days of ignorance. Islam says if you must take a life for a life, at least there should be some measure of equality in it; the killing of the slave of a tribe should not involve a blood feud where many free men would be killed; but the law of mercy, where it

¹³ Al-Baqara, Chapter II, verse 178. Abdullah Yusuf Ali, *The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary* (Brentwood, Maryland: Amana Corp., 1983), 71. Also see Muhammad Marmaduke Pickthall, *The Meaning of The Glorious Qur'an* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 50. The word "qisas" is translated variously by others also as "retaliation". See, for example, A. J. Arberry, *The Koran Interpreted* (New York: Macmillan Publishing, 1976), 51. We may use also the title of this article and translate it as "death penalty" which I have done before.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

can be obtained by consent, with reasonable compensation, would be better. Our law of equality only takes account of three conditions in civil society; free for free, slave for slave, woman for woman. Among free men or women, all are equal: you cannot ask that because a wealthy or highborn, or influential man is killed, his life is equal to two or three lives among the poor or the lowly. Nor, in cases of murder, can you go into the value or abilities of slave. A woman is mentioned separately because her position as a mother or an economic worker is different. She does not form a third class but a division in the other two classes. One life having being lost, do not lose many lives in retaliation: at most, let the Law take one life under strictly prescribed conditions, and shut the door to private vengeance or tribal retaliation. But if the aggrieved party consents (and this conditions of consent is laid down to prevent worse evils), forgiveness and brotherly love is better, and the door of mercy is kept open. In western law, no felony can be compounded.

The jurors have carefully laid down that the law of qisas refers to murder only. Qisas is not applicable to manslaughter due to a mistake or an accident. There, there would be no capital punishment.

The brother: the term is perfectly general; all men are brothers in Islam. In this, and in all questions of inheritance, females have similar rights to males and therefore the masculine gender imports both sexes. Here we are considering the rights of the heirs in the light of the larger brotherhood. In ii. 178-79 we have the rights of the heirs to life (as it were): in ii. 180-82 we proceed to the heirs to property.

The demands should be such as can be met by the party concerned, i.e., within his means, and reasonable according to justice and good conscience. For example, a demand could not be made affecting the honor of a woman or a man. The whole penalty can be remitted if the aggrieved party agrees out of brotherly love. In meeting that demand the culprit or his friends should equally be generous and recognize the goodwill of the other side. There should be no subterfuges, no bribes, and no unseemly bye-play: otherwise the whole intention of mercy and peace is lost."¹⁴

¹⁴Ibid, footnotes 182, 183, 184 and 185 on page 70.

The Ethics of Capital Punishment

A contemporary Muslim thinker and a great scholar Fazlur Rahman, discusses this issue on the basis of the same verse and criticizes the traditional interpretation of Muslim lawyers. He argues that the traditional approach does not take into account the complete Quranic hermeneutics. A judge in his verdict for the death penalty must consider other verses also. He explains his critique in the following statement:

“On the question of murder, the Qur’an essentially confirms the pre-Islamic Arab forms of settlement either by blood money or by “life for life,” adding that forgiveness is better. From this, all our lawyers deduced the principle that murder is a private crime against the bereaved family which has therefore to decide whether the murderer will be forgiven, whether he should pay for the murder in money, or whether he should be killed in revenge. However, the Qur’an also enunciates a more general principle stating that “whoever kills a person unrightfully or without a mischief [i.e., a war] on the earth, it is as though he has killed all humanity; while he who saves one person, it is as though he has saved all humanity” (5:32), which obviously makes murder a crime against society rather than a private crime against a family. But our lawyers never brought this verse to bear on the issue of murder.”¹⁵

As it is clear in this explanation capital punishment is not forcefully imposed on the believers. For if the heirs the victim forgive the murderer then the death penalty is not forced however he is asked for compensations and perhaps some other form of state requital. However, the most important point here is the fact that in Islamic law punishment is seen as good in and of itself just like the Western theory of retributive punishment. The following verse is a good example for this conclusion:

“In the law of “death penalty” (qisas) there is saving of life for you, O you man of understanding that you may restrain yourself.”¹⁶

¹⁵ Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, (Chicago and London: University of Chicago Press, 1982), p.144.

¹⁶ Al-Qur’ân, 2/179.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

Now in this verse there is also an agreement with the utilitarian theory that punishment, or the death penalty is introduced as a measure of prevention of similar acts. The phrase in the end of the verse indicates this: “so you may restrain yourself (from doing a similar offence)”. If we accept this then Islamic understanding of both punishment and the death penalty in case of only murder combines both western theories and adds one more dimension: the divine law. We may now return again to our philosophical discussion of capital punishment. However, again Fazlur Rahman expresses different interpretation of practices in Islamic law which favor capital punishment. He rather refers to traditional scholars as follows:

“There are many other instances where Muslim jurists and thinkers tried to break a new trail. ‘Izz al-Din Ibn ‘Abd al-Sulami (thirteenth century C.E.), for example, rejected the ban on interest that had been almost unanimously pronounced by Muslim lawyers, as he rejected stoning to death as punishment for adultery and roundly declared the entire traditional material on the issue to be unreliable.”¹⁷

Another contemporary Muslim thinker, as we mentioned above, Said Nursi relates this issue to the concept of justice in Islam. He argues that there are two kinds of justice; one is affirmative, the other is negative. The first one “consists in giving the deserving his right. This form of justice exists throughout the world in the most obvious fashion.”¹⁸ This is because

“it observably bestows, in accordance with special balances and particular criteria, all the objects of desire requested by everything from its Glorious Creator with the tongue of innate capacity, the language of natural need, the speech of necessity, and all the requirements of life and existence. This variety of justice is, then, as certain as life and existence itself.”¹⁹

¹⁷ Fazlur Rahman, *Islam and Modernity*, op. cit., 30.

¹⁸ Bediuzzaman Said Nursi, *The Words*, trans. Şükran Vahide, (Ankara:Ihlas Nur Neşriyat, 2001), p.99.

¹⁹ Ibid.

The Ethics of Capital Punishment

The other kind of justice, which is negative, consists in punishing the unjust; hence:

“It gives wrongdoers their due by way of requital and punishment. This type of justice is not fully manifest in this world, even though there are countless signs and indications that permit us to sense its true nature. For example, all the chastising blows and punitive lashes that have descended on all rebellious peoples, from the ‘Ad and Thamud to those of the present age, show definitely that an exalted justice dominates the world.”²⁰

Nursi also argues that in punishments what is important is the spirit not the figure of the penalty. In fact “when the punishments are carried out in the name of the Divine commands both the spirit, and the intellect, and the conscience, and man’s innate subtle faculties are affected and influenced.”²¹ In this way he argues that one time punishment is preferable to imprisonment and in fact more effective than this. However, the main idea is the fact that “true justice and effective penalties are those which are in accordance with the Divine command and executed in its name. Others can have only a minimal effect.”²² In order to explain this Nursi sites the following allegorical story:

“One time in the desert, a man was the guest of a nomad who was one of the people of reality. He saw that the desert dwellers did not concern themselves with guarding their belongings. His host had even left some money openly in the corner of the room. The guest asked him: “Aren’t you frightened of thieves, just throwing your belongings in the corner like that?” His host answered: “We do not have any thieves here.” The guest said: “We put our money in safes and lock them, but it is still frequently stolen.” His host told him: “We cut off the hands of thieves as a Divine command and on account of the justice of the Shari’a.” Whereupon the guest exclaimed: “Then most

²⁰ Ibid.

²¹ Bediuzzaman Said Nursi, *The Damascus Sermon*, trans. Şükran Vahide, (Istanbul: Sözlere Neşriyat, 1996), p.69.

²² Ibid, p.70.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

of you must be lacking a hand!" His host told him: "I am fifty years old, and yet in my whole life I have only seen one person with their hand cut off." The guest was ashamed and said: "Although everyday in my country we put fifty people in prison for theft, it does not have one hundredth of the effectiveness of your justice here." The host said: "You have been unmindful of an important truth and have ignored a strange and powerful fact, as a result of which true justice has escaped you. In place of general good, under an apparent justice, hatred and vicious and partisan currents intervene, destroying the effect of the judgements. The truth is as follows: With us, the moment a thief stretches out his hand to seize another's property, he recalls the punishment of the Shari'a. The command revealed from the Divine Throne comes to his mind. Through the sense of belief and ear of the heart, he as though hears the verse: "As to the thief, male or female, cut off his or her hands" (5/Surah al-Ma'idah, 38) which calls for "the execution of the thief's hand," and his belief and elevated emotions are stirred into action. From around his spirit and the depths of his conscience a state of mind is given rise to which as though attacks the inclination to steal. The inclination, which arises from the instinctual soul and lust, is stifled and recedes; by degrees it is completely extinguished. For not only the mind and imagination, but also the inner faculties, the intellect, heart, and conscience, together attack that desire and emotion. By recalling the punishment of the Shari'a the thief's conscience restrains and prohibits him, confronting that desire and silencing it. Yes, belief places in the heart and mind a permanent 'prohibitor;' when sinful desires emerge from the soul, it repulses them, declaring: "it is forbidden!" Man's actions result from the inclinations of his heart and emotions. They come from the sensibilities of the spirit and its needs. The spirit is stirred into action through the light of belief. If an act is good, he does it; if it is evil, he tries to restrain himself. Blinder emotions will not drive him down the wrong road and defeat him."²³

Conclusion

Since the classical approach is based on Aristotelian philosophy although I have not found in his *Politics* death penalty as punishment his

²³ Ibid, pp.68-9.

The Ethics of Capital Punishment

system is clearly open for that. As Frederick Copleston states “we regret that Aristotle canonized the contemporary institution of slavery, but this canonization is largely a historical accident”.²⁴ In fact Aristotle also states that “from the hour of their birth, some are marked out for subjection (namely to become slaves), others for rule”.²⁵ This natural position of each person in the society is assigned by nature and preserved by the state. Aristotle is also very strict on this because he claims that “the preservation of the state depends on its laws”.²⁶ But the execution of the law should also be maintained according to the status of a person. The same law is not equally applied to a citizen and a slave and a woman. Although justice is a cardinal virtue in Aristotle’s ethics the application of law in accordance with the status of a person is not considered injustice. Taylor also explains this in the following way:

*“Non-Greeks, “barbarians” do not really possess the capacity for being their own masters or for living either the life of a civilized man of affairs or that of the student. They attain the highest mental and moral development of which they are capable, not when left in their native “barbarism” but when they occupy the position of servants in a civilized Greek society. A Thracian who is the slave of a decent and kindly Greek master is living a worthier life than a Thracian who runs wild on his “native heath”.*²⁷

In western discussions of punishment what is striking is that there is emphasis only on justifying punishment.²⁸ We do not see any stress on justice. This emphasis is, as we have seen, an Islamic approach. The reason

²⁴ Frederick Copleston, *A History of Philosophy* (New York, London: Image Books, Doubleday, 1994), vol. 1, p.352.

²⁵ Aristotle, *Politics*, 1254 a pp.23-24. The explanation in parenthesis is my addition.

²⁶ Aristotle, *Rhetoric*, 1360 a 30.

²⁷ A.E. Taylor, *Aristotle* (New York: Dover Publications, 1955), pp.102-103.

²⁸ As a good representative in this regard we may cite Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan, (New York: Vintage Books, 1995).

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

for this is that the law must also try to protect the rights of the victim. This fact is missing in philosophical discussions. The same is valid in case of the death penalty: those who defend abolishing capital punishment are thinking only of the offender but not of the victim or victims. If life is valuable it is equally valuable for all.²⁹ For this reason philosophers introduce the idea of social hygiene in order to prevent crime in the society so that punishment of any kind could be minimized or eradicated completely. Therefore, they defend alternative methods of crime control.³⁰

When we come to punishment in the forms of death execution then somehow it becomes controversial. This is because if a criminal is punished with a suffering or an injury whatever it may be, including death is inflicted upon the person is something similar. It seems that we are trying to prevent something with exactly the same thing. This is more visible in capital punishment. As Dolinko states punishment by death, “involves subjecting those persons to treatment we ordinarily believe wrongs people or violates their moral rights.”³¹ Therefore, in order to justify the death penalty one must somehow show why it is morally permissible, legitimate or unobjectionable to apply such a severe penalty. Therefore, they argue that a defender of capital punishment must justify this punitive action by proving that it does not wrong the criminal and hence it does not violate his or her moral rights. In this case a moral right is expressed as not being inflicted with any harm of injury and any form of serious suffering. As we can see the defense and arguments of capital punishment is not

²⁹ For a detailed discussion of this in the context of the Qur’an see Daud Rahbar, *God of Justice: A Study in the Ethical Doctrine of the Qur’an*, (Leiden: E. J. Brill, 1960).

³⁰ For example Francis A. Allen, *The Decline of the Rehabilitative Ideal* (New Haven: Yale University Press, 1981). Also Angela Y. Davis, *Are Prisons Obsolete* (New York: Seven Stories Press, 2003).

³¹ David Dolinko, “State Punishment and Death Penalty”, *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey and Christopher heath Wellman (Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003), p.75.

The Ethics of Capital Punishment

much different from the arguments of general punishment or any other punitive application. We already discussed these theories of punishments as being utilitarianism which is also called by Dolinko “consequentialism” since it justifies the punishment with respect to the consequences, namely preventing the same wrong action; and the other being retributive theory.³²

We can see that both of these theories are based on an understanding of life and death in materialistic terms. Hence, they try to show that in the future it may be possible to prevent crimes by developing certain methods in order to “treat criminals” with less costly and more humane (!) procedures, such as psychotherapy, drugs, electroshock, brain surgery or any combination of these treatments.³³ According to the defenders of this theory these procedures are more effective in preventing them from reoffending the same crime; or to this effect it may be a set example for those with criminal inclinations and if applied to them also they may not be inclined to commit the same offense. As we can see, criminal behavior is seen as a result of only something chemical in the body of a person which compels him or her to do a specific action. That is why they try to offer a material solution for preventing these persons from committing a crime. Actually what they are doing is not raising these criminal persons morally to a higher state so that by becoming a virtuous person they stay away from wrongdoing; but rather they inflict another physical pain in order to force them not to repeat their offensive behavior of course in doing so they also neglect the moral rights of their victim.

L. A. Hart offered a better solution for capital punishment because he defended the idea that we should not look into punishment as solely inflicting pain which can be negligible with regard to its consequences. In other words, he defended the consequentialist punishment but added one more dimension by arguing that we should also look into the

³² Ibid, p.76.

³³ These methods are mentioned by Dolinko, see Ibid.

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

consequence for the beneficial results of such punishments.³⁴ The main objection to Hart is that “treatment that would otherwise grievously wrong a person becomes morally legitimate if it is part of a practice with sufficiently beneficial consequences overall. And how can one endorse that position yet nevertheless insists that certain ways of treating people are categorically forbidden no matter how beneficial the consequences of a punishment system that incorporated those practices would be?”³⁵

The most outspoken and influential proponent of capital punishment is known as “retentionists”, who rely on the consequentialist and retributive arguments in order to defend their position.³⁶ From the consequentialist argument they take the claim that death is a superior deterrent to all other forms of punishment. Next to this is life imprisonment which is too costly and creates much more problems, such as escape from prison and creating problems in prison with other inmates and so on. Therefore the death penalty is preferable according to the retentionist position. Then they take the retributive argument as holding the death penalty as the only punishment “severe enough to be appropriate for the very worst, most heinous offences.”³⁷ The arguments against this position is exactly the same as those given against the consequentialist and retributive approaches.

We have finally only a few thinkers who try to develop arguments to prevent crime by educating the criminally inclined persons. Since we may not be able to know these persons it is better to develop the education system in human societies in such a way that people are morally trained and made conscious of the consequences of their actions that are very harmful for society as well as others that live with them. Even after someone commits a wrong action it is not a better attitude to punish a person but rather we should employ procedures aimed at healing the effects of that

³⁴ H. L. A. Hart, *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law* (Oxford: Oxford University Press, 2008), pp.4-7.

³⁵ Dolinko, p.80.

³⁶ Ibid, p.81.

³⁷ Ibid.

The Ethics of Capital Punishment

wrong action. This way the wrong doer will realize the evil results of his or her action which will deter them from such actions in the future.³⁸ There is no doubt this theory is close to virtue ethics but it was not as influential as the other theories.³⁹

In conclusion I have reached the idea that all these debates are endless and they seem to repeat each other without resolving the problem whether there should be the death penalty or not. In any case there are still many countries where capital punishment is applied nevertheless there are many other countries in which the death penalty has already been lifted and replaced with life imprisonment. I can see that we can give all the same arguments which they produced against capital punishment also against life punishment. Do we give enough attention to the meaning of life and in fact meaning of death as we tried to expose at the beginning of this study? Perhaps a look from this perspective combined with the Islamic attention paid to justice may produce good results.⁴⁰ This is because as the verses with their interpretation provided by Abdullah Yusuf Ali given above show, Islam does not insist on capital punishment, but on the other hand does not completely neglect it either. This is a milder position, as far as I can see concerning capital punishment. We should I believe further present this position in philosophy circles with philosophical arguments. I hope that Muslim moral philosophers can develop this position in order to solve a dilemma of humanity today.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
101-124

³⁸ Some defenders of this position and their works are as follows: H. Bianchi, "Abolition: Assensus and Sanctuary", *A Reader on Punishment*, ed. R. Duff and D. Garland (Oxford: oxford University Press, 1994); N. Christie, *Limits to Pain*, (Oxford: Martin Robertson, 1982); H. Morris, "A Paternalistic Theory of Punishment", *American Philosophical Quarterly*, 18 (1981), pp.263-271.

³⁹ For virtue ethics consult Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1984).

⁴⁰ A good example can be found in the book: *Forbidding Wrong in Islam: An Introduction* by Michael Cook, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Ali Abdullah AÇIKGENÇ

BIBLIOGRAPHY

A. E. Taylor, *Aristotle*, New York: Dover Publications, 1955.

A. J. Arberry, *The Koran Interpreted*, (New York: Macmillan Publishing, 1976).

Abdullah Yusuf Ali, *The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary*, (Brentwood, Maryland: Amana Corp., 1983).

Alasdair MacIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, Notre Dame, (Indiana: University of Notre Dame Press, 1984).

Angela Y. Davis, *Are Prisons Obsolete*, (New York: Seven Stories Press, 2003).

Aristotle. *De Anima*, trans. J.A. Smith, *The Complete Works of Aristotle*, ed. by Jonathen Barnes, (Princeton: Princeton University Press, 1984).

Bediuzzaman Said Nursi, *The Damascus Sermon*, trans. Şükran Vahide, (Istanbul: Sözlere Neşriyat, 1996).

----- . *Letters*, trans. Şükran Vahide, (Istanbul: Sözlere Yayınevi, 1998).

----- . *The Words*, trans. Şükran Vahide, (Ankara: İhlas Nur Neşriyat, 2001).

Bruce Weber, "Life", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (spring 2015 Edition),

Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/life/>>.

C. L. Ten, "Crime and Punishment", *A Companion the Ethics*, ed. Peter Singer, (Oxford: Blackwell Publishing, 2005).

David DeGrazia, "The Definition of Death", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/death->

The Ethics of Capital Punishment

definition/; Access: 17 February 2018.

Daud Rahbar, *God of Justice: A Study in the Ethical Doctrine of the Qur'ān*, (Leiden: E. J. Brill, 1960).

David Dolinko, "State Punishment and Death Penalty", *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey and Christopher heath Wellman, (Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003).

Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, (Chicago and London: University of Chicago Press, 1982).

Francis A. Allen, *The Decline of the Rehabilitative Ideal*, New Haven: Yale University Press, 1981.

Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, 9 vols., (New York, London: Image Books, Doubleday, 1994).

H. L. A. Hart, *Punishment and Responsibility: Essays in the Philosophy of Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2008).

H. Bianchi, "Abolition: Assensus and Sanctuary", *A Reader on Punishment*, ed. R. Duff and D. Garland, (Oxford: Oxford University Press, 1994).

H. Morris, "A Paternalistic Theory of Punishment", *American Philosophical Quarterly*, 18 (1981), 263-271.

Heike Baranzke, "'Sanctity-of-Life': A Bioethical Principle for a Right to Life?" *Ethic Theory Moral Practice*, 15 (2012), 295-308.

Isaac Newton, *The System of the World*, Kindle Edition. Text and images extracted from Newton's *Principia the Mathematical Principles of Natural Philosophy*, 1st American ed., carefully rev. and corr. / with a life of the author, by N.W. Chittenden. Sir Isaac Newton, translated into English by Andrew Motte; to which is added Newton's system of the world. (Published by Daniel Adee, New York, 1846).

Michael Cook, *Forbidding Wrong in Islam: An Introduction*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
101-124

Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan, (New York: Vintage Books, 1995). Patrick Lee, “The Pro-Life Argument from Substantial Identity: A Defence”, *Bioethics*, 18 (2004), 249-263.

Muhammad Marmaduke Pickthall, *The Meaning of The Glorious Qur’an*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005).

N. Christie, *Limits to Pain*, (Oxford: Martin Robertson, 1982).

Stan van Hooff, “Health and Subjectivity,” *Health*, 1: 1 (July 1997), 23–36.

----- . “The Meanings of Suffering”, *Hastings Center Report*, 28: 5 (September–October 1998), 13–19.

----- . “Suffering and the Goals of Medicine”, *Medicine, Health Care and Philosophy*, 1: 2 (1998), 125–31.

----- . “The Suffering Body”, *Health*, 4: 2 (April 2000), 179–95.

Steven Goldberg, “On Capital Punishment”, *Ethics*, 85 (1974), 67-74.

Steven Luper, ed. *The Cambridge Companion to Life and Death*, (New York: Cambridge University Press, 2014).

Torbjörn Tannsjö, *Taking Life: Three Theories on the Ethics of Killing*, (New York: Oxford University Press, 2015).

William Bechtel and Robert C. Richardson, “Vitalism”, *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, (London; New York: Routledge, 1998), CD Version: 8890- 8893.

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

The Place of Health Services in Municipalities in Turkish Legislation

Fethi GÜRÜN^(*)

Özet

Belediyeler çevre sağlığından temizliğe, insan sağlığından, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve gıda sağlığına kadar birçok alanda sağlık hizmeti sunmakta, bu hizmetler için sağlık ocakları, klinikler, hastaneler ve arıtma tesisleri gibi birimler inşa etmektedirler. Sağlık ocakları, klinik ve hastaneleri kendi tüzel kişilikleri ile işletebildikleri gibi, başka kurumlara tahsis etmek suretiyle de değerlendirebilmektedirler. Merkezi yönetimin yerel yönetimlere yüklemiş olduğu sağlık ile ilgili olan sorumlulukları incelendiğinde, çevre sağlığı ve gıda sağlığı açısından belediyelerin sorumlu tutulduğu, sağlık hizmetleri ve tesisleri bakımından ise bazı kanunlarda sorumluluğu yönünde kesin hükümler bulunduğu, bazı kanunlarda ise bu alanlarda belediyelerin serbest bırakıldıkları görülmektedir. Belediyelerde insan sağlığı hizmetleri sosyal belediyeciliğin önem kazandığı 1990'lı yıllardan Aile Hekimliği Uygulamasının yürürlüğe girdiği tarihe kadar artarak devam etmiş, ancak bu uygulamanın yürürlüğe girerek yaygınlaşmasına müteakip azalmaya başlamıştır. Günümüzde belediyelerin insan sağlığı ile ilgili hizmetleri istisnalar hariç genellikle personel sağlığı hizmeti ile sınırlı kalmaktadır. Ancak sağlık hizmeti tesisi bakımından

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 12.09.2017

Kabul Tarihi: 10.01.2018

(*) Dr. Öğr. Üyesi. Üsküdar Üniversitesi, SHMYO / Sağlık Kurumları İşletmeciliği / SBF / Sağlık Yönetimi, fethi.gurun@uskudar.edu.tr

Fethi GÜRÜN

yatırımların arttığı, yeni tesisler inşa edildiği ve bu gibi yerlerin genellikle Sağlık İl Müdürlüklerine bağlı Aile Sağlığı Merkezlerine tahsis edildiği görülmektedir. Belediyelerin insan sağlığı konusundaki direkt hizmetleri azalma eğiliminde olsa da, hayvan sağlığı, çevre sağlığı, gıda sağlığı ve güvenliği konusundaki yetki ve sorumlulukları ise artarak devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık hizmetleri, Belediye, Yerel yönetim, Hukuki boyut

Abstract

The municipalities provide a variety of health services ranging from the environment to cleanliness, human health, animal health, plant health and food health, and they build units such as health centers, clinics, hospitals and treatment facilities for these services. Health centers, clinics and hospitals can operate with their own legal entities and can also be evaluated by allocating them to other institutions. When the responsibilities of the municipalities are examined it is seen that there are some responsibility areas given by the central government to the municipalities in terms of environmental health and food health and there are some laws for the health services and facilities that have certain provisions for their responsibility and in some laws the municipalities do not have any responsibilities about these areas. In the municipalities, human health services continued increasingly in the 1990s, when social municipalism became important, as the practice of Family Medicine was in effect, but it began to decline following the introduction of this practice. Nowadays, human health related services of municipalities are generally limited to personnel health services with exceptions. However, it is seen that the investments in the health care facilities have increased, new facilities have been built, and such places have generally been allocated to the Family Health Centers affiliated to the Provincial Health Directorates. Although the direct services of the municipalities on human health tend to decrease, the authorities and responsibilities on animal health, environmental health, food health and safety continue increasingly.

Keywords: Health, Health services, Municipality, Local government, Legal aspect

Giriş

Belediyeler Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın mahalli idareleri tanımladığı “il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir”¹ hükmüne dayanarak birçok hizmetin yanında müşterek ihtiyaç olan sağlıkla ilgili hizmetleri de sunmaktadırlar. Anayasanın yanında bazı kanunlar ile de sağlık konusunda belediyelere bazı sorumluluklar yüklenmiştir.

Belediye Kanunu 38. Madde “m” fıkrasında “belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak” belediye başkanının görevleri arasında tanımlanmıştır. Ancak burada sağlıktan kastın tam olarak neyi ifade ettiğini anlamak imkânsızdır. Nitekim 1961 tarih ve 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'un 2. maddesinde sağlık: “yalnız hastalık ve maluliyet hallerinin bulunmamasından ibaret olmayıp fiziki, ruhi ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali” olarak tanımlanmaktadır.²

Sağlık hizmetleri ise: “İnsan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması (rehabilitasyon) için yapılan tıbbi faaliyetler sağlık hizmetidir” şeklindeki tanımlamaları ile sağlığın salt beden sağlığı olmadığı, sağlığın beden, ruh ve sosyal bakımdan sağlık olarak bir bütün olarak ele alması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle sağlıklı yerlerde yaşayanların sağlıklı olabileceği yaklaşımıyla sağlık hizmetlerinin kentsel yönetimin ve planlamanın merkezine konulması kritik öneme sahiptir.³

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

¹ Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No:2709, Resmi Gazete: 09.11.1982/17863.

² Resmi Gazete, Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 224

³ Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, *Türkiye Sağlık Raporu*, (Ankara: HASUDER Yayını, 2014, s.3.

Fethi GÜRÜN

İnsanların beden ve ruh sağlığı içinde sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlama görevi devlete aittir.⁴ Yürürlükteki mevzuatlar çerçevesinde belediyeler koruyucu, tedavi ve rehabilite edici her türlü hizmeti sunabilirler. Ancak, belediyelerin asıl hizmetleri sağlıklı çevre koşullarını yaratmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak olmalıdır.⁵

Bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeveye oluşturularak sağlık hizmetleri tüm boyutları ile ele alınmıştır. Tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmış, yerli ve yabancı dilde literatür taraması yapılarak, bilgi toplanmış, elde edilen bulgular ağırlıklı olarak niteliksel araştırma teknikleriyle işlenmiştir. Çalışmada öncelikle Türkiye ölçeğinde belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen sağlık hizmetlerinin Türk mevzuatı çerçevesinde hukuki alt yapısı incelenecektir. Bu doğrultuda Türkiye'deki çeşitli yerel yönetim uygulamaları ile birlikte küresel ölçekte gerçekleştirilen sağlık hizmetleri ele alınarak merkez yerel dengesi bakımından sağlık hizmetlerinin durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

1- Belediyelerin Sağlık İle İlgili Görev ve Sorumlulukları

Sağlık ile ilgili ilk detaylı düzenleme Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'dur. Kanunda belediyelerin bu sorumlulukları şöyle açıklanmıştır;

“Madde 20 – Belediyelerin umumi hıfzıssıhha ve içtimai muavenete taallük eden mesailden ifasile mükellef oldukları vazifeler aşağıda zikredilmiştir.

- 1- İçilecek ve kullanılacak evsafı fenniyeyi haiz su celbi,
- 2- Lağım ve mecralar tesisatı,
- 3- Mezbaha inşaatı,
- 4- Mezarlıklar tesisatı ve mevta defni ve nakli işleri,

⁴ İpek Özkal Sayan, “Belediyeler ve Sağlık Hizmetleri”, *Mülkiye Dergisi*, 2007, Cilt:31, S:123-134, s.124.

⁵ Nezih Varol, “Belediyelerin Sağlık Hizmetlerindeki Yeri”, <http://www.merih.net/m1/wnezvar21.htm>

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

- 5- Her nevi muzahrafatın teb'it ve imhası,
- 6- Meskenlerin sıhhi ahvaline nezaret,
- 7- Sıcak ve soğuk hamamlar tesisi,
- 8 - (Mülga: 24/6/1995-KHK-560/21 md.; Aynen kabul: 27/5/2004-5179/37 md.)
- 9 - Umumi mahallerde halkın sıhhatine zarar veren amilleri izale,
- 10- Sari (bulaşıcı) hastalıklarla mücadele işlerine muavenet,
- 11- Hususi eczane bulunmayan yerlerde eczane küşadı,
- 12- İlk tıbbi imdat ve muavenet teşkilatı,
- 13- Hastane, dispanser, süt çocuğu, muayene ve tedavi evi, aceze ve ihtiyar yurtları ve doğum evi tesis ve idaresi,
- 14 - Meccani doğum yardımı için ebe istihdamı.” olarak açıklanmıştır.

Belediyelerin görev ve sorumluluklarını düzenleyen Belediye Kanununun 14. maddesi (a) bendinde belediyenin zorunlu görevleri, (b) bendinde ise belediyenin zorunlu olmayan/ihtiyari/isteğe bağlı görevleri sayılmıştır. Buna göre; belediyeler okul öncesi eğitim kurumları açabilir, gıda bankacılığı yapabilir ve kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen “mahalli müşterek” nitelikteki diğer görev ve hizmetleri yerine getirebilirler. Aynı zamanda ilgili maddenin devamında belediyelerin; devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını gerçekleştirme, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılama, sağlıkla ilgili her türlü tesisi açıp işletme, kültür ve tabiat varlıkları ile kent tarihi bakımından önem taşıyan tarihi mekânların ve işlevlerinin korunması, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara belediye meclisi kararıyla ödül verme gibi görevleri yerine getirebilecekleri hüküm altına alınmıştır.

3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ek 8. maddesi “Mahalli idare birlikleri, belediyeler ve il özel idarelerinin; doğrudan kanunla ihdas edilmiş veya kanunların bu kurumlar adına kadro ihdas etmeye yetki vermiş olduğu makam veya organlar tarafından ihdas edilmiş olan memur

Fethi GÜRÜN

kadrolarına atanmış veya memur norm kadrosuna uygun olarak 22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 36. maddesinin 3. fıkrası ile 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun 49. maddesinin 3. fıkrası uyarınca istihdam edilen sözleşmeli personel eliyle verilen sağlık hizmetleri, resmî sağlık kuruluşları tarafından verilen sağlık hizmetleri kapsamında kabul edilir.” hükmü ile mahallî idareler ve birliklerce verilen sağlık hizmetlerinin kapsamı açıklığa kavuşturulmuştur.

Belediyelerde sağlık konusunda birçok müdürlüğün görev ve sorumluluğu bulunmasına karşın bu hizmette aslan payı elbette ki sağlık ile ilgili olan müdürlüklerindedir. Bu müdürlükler 5393 sayılı Belediye Kanunu belediye teşkilatını düzenleyen;

“Madde 48- Belediye teşkilâtı, norm kadroya uygun olarak yazı işleri, malî hizmetler, fen işleri ve zabıta birimlerinden oluşur.

Beldenin nüfusu, fiziki ve coğrafi yapısı, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ile gelişme potansiyeli dikkate alınarak, norm kadro ilke ve standartlarına uygun olarak gerektiğinde sağlık, itfaiye, imar, insan kaynakları, hukuk işleri ve ihtiyaca göre diğer birimler oluşturulabilir. Bu birimlerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi belediye meclisinin kararıyla olur.” hükmü ile kurulurlar ve yine aynı kanunun norm kadro ve personel istihdamını düzenleyen;

“Madde 49-Belediye ve bağlı kuruluşlarında, norm kadroya uygun olarak çevre, sağlık, veterinerlik,tabip, uzman tabip, ebe, hemşire, veteriner, kimyager, teknisyen ve tekniker gibi uzman ve teknik personel yıllık sözleşme ile çalıştırılabilir.” hükmü ile de personel istihdam ederler. Ancak insan sağlığı hizmeti sunanlar için “Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde tababet icra ve her hangi surette olursa olsun hasta tedavi edebilmek için tıp fakültesinden diploma sahibi olmak şarttır.⁶

Müdürlük, başta 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 1593 Sayılı

⁶ Resmi Gazete, Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, Kanun No: 1219

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, 6343 Sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına Dair Kanun, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, İş Kanunu ile diğer ilgili kanun, tüzük, yönetmelik ve sair mevzuat hükümlerinin belediyeye dolayısıyla mesleğe dair tanıdığı görev, yetki ve sorumlulukları yerine getirir.

Belediyeler kanunların kendilerine tanımış oldukları haklar ve yüklemiş oldukları sorumluluklar çerçevesinde insan, hayvan, bitki ve çevre gibi alanlarda sağlık hizmeti sunmaktadırlar. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık Hizmetleri Yönetimi kapsamında;

- Ayaktan Teşhis ve Tedavi Hizmetleri,
- Kadın ve Aile Sağlığı Hizmetleri,
- Evde Sağlık Hizmetleri,
- Hıfzıssıhha Laboratuvar Hizmetleri,
- Vektörlerle Mücadele/İlaçlama Hizmetleri,
- Veteriner Halk Sağlığı Hizmetleri,
- Acil Sağlık ve Can Kurtarma Hizmetleri,
- Gıda Güvenliği Hizmetlerini yerine getirmektedir.⁷

Belediyeler sağlıkla ilgili destek hizmetlerini kendi personelleri eliyle yürütmeleri yanında, gelecek yıllara yaygın hizmet yüklenmeleri 67. Madde⁸ yolu ile de sunabilmektedirler.

Belediyelerin sunduğu hizmetler sağlıkla doğrudan ilgili olduğundan, bu hizmetlerin aksamasının sağlığı doğrudan etkileyeceği muhakkaktır. Belediye hizmetlerinin ciddi bir biçimde aksatıldığıının ve bu durumun halkın sağlık, huzur ve esenliğini hayati derecede olumsuz etkilediğinin

⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “ 2015 Faaliyet Raporu”, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/BilgiHizmetleri/Yayinlar/FaaliyetRaporlari/Documents/2015/ibb_faaliyetraporu2015.pdf

⁸ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 67.

Fethi GÜRÜN

İçişleri Bakanlığının talebi üzerine yetkili sulh hukuk hâkimi tarafından belirlenmesi durumunda İçişleri Bakanı, hizmetlerde meydana gelecek aksamanın giderilmesini, hizmetin özelliğine göre makul bir süre vererek belediye başkanından ister.⁹

Belediyelerin sağlık konusunda kendisine verilen yetki ve sorumlulukları yerine getirmesi elbette ki hayati önem arz etmektedir. Ancak tüm bu hizmetleri halka rağmen yapmak imkânsızdır. Bu nedenle belediyeler özellikle sağlık konusunda belediye hizmetlerine gönüllü katılımı sağlamak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.¹⁰

Belediyelerin sağlıkla ilgili olarak sunmuş oldukları hizmetleri aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz. Bunlar;

1.1. İnsan sağlığı hizmetleri

Belediyeler bu kapsamda belediye personeli ve bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleriyle birlikte hemşerilerine sağlık hizmeti sunmaktadırlar. Bu sağlık hizmetini belediye binaları yanı sıra kendine ait sağlık tesislerinde de sunabilmektedirler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus personel ile ilgili olan sağlık hizmetidir. Çünkü 6331 Yeni İş Sağlığı ve İş Güvenliği Yasası gereği belediyeler de diğer işyerleri gibi 01.07.2016 tarihinden itibaren çalışanları için işyeri hekimi bulundurmak ve bu hizmeti sunmak zorundadırlar.¹¹ Çalışanları arasında belirlenen niteliklere sahip personel bulunmaması halinde, bu hizmetin tamamını veya bir kısmını ortak sağlık ve güvenlik birimlerinden (OSGB) hizmet olarak yerine getirebilir.

Belediyelerde hastalara yönelik sağlık hizmetlerinin yanında kolesterol, hipertansiyon, EKG ve göz taraması gibi sağlık hizmetleri ile 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 126. ve 127. Madde hükümleri kapsamında

⁹ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 57

¹⁰ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 77

¹¹ Resmi Gazete, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), Kanun No: 6331, Madde: 38

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

yapılması gerekli portör muayene hizmetleri de verilmektedir. Yine bu kanunun 20. maddesinde “umumi mahallerde halkın sıhhatine zarar veren amilleri izale, sari hastalıklarla mücadele işlerine muavenet, ilk tıbbi imdat ve muavenet teşkilatı, meccani doğum yardımı için ebe istihdamı” belediyelerin görevleri arasında sayılmıştır.

Halk sağlığı hizmetlerini de bu başlık altında incelemek mümkündür. Zira halk sağlığını belediyelerden ayrı düşünmek imkânsızdır. Bu nedenle Türkiye Halk Sağlığı Kurumu 2016 yılı Performans programında su ve gıda kaynaklı gelişen salgınlarda Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı ve ilgili Belediyeler ile işbirliği toplantıları düzenlemeyi programına almış ve bunun için ödenek ayırmıştır.¹²

1.2. Hayvan sağlığı hizmetleri

Günümüzde hemen her belediyede evcil ve sokak hayvanlarına yönelik sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine rastlamak mümkündür. Hayvan hastanelerinden, hayvan barınaklarına kadar birçok hizmetten söz edilebilir. Bu hizmetler 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği kapsamında sunulmaktadır. Bu yerler tedaviye muhtaç hayvanların tedavileri ve barınmaları dışında, ısırık vakalarında müşahede yeri olarak da hizmet vermektedir.

Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bulunan ve ilk olarak 1924 yılında atlara yönelik at hastanesi olarak hizmete açılan Fatih Hayvan Hastanesinde hafta içi ve cumartesi günleri mesai saatlerinde sahipli sahipsiz ve her türlü hayvanın müdahale ve tedavileri yapılmaktadır. Hastane bünyesinde iki tedavi ünitesi, bir ameliyathane, bir laboratuvar odası bulunmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Gıda Tarım ve Hayvancılık Daire Başkanlığı 2015 verilerine göre Sahipsiz Hayvanlara Yönelik Rehabilitasyon

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

¹² Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, “2016 Yılı Performans Programı”, http://www.thsk.gov.tr/dosya/birimler/strateji_db/dokumanlar/2016_yili_performans_programi.pdf

Fethi GÜRÜN

Hizmetleri ve sayısı:

- Muayene ve Tedavi: 31.715 adet/hayvan,
- Kısırlaştırma: 21.222 adet hayvan,
- Aşılama: 32.524 adet/hayvan,
- Sahiplendirme: 987 adet/hayvan,
- Sahipli Hayvanlara Yönelik Rehabilitasyon Hizmetleri ve sayısı ise;
- Muayene ve Tedavi: 2.004 adet/hayvan,
- Kısırlaştırma: 304 adet/hayvan,
- Aşılama: 2.066 adet/hayvan olmuştur.¹³

Hayvanlara yönelik sağlık hizmetlerinin yanında Belediyelerin sahipsiz hayvanlara barınma hizmetleri de bulunmaktadır. Örneğin Fatih Belediyesinin bu kapsamda açmış olduğu hayvan barınağında 2332 köpek ve 300 kedi barınmakta ve bunların düzenli bakımları sağlanmaktadır.¹⁴

Yine hayvan sağlığı kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Veteriner Hizmetleri Müdürlüğü Görevleri incelendiğinde bu görevlerin:

- 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununa göre hayvan refahının temini için denetim hizmetinde bulunmak.
- Hayvanlardan insanlara bulaşan Bulaşıcı Hayvan Hastalıkları (Zoonozlar) ile mücadele çalışmaları.
- Kurban satış ve kesim hizmetleri.
- Sahipsiz hayvanlara yönelik rehabilitasyon faaliyetleri.
- Sahipli hayvanlara yönelik hastane, aşı, tedavi ve gömü hizmetleri.
- Hayvan, hayvan hastalıkları, gıda güvenliği gibi Müdürlüğün temel konularında hizmet içi ve hizmet dışı eğitim faaliyetleri.
- Hayvan veya hayvansal gıdaların bulunduğu, üretildiği, işlendiği ve

¹³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “2015 Faaliyet Raporu”, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/BilgiHizmetleri/Yayinlar/FaaliyetRaporlari/Documents/2015/ibb_faaliyetraporu2015.pdf

¹⁴ Fatih Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, “2015 Faaliyet Raporu”, http://www.fatih.bel.tr/assets/photo2014/faaliyet_raporu/2015-faliyet/2015-yili-faliyet-raporu.pdf

satıldığı iş yerlerinin ruhsatlandırma işlemlerinde komisyonunda bulunmak ve teknik görüş bildirmek olarak sayılmıştır.¹⁵

1.3. Çevre sağlığı hizmetleri

Belediyelerin en önemli hizmetini belki de bu madde oluşturmaktadır. Zira insan ve hayvan sağlığı bakımından belediyelere verilen görevler karşısında, çevre sağlığına yönelik olarak belediyelere verilen sorumluluklar kat be kat fazladır. Bu sorumlulukları 1961 yılında yürürlüğe girmiş olan Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun Madde 33'te yer alan "Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerde belediye sağlık hizmetlerinden olan su, lağım, mezba ve temizlik işleri, umumi yerlerin, taşıtların ve meskenlerin teftişi, haşarat ve gıda kontrolü, mezarlıklar gibi çevre sağlığı hizmetleri belediyeler tarafından yürütülür. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerde belediyelerin çevre sağlığı hizmetleri dışında kalan sağlık hizmetleri, hükümet tabipliği vazifeleri ve belediyenin çevre sağlığı hizmetlerinin murakabesi sağlık ocakları hekimleri tarafından ifa edilir ve bu bölgelere ayrıca hükümet tabibi tayin edilmez." hükmü ile görebiliriz.

Günümüzde ise belediyenin görev ve sorumluluklarının sayıldığı 5393 sayılı Belediye Kanunu Madde 14; "Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

a) "İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabita, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; hizmetlerini yapar veya yaptırır."

Belediyelere çevre sağlığı hizmetlerinin uygulanabilmesi için bazı haklar verilmiş ve çeşitli düzenlemelerle yaptırım hakkı tanınmıştır.

Örneğin 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ile çevreyi kirletenlere para cezası verileceği hüküm altına alınmıştır.

"Madde 41-

¹⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, "Veteriner Hizmetleri Müdürlüğü", <http://www.ibb.gov.tr/trTR/Kurumsal/Birimler/VeterinerHizmetleriMd/Pages/AnaSayfa.aspx>

Fethi GÜRÜN

(1) Evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yirmi Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bireysel atık ve artıkların atılması halinde de bu fıkra hükmü uygulanır.

(2) Fiilin yemek pişirme ve servis yerlerinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye, 500 Türk Lirasından 5000 Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.

(3) Hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesen veya kesilen hayvan atıklarını sokağa veya kamuya ait sair bir alana bırakan kişiye, 50 Türk Lirası idarî para cezası verilir.

(4) İnşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, 100 Türk Lirasından 3000 Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. İnşaat faaliyetinin bir tüzel kişi adına yürütülmesi halinde bu tüzel kişi hakkında verilecek idarî para cezasının üst sınırı 5000 Türk Lirasıdır. Bu atık ve artıkların kaldırılmasına ilişkin masraf da ayrıca kişiden tahsil edilir.

(5) Kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye 50 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu eşyanın toplanması hususunda belediye tarafından belirli aralıklarla yılda üç günden az olmamak üzere belirlenen günler önceden uygun araçlarla ilân olunur.

(6) Kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye 250 Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bunların kaldırılmasına ilişkin masraf da kişiden ayrıca tahsil edilir.

(7) Bu kabahatler dolayısıyla idarî para cezasına belediye zabıta görevlileri karar verir.

(8) Bu kabahatler dolayısıyla meydana gelen kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi halinde idarî para cezasına karar verilmeyebilir.

(9) Bu madde hükümleri, belediye sınırları içinde uygulanır.

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

(10) Özel kanunlardaki hükümler saklıdır.”

Kanunlarda öngörülen cezaları uygulamak belediye zabıtasının görev ve yetkileri arasındadır. Belediye zabıtası, beldede esenlik, huzur, sağlık ve düzenin sağlanmasıyla görevli olup bu amaçla, belediye meclisi tarafından alınan ve belediye zabıtası tarafından yerine getirilmesi gereken emir ve yasaklarla bunlara uymayanlar hakkında mevzuatta öngörülen ceza ve diğer yaptırımları uygular.¹⁶

Büyükşehir belediyelerinde halkın karşılaştığı güncel sağlık sorunlarının tespiti ile acil önlemler alınması amacıyla Büyükşehir Belediyesi Kanununun ihtisas komisyonlarını düzenleyen “Büyükşehir belediye meclisi, (...) üyeleri arasından seçilecek en az beş, en çok dokuz kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir.

İhtisas komisyonları, her siyâsî parti grubunun ve bağımsız üyelerin büyükşehir belediye meclisindeki üye sayısının meclis üye tam sayısına oranlanması suretiyle oluşur. İmar ve bayındırlık komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu, plân ve bütçe komisyonu, eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonu ile ulaşım komisyonunun kurulması zorunludur.”¹⁷ hükmü ile çevre ve sağlık komisyonu kurulur.

Bu başlık altında inceleyebileceğimiz bitki sağlığı da belediyelerin önemli hizmetleri arasındadır. Çünkü şehirlerdeki park ve bahçelerin sağlıklı direkt ilişkisi bulunmakta ve bu alanlardaki bitkilerin sağlığı da bu noktada büyük önem kazanmaktadır.

1.4. Gıda sağlığı hizmetleri

Günümüzde belediyelerin sağlık hizmetleri bakımından en büyük hizmetinin gıda sağlığı konusunda olduğunu söylemek mümkündür. Gıda temini, depolanması, üretimi, tüketimi gibi her evrede belediyelere bazı görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Belediyelerin zabıta ve ruhsat birimlerince ifa edilen bu hizmetler hakkındaki hükümler büyük oranda

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

¹⁶ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 51

¹⁷ Resmi Gazete, Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004), Kanun No: 5216, Madde: 15

Fethi GÜRÜN

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda düzenlenmiştir. “Bu Yönetmelik Ek-5 sayılı listedeki müesseseler ile bu listede yer almayan ancak tanımına uyan benzeri gayri sıhhi müesseselerin sınıf tayini, yer seçimi, tesis izni ve açılma ruhsatı verilmesinin esasları ile bu müesseselerden ilgili mevzuat hükümlerine uygun faaliyet göstermeyenler hakkında alınacak tedbirleri kapsar. Bu Yönetmelik, gayri sıhhi müesseselerin ruhsatlandırılmasını hükme bağlayan kanunlar uyarınca Sağlık Bakanlığı, Valilik ve Kaymakamlıklarca ruhsatlandırılması öngörülen tesislere uygulanır”.¹⁸

1.5. Sağlık tesisi hizmetleri

Belediyeler kanunların kendilerine tanımış oldukları hak, görev ve sorumluluklar çerçevesinde;

- Hastaneler,

- Sağlık ocakları,

- Aile sağlığı merkezleri inşa edebilir, bakım ve onarımlarını yapabilir, bunları işletebilir ve amacı dışında kullanılmamak kaydıyla tahsis edebilmektedirler.

Hususi eczane bulunmayan yerlerde eczane küşadı, ilk tıbbi imdat ve muavenet teşkilatı, hastane, dispanser, süt çocuğu, muayene ve tedavi evi, aceze ve ihtiyar yurtları ve doğum evi tesis ve idaresi¹⁹ belediyelerin görevleri arasındadır.

Belediye Kanununda belediyenin yetkileri ve imtiyazları arasında “İl sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000’i geçen belediyeler, meclis kararıyla; turizm, sağlık, sanayi ve ticaret yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon, doğal gaz, yol ve aydınlatma gibi alt yapı çalışmalarını faiz almaksızın on yıla kadar geri ödemeli veya ücretsiz

¹⁸ Resmi Gazete, Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği, Madde: 1 Resmi Gazete, 26/9/1995, 22416

¹⁹ Resmi Gazete, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Kanun No:1593, Madde: 20

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

olarak yapabilir veya yaptırabilir, bunun karşılığında yapılan tesislere ortak olabilir; sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve turizmi geliştirecek projelere İçişleri Bakanlığının onayı ile ücretsiz veya düşük bir bedelle amacı dışında kullanılmamak kaydıyla taşınmaz tahsis edebilir”²⁰ hükmü ile belediyelere sağlık tesislerinin altyapı çalışmaları için faizsiz kredi alabilme, bu tesislere ortak olabilme veya sağlık konusunda taşınmaz tahsis edebilme hakkı tanınmıştır.

Yine Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumluluklarının belirtildiği 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu madde 7;

n) Gerektiğinde mabetler ile sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak.

v) Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işletletmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak.

İlçe (...) belediyelerinin görev ve yetkileri şunlardır:

d) Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden; 775 sayılı Gecekondu Kanunuunda²¹ belediyelere verilen yetkileri kullanmak, otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; mabetler ile sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak, hükümleri ile

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

²⁰ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 15

²¹ Resmi Gazete, Gecekondu Kanunu, Kanun (1966), Kanun No: 775

Fethi GÜRÜN

büyükşehir belediyelerine sağlık tesislerinin binalarını inşa etme, bakım ve onarımını yapma konusunda görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.

Kamuya ait taşınmazların kullanımını düzenleyen Aile Hekimliği Kanunu'na istinaden belediyelere ait binalar sağlık tesisi olarak kullanılabilir. Hazine, belediye veya il özel idaresine ait taşınmazlardan aile sağlığı merkezi olarak kullanılması uygun görülenler, Maliye Bakanlığı, belediye veya il özel idarelerince bu amaçla kullanılmak üzere doğrudan aile hekimine kiraya verilebilir.²²

Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği'nin 15. maddesi “Genel ve katma bütçeli dairelere, il özel idarelerine, belediyelere, kamu iktisadi teşebbüslerine ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait yataklı tedavi kurumları ile özel hukuk tüzel kişilerine ve gerçek kişilere ait yataklı tedavi kurumları 24 saat kesintisiz olarak acil sağlık hizmeti verirler. Bu kurum ve kuruluşlar bünyesinde bulunan acil servislerde, acil hasta ve yaralılar karşılanarak, ilk tıbbî müdahale ve tıbbî bakım yapılır. Hasta veya yaralılar için yönlendirme Merkezin bilgisi dahilinde yapılır. Birinci fıkrada sayılan özel ve kamuya ait bütün hastanelerin acil birimleri, bütün acil başvurularını ayırım yapmaksızın kabul ederler. Başvuran her hasta için acil tıbbî değerlendirme, müdahale ve gerektiğinde stabilizasyon sağlanır.” hükmü ile belediyelere ait olan tedavi kurumları Yataklı Tedavi Kuruluşları Bünyesinde Yer Alan Acil Servisler sınıfında değerlendirilmiştir.

1.6. Sağlık güvenliği hizmetleri

Belediyelerin özellikle çevre sağlığı ve güvenliği konularında kanunlarla verilmiş olan sorumlulukları bulunmaktadır. Özellikle sağlığı tehlikeye sokan durumlar için önceden önlem alınması hakkındaki hususlar çeşitli düzenlemelerle hüküm altına alınmıştır.

Sağlığı doğrudan ilgilendiren güvenlik önlemlerinden “Lağım ve mecralar tesisatı, mezbaha inşaatı, mezarlıklar tesisatı ve mevta defni ve nakli işleri, her nevi muzahafatın teb'it ve imhası, meskenlerin

²² Resmi Gazete, Aile Hekimliği Kanunu (2004), Kanun No: 5258, Madde: 4

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

sıhhi ahvaline nezaret, umumi mahallerde halkın sıhhatine zarar veren amilleri izale, sari (bulaşıcı) hastalıklarla mücadale işlerine muavenet,²³ belediyelerin görevleri arasındadır.

İmar Kanunu amaç maddesi “Bu Kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir”²⁴ hükmü ile bu kanunun amaçlarından birinin sağlık olduğu hüküm altına alınmış ve diğer maddeleri ile bu konudaki önlem ve kurallar açıklanmış ve sağlık güvence altına alınmıştır. Yine kapıcı daireleri ile ilgili olarak “Kapıcı daireleri ana bina içinde olabileceği gibi, nizamla, fen ve sağlık şartlarına aykırı yapılmamak,tertiplenebilir.”²⁵ Kanunun selameti amacıyla “Arsalarda, evlerde ve sair yerlerde umumun sağlık ve selametini ihlal eden, şehircilik, estetik veya trafik bakımından mahzurlu görülen enkaz veya birikintilerin, gürültü ve duman tevlimeden tesislerin hususi mecra, lağım, çukur, kuyu; mağara ve benzerlerinin mahzurlarının giderilmesi ve bunların zuhuruna meydan verilmemesi²⁶ ilgililere tebliğ edilir ve gereken tedbirlerin alınması belediye tarafından istenir. Böylelikle olası bir sorun için önceden tedbir alınmış olur.

1.7. Sağlık hizmeti araçları

Belediyeler çeşitli amaçlar için ambulans hizmeti verebilir ve ihtiyaç sahiplerine engelli araçları tedarik edebilmektedirler.

“Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; ... hizmetlerini yapar veya yaptırır.”²⁷ Hemen her

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

²³ Resmi Gazete, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Kanun No:1593, Madde: 20

²⁴ Resmi Gazete, İmar Kanunu (1985), Kanun No:3194, Madde: 1

²⁵ Resmi Gazete, İmar Kanunu (1985), Kanun No:3194, Madde: 36

²⁶ Resmi Gazete, İmar Kanunu (1985), Kanun No:3194, Madde: 40

²⁷ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 14

Fethi GÜRÜN

belediyenin ambulans hizmetinin olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal belediyecilik kapsamında özellikle yaşlılara, böbrek hastalarına ve benzeri hastalara evden hastaneye ve hastaneden eve olmak üzere ambulans hizmetlerinin verildiğini görmek mümkündür.

Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak²⁸ belediye başkanının görev ve sorumlulukları arasındadır. Belediyeler kanunun kendilerine vermiş olduğu bu yetki ile ihtiyaç sahiplerine engelli araçları verebilmektedirler.

2- Aile Hekimliği Uygulamasının Belediyelerdeki Sağlık Hizmetlerine Etkisi

Ülkemizde aile hekimliği uygulamasından önce belediyelerin sağlık hizmetleri hatırı sayılır seviyelerde iken, bu uygulamadan sonra belediyelerin bu konudaki hizmetlerinde gözle görülür azalma meydana gelmiştir. Örneğin Aile Hekimliği uygulamasından önce belediyeler kendi personelleri ile sağlık ocakları ve klinikler açarak bu konuda hemşehrilerine hizmet sunmakta iken, bu uygulamanın yaygınlaşması ve başarılı olması ile belediyeler tarafından işletilen sağlık birimleri zamanla tamamen kapanmış ve bu birimlere ait binalar Aile Sağlığı Merkezleri olarak aile hekimlerine tahsis edilmiştir.

2015 yılı itibariyle İstanbul Fatih İlçesinde 4'ü Büyükşehir Belediyesi, 1'i Vakıflar Genel Müdürlüğü, 14'ü Fatih Belediyesi mülkiyetinde olan toplam 19 adet Aile Sağlığı Merkezi bulunmaktadır.²⁹ Buna karşın belediyenin kendi personeli ile hizmet verdiği sağlık ocağının ise bulunmadığı görülmektedir. İlçe sınırlarındaki aile sağlığı merkezleri Aile Hekimliği uygulaması kapsamında Sağlık İl Müdürlüğüne tahsis edilmiş olup aile hekimlerince kullanılmaktadır.

²⁸ Resmi Gazete, Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Madde: 38

²⁹ Fatih Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, "2015 Faaliyet Raporu", http://www.fatih.bel.tr/assets/photo2014/faaliyet_raporu/2015-faliyet/2015-yili-faliyet-raporu.pdf

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

Aile Hekimliği uygulamasının başarılı olmasını aşağıdaki nedenlere bağlayabiliriz;

- Merkezi yönetimin sağlık hizmetini en yakından sunma fikrinin doğru bir yaklaşım olması,

- Bu konudaki açığın kapanması ile belediyelerin başka alanlarda hizmete odaklanma fırsatı ile ve bu uygulamaya yardımcı olması,

- Hekimlerin ücret olarak daha iyi olan aile sağlığı merkezlerine yönelmesi,

- Aile hekimliği uygulamasının sağlık sistemine tam entegre olması olarak sayabiliriz.

3- Diğer Ülkelerde Belediyeler Bünyesinde Gerçekleştirilen Sağlık Hizmetleri

Ülkemizde yerel yönetimler çerçevesindeki sağlık hizmetlerinin durumu ve geleceği konusunda genel bir araştırma ve değerlendirme yaparken sağlıklı bir sistemin oluşturulması için global ölçekteki uygulamaları incelemek yararlı olacaktır. Örneğin New York Belediyesi'nde "e-Sağlık Hizmetleri" kapsamında 3 ayrı birim oluşturulmuştur.³⁰ Bunlar sırayla;

- Hastaneler, (New York City Health and Hospital Corporations: HHC)

- Sağlık Sigortası (New York City Insurance Access)

- Sağlık İşleri Müdürlüğü (New York City Department of Health and Mental Hygiene)

1970 yılında yürürlüğe giren bir yasa ile faaliyetlerine başlayan HHC şu anda 11 Akut Bakım Hastanesi; 6 Teşhis ve Tedavi Merkezi, 4 Uzun Süreli Bakım Merkezi (özellikle yaşlılar için), 1 Sertifikalı Ev Sağlık Bakım Merkezi ve 80'den fazla Klinik ile hizmet vermektedir. HHC; bu yapısıyla New York'ta her yıl tedavi gören tüm hastaların yaklaşık üçte birine hizmet

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

³⁰ <https://www.ebelediye.info/dosya-belediyeler-saglik-hizmetlerinde-daha-etkin-rol-oyunamali>

Fethi GÜRÜN

vermektedir. HHC'nin hizmet verdiği dar gelirli New Yorkluların sayısı 1.5 milyonun üzerinde ve 400.000'inin sağlık sigortası yok. Yıl içinde HHC'ye bağlı hastanelere başvuranların sayısı 5 milyonu aşılıyor.³¹

16 hastanesi ve yaklaşık 10.500 yatağı ile HHC Amerika'daki en büyük belediye hastaneleri sistemidir. 47 hastanesi ve yaklaşık 33.000 yatağı ile Paris Belediyesi'ndeki (Paris Hospital Corporation Assistance Publique-Hopitaux de Paris: AP) 'HHC'nin '3' katı büyüklüğünde bir kapasiteye sahiptir.

Almanya'ya baktığımızda sağlık sistemi çoğulculuk ve özerk yönetim ilkelerine dayanır. Almanya'daki her bir eyalet Lander olarak adlandırılır. Bunlar yerel yönetimlerdir. Landerlerin yönetimlerine büyük yetkiler bırakılmıştır.³² Almanya'daki belediye hastanelerinde çalışan doktorların sayısı 70.000'in üzerindedir.

Birleşik Krallıkta sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde ağırlık yerel yönetimlerdeki. Üzerlerinde katı bir baskı söz konusu değildir. Yerel yönetimlerin yönetim ve uygulama alanında uzman sağlık yöneticileri de yer almaktadır. Hizmet satın alma ile ilgili yetkili kurumlar yerel kuruluşlardır. Buna benzer bir uygulama da Slovenya sağlık sisteminde mevcuttur. Slovenya'da yerel yönetimler, birincil sağlık hizmetlerinin alt yapısından sorumludur. Ayrıca, ikincil sağlık hizmeti ağı ile ilgili kararlarda da danışmanlık yapmaktadırlar. Yerel yönetimler, kurumların kurullarında temsil edildiklerinden, sağlık kuruluşlarının politikaları üzerinde doğrudan etkileri vardır. Ayrıca Slovenya'da yerel yönetimler, kendi topluluklarındaki prim ödeyemeyecek durumda olanların primlerini ödemekle sorumludur.

³¹ <https://data.cityofnewyork.us/Health-Health-and-Hospitals-Corporation-HHC-Facilities/f7b6-v6v3>

³² Zekai Öztürk ve E. Tuğba Karakaş, "Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Sağlık Sistemleri Yönetim ve Organizasyon Yapısı Organizasyon Yapısı Almanya, Fransa, İrlanda ve İngiltere Örnekleri", *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri dergisi*, 2015, s.48

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

Danimarka'da ise sağlıkla ilgili görevler, yerel yönetimlerin görev listesinde çok az bir yere sahiptir. Bunlar; bölgesel hemşirelik hizmetleri, halk sağlığı hizmetleri, okul sağlığı hizmetleri ve çocuk dış tedavi hizmetleridir. Yerel yönetimler ayrıca çoğunluğu sosyal hizmet olan, yaşlı bireylerle ilgili işlerden de sorumludur ve bu hizmetlere büyük önem verilmektedir.³³

Komşumuz Bulgaristan'a bakacak olursak 1999 yılından sonra başlayan reform sürecinden sonra Sağlık Bakanlığı birincil hizmetlerin sunumundan tamamen çekilmiş, hizmet sunumu belediyelere devredilmiş, Sağlık Bakanlığı da sadece planlayıcı ve denetleyici bir rol üstlenmiştir. Belediyeler sağlık sistemi içerisinde birçok sağlık kuruluşun sahibi durumundadır. Sağlık Bakanlığı ve belediyelerin yanında ilgili diğer bakanlıklar, Yüksek Sağlık Konseyi, meslek kuruluşları, üniversiteler, özel sektör ve gönüllü kuruluşlar da sağlık sistemi içerisinde görev almaktadır.³⁴

Çeşitli ülkelerdeki uygulamalarda görüldüğü gibi yerel yönetimlerin sağlıkla ilgili görev ve yetkileri incelendiğinde gerek il idarelerinin, gerekse yerel yönetimlerin değişik derecelerde sağlık bakımı ve sağlık hizmetleriyle ilgili görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.³⁵ Bu uygulamalar, sağlık ocağı ve hastanelerin bir kısmının belediyelere bırakılması, bölge hastaneleri ve üniversitelerle işbirliği yapan ihtisas hastanelerinin ise merkezde kalması biçiminde bir genel görünüme sahiptir. Ancak Türkiye'de belediyeler önemli ölçüde finansman, teknik donanım ve uzman personel gerektiren

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

³³ A. Erdal Sargutan, (2010) 84 ÜLKE VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI SAĞLIK SİSTEMLERİ – Kavram Metot Ve Uygulamalar, Sağlık Sektörlerinin Genel Sistem Ve Mali Yapıları, Sağlık Sistemi Tipleri ve Özellikleri, 84 Ülkenin Sağlık Sektörleri Sağlık Sistemleri Ve Mali Yapıları, Türkiye Sağlık Sektörü Sağlık Sistemi Ve Mali Yapıları, www.sargutan.com (2010)

³⁴ Mualla Kök ve Ferhat Sayım, "Sağlık Hizmetlerinde Yerel Yönetim Yatırımları", <http://www.ferhatsayim.net/index.php/faaliyetler/research/download/69/1739/95>

³⁵ Teoman Ünüsan, *Avrupa'da Yerel Yönetimler*, (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını No:9 Ankara, 1996)

Fethi GÜRÜN

bu tip hizmetlerin sunumunda tek başlarına yeterli olamayacaktır. Nitekim sağlık hizmetlerinin halka eşit, tarafsız ve ulaşılabilir bir şekilde sunulması gerekir. Günümüz koşullarında belediyelerin kapsamlı sağlık hizmeti sunabilmesine yönelik bir altyapı da bulunmamaktadır.³⁶ Dolayısı ile gerekli altyapı koşulları oluşturulmadan, geneli itibari ile yönetsel ve finansal yetersizliklere sahip olan yerel yönetimlere, sağlık gibi toplumsal etkileri çok fazla olabilecek bir konuyu bırakmak, istenmeyen sonuçlara yol açabilir.³⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Yerel yönetimler halen yürütmekte oldukları sağlık hizmetleri için yasal dayanaklarını; “5393 Sayılı Belediyeler Kanunu” ve “5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu”ndan almaktadırlar. Ancak söz konusu kanunlar, belediyelere “her türlü sağlık hizmetini verebilme” hakkını tanıırken, hizmetlerin, nasıl ve ne şekilde yerine getirileceği konusuna açıklık getirmiyor. Ortaya çıkan belirsizlikler de sorunlara yol açıyor. Öte yandan özellikle, devletin sunduğu hizmetlerdeki sayısal yetersizlikler ve özel sektörün sunduğu hizmetin pahalılığı dikkate alındığında; kamunun sağlık ihtiyacı, belediyelerin ulusal sağlık sistemindeki paylarının ve etkinliklerinin artırılmasıyla çözüme kavuşabilir.

Belediyeler bütçelerinin elverdiği ölçüde vakanunların kendilerine yüklemiş oldukları yetki ve sorumluluk çerçevesinde hemşehrilerine sağlık hizmeti sunmaktadırlar. Bu hizmetler incelendiğinde genellikle ilçe sınırlarındaki tüm canlıları ilgilendiren hizmetler sunulduğu görülmektedir. Bu hizmetler için gerekli olan tesisler yine belediyelerce inşa edilmekte, işletilmekte veya bu amaçla başka kurumlara devredilebilmektedir.

³⁶ Arif Erençin ve Vesim, Yolcu, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü ve Yerinden Yönetimi”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 2008, s.133.

³⁷ M. Hulki Uz, “Sağlık reformu ve Mahalli İdareler Reformunda Sağlık Hizmetlerinin Yerinden Yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1999, s. 122.

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

Sağlık hizmetini ilgilendiren konularda kanunlar ve yönetmeliklerde yapılan incelemelerde belediyelerin çevre sağlığı açısından yetki ve sorumluluklarının oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle özellikle yaptırımlar konusunda belediyelere çok iş düşmektedir. Sağlık hizmetleri ve tesisleri hakkında ise belediyeler açısından kesin bir bağlayıcı hükmün olmadığı, bu alanlarda belediyelerin serbest bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

Belediyelerde insan sağlığı hizmetleri sosyal belediyciliğin önem kazandığı 1990'lı yıllardan Aile Hekimliği Uygulamasının yürürlüğe girdiği tarihe kadar artarak devam etmiş, ancak bu uygulamanın yürürlüğe girerek yaygınlaşmasına müteakip azalmaya başlamıştır. Günümüzde belediyelerin insan sağlığı ile ilgili hizmetleri istisnalar hariç genellikle personel sağlığı hizmeti ile sınırlı kalmaktadır. Ancak sağlık hizmeti tesisi bakımından yatırımların arttığı, yeni tesisler inşa edildiği, bu yerlerin Sağlık İl Müdürlüklerine bağlı Aile Sağlığı Merkezlerine devredildiği görülmektedir.

Belediyelerin insan sağlığı konusundaki hizmet ve yatırımları azalma gösterse de hayvan sağlığı, çevre sağlığı, gıda sağlığı ve güvenliği konusundaki hizmetleri artarak devam etmektedir. Örneğin günümüz şehirlerinde zaman zaman sahipsiz sokak hayvanlarının gezdiğine şahit olsak da bu durumu eski yıllarla kıyasladığımızda bu sayının oldukça azaldığını görebiliriz. Veya günümüz park ve yeşil alanlarının eskiye kıyasla daha bakımlı ve çevrenin daha temiz olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşın gıda sağlığı ve güvenliği konusunda etkin ve verimli bir çalışma yapılabilmesi için kurumlar arası yetki karmaşasının bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Her bireyin temel insan hak ve hürriyetlerinden yararlanabilmesi için önce bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı olması gerekir. Bu nedenle devletin sağlık hizmetlerini toplumun tüm kesimlerine; kaliteli, güvenli, eşit, çağdaş standartlarda, ekonomik ve kolaylıkla erişebilir nitelikte

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

Fethi GÜRÜN

sunması gereklidir. Bu; sosyal devletin asli yükümlülüklerinden biridir. Bu çerçevede düşündüğümüz zaman yerel yönetimler; yapı olarak halka en yakın idari teşkilatlardır ve oluşturulacak ulusal sağlık politikamızın güçlü, yaygın, sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi yerel yönetimlerin birlikte, eş zamanlı hareket etmesiyle çok daha kısa sürede mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Erdal Sargutan, “84 Ülke ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri – Kavram Metot Ve Uygulamalar, Sağlık Sektörlerinin Genel Sistem Ve Mali Yapıları, Sağlık Sistemi Tipleri ve Özellikleri, 84 Ülkenin Sağlık Sektörleri Sağlık Sistemleri Ve Mali Yapıları, Türkiye Sağlık Sektörü Sağlık Sistemi Ve Mali Yapıları”, 2010, www.sargutan.com (araştırma, 3,350 sayfa kitap).

Acil sağlık Hizmetleri Yönetmeliği (2000), Resmi Gazete: 11.05.2000/24046.

Aile Hekimliği Kanunu (2004), Kanun No:5258, Resmi Gazete: 09.12.2004/25665.

Arif Erençin ve Vesim Yolcu, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü ve Yerinden Yönetimi”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 2008, 118-136.

Belediye Kanunu (2005), Kanun No:5393, Resmi Gazete: 13.07.2005/25874.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004), Kanun No:5216, Resmi Gazete:23.07.2004/25531.

e-Belediye.info, Belediyeler Sağlık Hizmetlerinde Daha Etkin Rol Oynamalı, <https://www.ebelediye.info/dosya/belediyeler-saglikhizmetlerinde-daha-etkin-rol-oyynamali>.

Fatih Belediyesi Resmi İnternet Sitesi, <http://www.fatih.bel.tr/icerik/6769/saglik-isleri-mudurlugu/>

Belediyelerde Sağlık Hizmetlerinin Türk Mevzuatındaki Yeri

Fatih Belediyesi Resmi İnternet Sitesi, 2015 Faaliyet Raporu, http://www.fatih.bel.tr/assets/photo2014/faaliyet_raporu/2015-faliyet/2015-yili-faliyet-raporu.pdf (Erişim Tarihi : 05.01.2017).

Gecekondu Kanunu, Kanun (1966), Kanun No: 775, Resmi Gazete: 30.07.1966/ 12362.

Hayvanları Koruma Kanunu (2004), Kanun No:5199 Resmi Gazete: 01.07.2004/25509.

İmar Kanunu (1985), Kanun No:3194, Resmi Gazete:09.05.1985/18749

İpek Özkal Sayan, “Belediyeler ve Sağlık Hizmetleri”, *Mülkiye Dergisi*, 2007, Cilt:31, 123-134.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Remi İnternet Sitesi, Veteriner Hizmetleri Müdürlüğü, <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Birimler/VeterinerHizmetleriMd/Pages/AnaSayfa.aspx>, Erişim 15 Aralık 2016.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi, 2015 Faaliyet Raporu, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/BilgiHizmetleri/Yayinlar/FaaliyetRaporlari/Documents/2015/ibb_faaliyetraporu2015.pdf. Erişim 5 Aralık 2016.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), Kanun No:6331, Resmi Gazete: 30.06.2012/28339.

Kabahatler Kanunu (2005), Kanun No:5326, Resmi Gazete: 31.03.2005 /25772.

M. Hulki Uz, “Sağlık reformu ve Mahalli İdareler Reformunda Sağlık Hizmetlerinin Yerinden Yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1999, Cilt: 32, Sayı:1.

Mualla Kök ve Ferhat Sayım, “Sağlık Hizmetlerinde Yerel Yönetim Yatırımları”, <http://www.ferhatsayim.net/index.php/faaliyetler/research/download/69/1739/95>.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
125-150

Fethi GÜRÜN

Nezih Varol, “Belediyelerin Sağlık Hizmetlerindeki Yeri”, <http://www.merih.net/m1/wnezvar21.htm>, Erişim 7 Eylül 2017.

NYC Open Data, Health and Hospitals Corporation (HHC) Facilities, <https://data.cityofnewyork.us/Health/Health-and-Hospitals-Corporation-HHC-Facilities/f7b6-v6v3>, Erişim 7 Eylül 2017.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun (1961), Kanun No:224, Resmi, Gazete: 12.01.1961/10705.

Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu (1987), Kanun No:3359, Resmi Gazete: 15.05.1987/19461.

Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928), Kanun No:1219, Resmi Gazete: 14.04.1928/863 .

Teoman Ünüsan, “Avrupa’da Yerel Yönetimler”, (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını No:9 Ankara, 1996).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Kanun No:2709, Resmi Gazete:09.11.1982/17863.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, “2016 Yılı Performans Programı, http://www.thsk.gov.tr/dosya/birimler/strateji_db/dokumanlar/2016_yili_performans_programi.pdf, Erişim 12 Aralık 2016.

Türkiye Sağlık Raporu, (Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Yayını 2014).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Kanun No:1593, Resmi Gazete: 06.05.1930/1489.

Zekai Öztürk ve E. Tuğba Karakaş, “Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerde Sağlık Sistemleri Yönetim ve Organizasyon Yapısı Organizasyon Yapısı Almanya, Fransa, İrlanda ve İngiltere Örnekleri”, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri* dergisi, 2015, Sayı: 2, 39-59.

YAZIM ESASLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gereklidir.

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

A. SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN GENEL ESASLAR

1. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı; üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm, cilt payı 0, üstbilgi 1.25 cm, alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
2. Satır aralıkları -kaynakça hariç- 1,5 ve 0 nk, kaynakçada ise satır aralığı 1 ve 0 nk olmalıdır.
3. Sayfa numaraları altta ve sağda verilmelidir.

B. YAZIM KURALLARINA İLİŞKİN ESASLAR

1. Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltmesi editörler/yardımcı editörler tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.

2. İngilizce yazılmış makalelere ‘abstract’tan sonra Türkçe özet konulmalıdır.

3. Makalelerde kelime sayısı 5000’den az olmamalı; makale özet/abstract ve kaynakça dâhil 25 sayfayı geçmemelidir.

4. Türkçe/İngilizce makale başlıkları, Türkçe/İngilizce özet/abstract, Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime/keywords toplam 300 kelimeyi aşmamalıdır. Makale başlığının anlamlı kısaltması, makalenin editöre gönderildiği elektronik postada belirtilmelidir.

5. Makale başlığı (ana başlık) 14 punto, büyük harflerle ve koyu yazılmalı; alt başlıklar ise 12 punto, sadece baş harfleri büyük ve koyu yazılmalı, 1,25 cm girinti ile başlatılmalıdır.

6. Yazar ismi, Times New Roman 12 punto ile ana başlıktan sonra bir boşluk verilerek ve ana başlığı ortalayacak biçimde kalın (bold) olarak, adın baş harfi büyük diğer harfleri küçük olarak, soyadın ise tamamı büyük harflerle yazılmalıdır. Soyadından sonra parantez içinde üst yıldız (*) verilmeli; alt bilgi sekmesi kullanılarak yazara ait bilgiler Times New Roman ile her iki yana yaslı olarak sadece ilk sayfada görülecek şekilde 10 punto ve 1 aralıkla yazılmalıdır.

7. Özet/Abstract metinleri ile anahtar kelimeler/keywords italik olarak yazılmalıdır.

8. Makale metni her iki yana yaslı olarak Times New Roman, 12 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1,5 verilmeli, paragraflar 1,25 cm girinti ile başlamalıdır.

9. Dipnotlar her iki yana yaslı olarak Times New Roman ve 10 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1 olmalı ve dipnottan sonra bir boşluk verilerek başlatılmalıdır.

C. REFERANS VE GÖNDERMELERE İLİŞKİN ESASLAR

1. Metin içinde dipnot numarası, noktalama işaretlerinden sonra verilmelidir.

2. Dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilmeli; atıflar, metin içinde gösterilmemelidir.
3. Dipnot rakamından sonra bir boşluk verilmeli ve yazı daha sonra başlatılmalıdır. İkinci ve daha sonraki satırların başında boşluk verilmemelidir.
4. Atıfta bulunulan kaynağın tam künyesi verilmeli, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmemelidir.
5. Dipnotlar verilirken diğer dillerden kaynaklar için İngilizce yazım kuralları, Türkçe kaynaklar için Türkçe yazım kuralları esas alınmalıdır.
6. Aynen alıntılar: Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak “ ” içinde verilmeli ve alıntının sonunda dipnot sistemine uygun olarak kaynak gösterilmelidir. Beş satırdan az alıntılar cümle arasında italik olarak, beş satırdan uzun alıntılar ise makale metnine göre sayfanın sağından 1 cm, solundan ise 1,25 cm (paragrafın başladığı yer) içeriden ve blok hâlinde italik olarak verilmelidir. Beş satırdan fazla olan alıntılarda satır aralığı 1,15, font ise 11 olmalıdır.
7. Dipnot yazımı ile ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Kitaplar için

(1) Tek yazarlı kitaplar:

Yazar adı soyadı, *eser adı*, varsa cilt numarası, varsa çeviren, (Yayımlandığı yer: Yayınevi Yayımlandığı tarih), sayfa numarası.

A. Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları 1988), s.23.

(2) İki yazarlı kitaplar:

Birinci yazarın adı soyadı, ikinci yazarın adı soyadı, *eser adı*, varsa cilt numarası, varsa çeviren, (Yayımlandığı yer: Yayınevi Yayımlandığı tarih), sayfa numarası.

Nusret Özcan ve Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, (İstanbul: Nehir Yayınları 2001), s.8.

(3) İkidenden fazla yazarlı kitaplar:

İlk yazarın adı soyadı vd., *eser adı*, varsa cilt numarası, varsa çeviren, (Yayımlandığı yer: Yayınevi ve Yayımlandığı tarih), sayfa numarası.

Neclâ Pekolcay vd, *İslâmî Türk Edebiyatına Giriş*, (İstanbul: Dergâh Yayınları 1981), s.7.

(4) Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim”, *Bilim ve Teknoloji*, (İstanbul: TÜSİAD Yayınları 1994), s.81.

İmlâ Kılavuzu, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2000), s.88.

(5) Kitap Bölümü:

M. Efe Çaman vd, “Yemen: ‘Yeni Afganistan’ mı?”, *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 1.Cilt* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel 2010), s.340.

Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), *yayımlandığı süreli yayının adı*, yayımlandığı yıl, cilt no (Romen)/sayı; dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası.

(1) Tek yazarlı makaleler:

Emine Yeniterzi, “Tanzimat’tan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, S:10, 77-159, s.121.

(2) İki yazarlı makaleler:

Mehmet Güven ve Derya Kürüm, “Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, 75-90, s.78.

Tom D. Lewis and Gerald Graham, "Seven Tips for Effective Listening", *British Journal of Social Work*, 2003, 13-35, p.30.

(3) İkididen fazla yazarlı makaleler:

Mehmet Demir vd., "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Algıları", *Anadolu Eğitim Dergisi*, 2005, 70 (1), 23-42, s.24.

Michael Stowe et. al., "Required knowledge, skills and abilities from health care clinical managers' perspectives", *Academy of Health Care Management Journal*, 2011, 55-62, p.60.

(4) Yazarı Belli Olmayan Makale:

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Ankara, 1990, cilt X, sayı:7, 8-10, s.8.

(5) Online dergide Makale:

(Varsa, derginin DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresi yazınız.)

Dinçer Eşitgin, "Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal", *Millî Eğitim Dergisi*, 2004, S:162, Erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

(6) Günlük Gazetelerden veya Dergilerden Alınmış Makaleler:

Taha Akyol, "Sosyal Bilim Ödülleri", *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote", *New York Times*, 27 February 2010, Accessed 28 February 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, "But Enough about Me", *New Yorker*, 25 January 2010, p.68.

(7) *İnternet Dergisinde Makale:*

Alıntının tam adresi yazılmalıdır:

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, "Origins of Homophily in an Evolving Social Network," *American Journal of Sociology* 115, 2009, p. 411, Accessed 28 February 2010, doi:10.1086/599247.

Tezler ve Bitirme Tezleri için

Avni Erdemir, "Muslihu'd-din Mustafa **İbn** Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s. 30.

Raporlar için

(1) *Yazarı Belli Olan Rapor*

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), s.25.

(2) *Yazarı Belli Olmayan Rapor*

Arnavutluk Ülke Raporu, (Ankara: TİKA Yayını 1995), s.7.

(3) *Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor*

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1990), s.33.

Ansiklopediler için

Ömer C. Saraç, "Kağıt, Millî gelir", *Ak İktisat Ansiklopedisi*, Cilt:II, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), ss.20-30.

İnternet için

(1) *Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları*

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm>

(2) E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar

Abdolvahap Kara, “Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları”, (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef97

Konferanslarda Sunulan Tebliğler için

Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, Cilt: I, (Ankara: TTK Yayını, 2002), s.14.

Broşürler için

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları 2000), s.7.

Resmî Yayınlar için

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, (Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını 1996), s.9.

Haritalar ve Şemalar için

Şanlıurfa Turizm Haritası, Harita, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği Yayını 1983).

Bültenler için

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1999), s.8.

Aynı kaynağa yapılan sonraki atıflar

1. Aynı kaynağa yapılan atıflarda yazar adı soyadı, *a.g.e.* (adı geçen eser),

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2018;
sayı: 6,
153-171

a.g.m.(adı geçen makale) ve *a.g.y.*(adı geçen yayın) ifadesi italik olarak yazılmalı ve sayfa numarası kullanılmalıdır.

2. Aynı kaynağa ardı ardına yapılan atıflarda atıfta bulunulan sayfa numarası da aynıysa italik olarak sadece *a.g.e.*, *a.g.m.* veya *a.g.y.* kısaltması kullanılmalı, atıfta bulunulan sayfa numarası farklıysa *a.g.e.*, *a.g.m.* veya *a.g.y.* kısaltmasından sonra sayfa numarası da belirtilmelidir. Örnek: *a.g.e.*, s.35.

3. Aynı yazarın birden fazla eserinin olması durumunda yapılan atıflarda yazar adı soyadı, eserin yayım tarihi, *a.g.e.* ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı, yazarın aynı tarihli birden fazla eserinin olması durumunda ise eserin tarihinin yanına A, B, C harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

D. BELGE, TABLO, ŞEKİL VE GRAFİKLERİN KULLANIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 ve Ek Şekil:6 gibi yazılmalı, ekler, kaynakçadan sonra verilmelidir. Bu eklere metin içerisinde yapılan atıflar Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 veya Ek Şekil:6 biçiminde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

3. Metin içerisindeki Tablolar, tablo üstünde kalın (bold) olarak isimlendirilecek; alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

4. Metin içerisinde yer alan şekil, grafik ve haritalar hemen altında isimlendirilecek ve alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

E. KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

Kaynakça, girinti verilmeksizin büyük harflerle ve koyu olarak metinden sonra iki boşluk verilerek sola yaslı yazılmalı,

2. Kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanmalı,

3. Kaynakçada satır aralığı 1 olmalı, her kaynaktan sonra bir boşluk bırakılmalı,

Kaynakçada yazar adı soyadı baş harfleri büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalı,

Kitap bölümü veya bir dergide yayımlanan makalenin yayımlandığı eserdeki sayfa aralığı kaynağın en sonunda belirtilmeli,

Aynı yazarın iki veya daha fazla eserinin kaynakçada yazımı:

Yakın tarihli eser önce, diğer eserler aynı biçimde yakın tarihten geçmişe doğru yazılmalı,

Yazarın ikinci ve daha sonraki eserlerinin başına ismi yazılmamalı, isminin yerine ---- işareti konulmalıdır.

F. DEĞERLENDİRME

1. Biçim ve alan açısından uygun bulunan makaleler konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderilir, hakem değerlendirmelerinin ikisi de olumlu ise makale yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü hakeme gönderilir. Yayımlanması için düzeltilmesine karar verilen makalelerin, yazarları tarafından belirtilen süre içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.

2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının “yayımlanabilir” onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Düzeltilmelerle ilgili katılmadığı hususlar olması

durumunda, yazar, bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, derginin konu içeriği esas olmak üzere, sıraya konularak yayımlanabilir.

4. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; hiçbir kurum ve kuruluşun resmî görüşü niteliğini taşımaz.

PUBLICATION GUIDELINES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences should not have been published or sent for publication elsewhere.

The copy right of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copy rights of the paper which has been approved to be published in the journal. Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange of the copy right. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

For translations submitted to the journal, publication permission of the author and original of the text are required. Translations shall also be submitted to the approval of the referee similar to copy right issues.

The opinions, thought and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of Üsküdar University.

A. PRINCIPLES AS TO PAGE LAYOUT

1. Page layout should be normal, page set up must be 2,5 cm from top, 2,5 cm from bottom, 2,5 cm from left, 2,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm. footer 1,5 cm.
2. Line spacing must be 1.5 and 0 pt. except the references. In references, it must be 1 and 0 pt.
3. Page numbers must be placed at the bottom on the right.

B. PRINCIPLES AS TO THE EDITORIAL BOARD

1. Language of publication is Turkish and English. Corrections regarding to principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.

2. In texts which are written in English, there should be a Turkish abstract right after the English one.

3. The texts submitted to be published must be no less than 5,000 words and no more than 25 pages including the abstracts and references.

4. Abstracts both in Turkish and English, must be no longer than 300 words including the main title both in English and Turkish and 5 key words for both languages. Short version of title of the text should be indicated in the email which is sent to the editor with the article.

5. The main title must be 14 pt., bold and all in upper-case. The subtitles should be 12pt., bold and with only initials in upper-case.

6. Name of the author should be Times New Roman with a font size of 12 in bold, and should be written under the main title and be centered. Initial of the given name and all letters of the family name should be in upper-case. After surname, superscripted asterisk (*) must be added and the information regarding the author must be given by Times New Roman 10 pt and 1 for line space only in the first page's footer as justified.

7. Abstracts and key words should be in italic.

8. Text should be justified, in Times New Roman with a font size of 12. Line spacing should be 1.5, and the paragraphs should start with 1.25 left indent.

9. Footnotes should be justified, in Times New Roman with a font size of 10. Line spacing should be 1 and the text should start with a space after the footnote.

C. PRINCIPLES AS TO REFERENCES AND CITATIONS WITHIN THE TEXT

1. The number of the footnote should be given after the punctuation marks within the text.

2. Footnotes should be given numerated below the page; citations should not be given within the text.

3. There should be a space after the footnote number, before the text starts. There is no need an additional space before the upcoming lines.
4. Full identity of the resources cited shall be given; any uncited resource shall not be presented in the references.
5. Footnotes from foreign language sources should be given in respect to English spelling. Footnotes from Turkish sources should be given in respect to Turkish spelling rules.
6. Direct quotes: Direct quotations used within the text should be given by quotation marks (“ ”) and should be cited as suited to footnote system. Quotations less than five lines must be italic and not separate from ongoing text, whereas quotations more than five lines is must be 1 cm. from the right, whereas quotations more than five lines is must be 1 cm. from the left 1,25 cm. (from the point where paragraph starts) indent; it must be italic as a whole unit. For quotations more than five lines line spacing must be 1.15, font must be 11 pt.
7. Examples on footnote notations are given below.

For the books

(1) Works with single author:

Author's name and surname, *Title of the work*, if applicable volume number and translator, (Place of the publication: Publisher, Date of the Publication), Page number.

A. Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ankara: AKDTYK TTK Yayınları 1988), p.23.

(2) Works with two authors:

Name and Surname of the First Author, Name and Surname of the Second Author, *Title of the work*, if applicable volume number and translator, (Place of the publication: Publisher, Date of the Publication), Page number.

Nusret Özcan ve Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, (İstanbul: Nehir Yayınları 2001), p.8.

(3) Works with three or more authors:

Name and surname of the first author, et al., Title of the work, if applicable volume number and translator, (Place of the publication: Publisher, Date of the Publication), Page number.

Neclâ Pekolcay et al., İslâmî Türk Edebiyatına Giriş, (İstanbul: Dergâh Yayınları 1981), p.7.

(4) Works with name of the author or editor non-specified:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim”, *Bilim ve Teknoloji*, (İstanbul: TÜSİAD Yayınları 1994), p.81.

(5) Book Chapter:

M. Efe Çaman et al., “Yemen: ‘Yeni Afganistan’ mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Volume 1, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel 2010), p.340.

For the papers

Name and surname of the Author, “Title” (translator, if applicable), name of the journal, year of publication, volume number:, page range, page of the citation.

(1) Papers with one author:

Niu Song, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Number: 17, April 2013, pp. 132-136. (If available, the volume number is also written.)

(2) Papers with two authors:

Tom D. Lewis and Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening”, *British Journal of Social Work*, 2003, 13–35, p.30.

(3) Papers with more than two authors:

Michael Stowe et. al., “Required knowledge, skills and abilities from health care clinical managers’ perspectives”, *Academy of Health Care Management Journal*, 2011, 55–62, p.60.

(4) Works with name of the author non-specified:

“Balkanlarda Türk Varlığı”, *Toplumsal Tarih*, Volume: X, Number: 7, Mayıs 1990, Ankara p. 8.

(5) Paper from Online Journal:

Add DOI (Digital Object Identifier) number if applicable. DOI number, when added to <http://dx.doi.org/> address on a browser, it directs user to the source. If there no URL, add URL.

Diñçer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk–ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal”, *Milli Eğitim Dergisi*, 2004, S:162, Erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/162/esitgin.htm>

(6) Paper from Daily Newspapers or Journals:

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri”, *Milliyet*, 28 Şubat 2005,

Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote”, *New York Times*, 27 February 2010, Accessed 28 February 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me”, *New Yorker*, 25 January 2010, p.68.

(7) Paper from Internet Journal:

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology*, 115, 2009, p. 411, Accessed 28 February 2010, doi:10.1086/599247.

Thesis

No italics shall be used for headings of non-published Theses

Avni Erdemir, “Muslihu’d–din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Unpublished Ph. D. Thesis), Ankara 1999, s.30.

Reports

(1) Report with Author Specified

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), s.25.

(2) Report with Author Non-Specified

Arnavutluk Ülke Raporu, (Ankara: TİKA Yayını 1995), p.7.

(3) Report of an Institution, Company or Institute with Author Non-Specified

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1990), s.33.

For the Encyclopedias

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Millî gelir”, *Ak İktisat Ansiklopedisi*, Cilt:II, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), ss.20–30.

For the Internet

(1) Web Pages of Public Institutions

Official Website of Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, “G20 Zirvesi kapsamında Suriye’deki insani durum ele alındı.”, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

(2) Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdolvahap Kara, “Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları”, (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971cca8fd7b

Papers Presented in Conferences

Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, 4–8 Ekim 1999, Cilt: I, (Ankara: TTK Yayını, 2002), s.14.

Brochures

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, ATASE Publishing, Ankara 2000, p. 7.

Official Publications

Yusuf Sarıncay, *Ottoman Archives and Ethio-Ottoman Relations*, Başbakanlık Printing, Ankara 2001.

Maps and Figures

Kayseri Turizm Haritası, Harita, (Kayseri: Kayseri Valiliği Publishing 2003)

Bulletins

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1999), s.8.

Subsequent Footnotes to the Same Source

1. For the subsequent footnotes to the same source, (author name surname, *Ibid.*) must be written italic and page number must be written.

2. If page number is also the same as previous footnotes, only *Ibid.* as italic must be used; if page number is different, then, page number must be written after *Ibid.* Example: *Ibid.*, p.35

3. If certain author has citations for more than one of his/her pieces, then in the footnotes it must be author's name surname, year of publication and page number; if author has more than one piece in same year, then, the letters of A, B, C must be added to the publication year of the piece. This also must be written as it is, in the bibliography.

D. PRINCIPLES TO ABIDE BY IN USING DOCUMENTS, TABLES, FIGURES AND GRAPHS

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.

2. Other attachments (Table, Figure, Graphs) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graph: 3 and Additional Figure 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall

be presented after the References. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table: 1, Additional Graph 3 or Additional Figure 7. If citation has been made for table, figure, graph or picture, resource shall absolutely be indicated.

3. Tables within the text should be titled in bold on the table, cited source should be given according to footnote rules.

4. Figures, graphs and maps within the text should be titled right under, and cited source should be given according to footnote rules.

E. PRINCIPLES AS TO WRITING BIBLIOGRAPHY

1. Bibliography should be written in upper-case and bold, right after the text with two spaces, left aligned and without indents.

2. References should be alphabetically ordered.

3. Line spacing should be 1 and there should be a given space after each reference.

4. Initials of the names and the surnames of the authors should be in upper-case, with other letters in lower-case.

5. The page range of the paper which is published in a book or a journal should be given at the end of the reference.

6. Two or more work from the same author should be referenced as follows:

7. The recent work should be written first, with other works following the same order.

8. Name of the author should not be specified for the second and the following works. There should be ----- mark instead of the name.

F. ASSESSMENT

1. Publication Board of the Journal sends to two referees of expertise the papers it has found relevant in terms of form and fields for assessment. The

paper is accepted for publication if both of the referees are positive. If one referee report is positive while the other one is negative, the paper is sent to a third referee. The papers which have been decided to be reviewed shall be submitted by the author(s) within stated days (including the duration of postal service). The revised text may be re-examined by the demanding referees should the Journal publication board find necessary.

2. The papers submitted shall be published within the final decision of the Publication Board following the “can be submitted” approval of the two experts in the field. Authors shall take into account criticisms, assessments and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page within the justification thereof.

3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.

4. The opinions, thought and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of Üsküdar University.